3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1985

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje: Urednički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Tajnik uredništva: Stipe Tadić

Godina izdavanja i tiskanja: 1985.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 6 puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, telefon (041) 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 250.— d.

Godišnja pretplata 1500.— d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010

Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod
Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

BROJ 3 **ZAGREB, svibanj — lipanj 1985.** **GOD. XVIII**

Radovan GRGEC

Uz rub (40)

Pišući u prošlom broju o kršćanskoj kulturi spomenuli smo da je ona »forma spiritualis« pojedinih naroda u raznim povijesnim razdobljima. Naravno, taj se oblik duhovnog života drugačije očitovao u vrijeme prvobitnih kršćanskih zajednica, u vrijeme Augustinovo, Akvinčevo ili, pak, u vrijeme Ćirila i Metoda, nego što se očituje u sekulariziranom i desakraliziranom ozračju suvremene civilizacije.

Izraz »kršćanska kultura« dovodi se danas u pitanje kao, uostalom, i slične sintagme (npr. kršćanska umjetnost, kršćanska književnost, kršćanska- filozofija itd.), o čijoj smo »problematičnosti« mnogo pisali. Dok su jedni tvrdili da ne postoje kršćanski književnici nego samo književnici kršćani, tj. kršćani koji stvaraju književna djela, drugi su dovodili u pitanje i takvo rezoniranje, a treći iznosili mišljenje da i nekršćani pišu kršćansku literaturu.

Ne sumnjamo u to da književnost, umjetnost i kultura, nadahnuta kršćanskom i evanđeoskom porukom, može imati najrazličitije autore i izvorišta. Ipak valja razmisliti kada, gdje i kako upotrebljavamo epitet ili etiketu »kršćanski« ili »katolički«.

Za *Karola Wojtylu,* sadašnjeg Papu, povijest njegove domovine srasla je organski s kršćanskom i katoličkom kulturom, i on to u svakoj prilici bez straha i stida javno i hrabro ispovijeda. Zaista, kulturni identitet i kontinuitet nekih nacija, iako nacionalnost nikada ne smijemo poistovjećivati s vjerom, ima svoje korijene u kršćanskoj kulturi i tradiciji. Mnogi Poljaci, misleći kršćanski, misle i poljski, i tako izražavaju sebe i svoju pripadnost, svoje ime i ishodište.

— Kad mislim Domovina, tada izražavam sebe i ukorjenjujem se /govori o tom srce poput skrivene međe što iz mene vodi do drugih,/ da bi nas obuhvatila prošlošću davnijom no što mi svi smo — pjeva Karol Wojtyla u ciklusu pjesama »Misleći Domovina«, što su prošle godine objavljene i kod nas u *Slavičekovu* prijevodu kod »Globusa«. Naš Papa najljepše govori i piše kad misli na domovinu. I naš *Balokovića* reče jednom zgodom: »Najljepše sviram kad mislim na domovinu!«

(U jednom zagrebačkom vjerskom časopisu čudi se stari naš znanac kako to da je Wojtyline pjesme i drame objavio »Globus« a ne netko drugi. Priča o tom prilično je interesantna jer je sve »copyrighte« za objavljivanje književnih Papinih djela imalo HKD sv. Ćirila i Metoda, ali o toj priči možda drugom zgodom...)

U stvaranju zajednice i zajedništva nekih naroda i nacija najveću je ulogu odigrala upravo kršćanska kultura. Čak i za neke bezvjerce sintagma »kršćanska kultura« ima svoje puno opravdanje. Sovjetska spisateljica *Cecilija Kin*, koja je nedavno objavila knjigu »Alkemija i stvarnost«, uvjerena je da i danas postoji izrazita »katolička kultura« a u svojoj se knjizi posebno pozabavila piscima kršćanskog nadahnuća, kao što su *Gabriel Marcel, Mario Pomilio* i *Ignazio Silone*.

Kako vidimo, radi se tu o piscima našeg vremena. Srednji vijek, pak, i kasnija stoljeća neizbrisivo su obilježeni kršćanskom kulturom.

Silaskom romantizma s evropske kulturne scene nestaje i uske povezanosti kršćanstva s kulturom i umjetnošću zbog snažnog utjecaja raznih racionalističkih, agnostičkih, ateističkih i relativističkih »veltanšaunga«.

Kršćanski se utjecaj, međutim, i opet javlja s pojavom raznih neoromantizama i neospiritualizama u kapitalističkim i socijalističkim zemljama. Prema pisanju *Tatjane Goričeve* kršćanstvo u Rusiji doživljava svoju tihu ali stvarnu renesansu upravo među umjetnicima i intelektualcima. U »egzistencijalnom vakuumu« čovjek traži »egzistencijalnu vertikalu« koja će ga uzdići nad prizemne perspektive i ispuniti mu život smislom.

* * *

Jedan od najpoznatijih predstavnika dijaloga suvremene kulture s kršćanstvom na Zapadu bio je *Romano Guardini*, teolog i filozof kršćanskog humanizma i Weltanschauunga, čiju 100. obljetnicu rođenja upravo slavimo.

Pa kad već govorimo o obljetnicama, sjetimo se u ovoj *Godini glazbe* trojice velikih kompozitora, čija djela pokazuju koliko je glazba povezana s kršćanskom kulturom i biblijskim nadahnućem. Prije 300 godina rodili su se *Johann Sebastian Bach*, genijalan i religiozno uzvišen, ali uvijek suvremen i svima familijarno blizak, te *Georg Friedrich Händel* i *Domenico Scarlatti*. Prije 60 godina, pak, rođen je jedan od najistaknutijih suvremenih glazbenika, *Pierre Boulez*.

Kršćanski korijeni evropske kulture nisu zamjetljivi samo kod

umjetničkih stvaralaca prošlih stoljeća, kao što su bili naš *Marko Marulić* ili *Hanibal Lucić* (čije se 500. obljetnice rođenja sjećamo također ove godine), nego i kod suvremenih umjetnika, kao što je npr. *Ivo Dulčić*, poznati hrvatski slikar, član našeg Društva i ilustrator ćirilometodskih izdanja, koji je umro prije 10 godina.

O tim dubokim kršćanskim korijenima svjedoči na poseban način baš slikarstvo i glazba, kojoj se divio i *Vladimir Nazor* premda sam nije bio glazbeno obrazovan, pa je jednom prilikom pisao i o tom kako su note za njega čudesni nerazumljivi znakovi koji ga, smješteni na notno crtovlje, podsjećaju na ptice poredane po telegrafskim žicama. Nazoru bar nitko nije mogao zanijekati profinjen estetski osjećaj.

Divio se kršćanskoj kulturi ne samo kao »estetizzante« danuncijevskog senzibiliteta nego je, bez obzira na svoj životni put, u nekim stihovima uronio u njezinu bit. Dakako, ne možemo uspoređivati njegov senzibilitet s kršćanskim senzibilitetom velikih evropskih književnika *Alessandra Manzonija* (ove godine Evropa i svijet slave 200. obljetnicu njegova rođenja), *Fjodora Dostojevskog, Paula Claudela* i *Georgesa Bernanosa*. Njihovo stvaralaštvo omogućuje čitateljima da uđu u ozračje autentičnog kršćanskog nadahnuća, da naslute što je to sinteza vjere i kulture, ali i što je degradacija kulture i ljudskog dostojanstva u svijetu laži i grijeha.

* * *

U povijesti naše civilizacije ne zamjećujemo samo korijene kršćanske kulture. Nailazimo tu i na helensku i na židovsku kulturu i tradiciju.

U ishodištu *masonerije*, o kojoj *Ivan Mužić* piše u ovom broju »Marulića«, nalazi se također židovska misao, kultura i tradicija. Mislimo da židovsko ime ne bi smjelo biti nekakva tabu-tema.

Već smo pisali općenito o imenu kao znaku identiteta, osobnosti i posebnosti, kontinuiteta, poslanja i povijesnog značenja za pojedince, grupacije i narode. Donoseći popis imena članova naših masonskih loža znamo da ta imena daju dragocjen doprinos našoj historiografiji. Masonerija je decenijima igrala važnu i značajnu ulogu u novijoj povijesti, pa je stoga razumljiv interes koji su pobudile mnoge knjige s tom tematikom. O važnosti masonskog utjecaja govore i popisi imena. Otkrivanje tih imena još je zanimljivije zbog tajnosti pokreta i organizacije!

I povijest *židovskog* naroda, čiji su pripadnici u ishodištu ne samo masonerije nego i tolikih drugih utjecajnih pokreta, organizacija i struja u povijesti, obavijena je tajnovitošću i misterijem.

Vjerojatno, važnost i značenje židovskog naroda ne bi bili toliko čudni i »misteriozni« kad bi se tu radilo o velikom narodu čiji broj pripadnika prelazi stotinu milijuna, ali broj Židova u cijelom svijetu ne prelazi ni dvadeset milijuna. Tu, naravno, ne dolazi u obzir zakon velikih brojeva ni nekakve statističke vjerojatnosti. Ipak, valja imati na umu da točan broj Židova na svijetu ne možemo ustanoviti i zato

što neki taje svoju pripadnost i podrijetlo te mijenjaju i prekrajaju svoja imena. Ne izjavljuju svi hrabro s *Chaimom Potokom:* »Moje je ime Asher Lev!«. Bilo kako bilo, Židova, bili oni autohtoni Židovi iz Izraela, aškenazi, sefardi, mješanci ili etiopski Židovi, ima svagdje. No, »kap čokolade« ipak ne treba tražiti i tamo gdje je nema, poput *Peyrefittea*, pisca knjige »Židovi«, koji kao da nam viče: »Cherchez le Juif!«

Pripadnici nekad »izabranog naroda« nalaze se u vrhovima svjetske znanosti, kulture, umjetnosti, javnog i političkog života. Budući da su često u raznim narodima na razne načine »kamuflirani«, »dešifriranje« i otkrivanje tih imena i njihove pripadnosti pobuđuje također velik interes.

Otkrivanje značenja, podrijetla i tajni imena i prezimena odavno zaokuplja ljudsku pažnju. Onomastika je od velike važnosti ne samo za filologiju i lingvistiku nego i za povijest pojedinaca, obitelji i naroda. Svima preporučujemo popularno pisano djelo »Naša prezimena« *Petra Šimunovića* (NZMH 1984).

Ako i možemo naslutiti ili ustanoviti da se pripadnici židovske rase i naroda na Zapadu nalaze pod imenima raznih boja, dragocjenih kovina i dragog kamenja (Schwarz, Weiss, Rubinstein, Ruby, Goldwater, Goldstein, Silberstein i sl.), sigurno ih je teško prepoznati među raznim -ićima (Belić, Stanković, Hinković i sl.).

* * *

Od *Mojsija, Isusa Krista* i apostola do *Marxa, Bergsona, Einsteina, Kissingera* i ostalih prominentnih Židova naših dana nižu se stotine imena vrlo značajnih ličnosti, pripadnika toga naroda, koji se, usprkos svojemu malom broju i velikoj ugroženosti, održao i razvijao tokom povijesti čovječanstva na svoju i tuđu sreću ili nesreću, preživljujući i nadživljujući mnoge progone, »pogrome«, »holokauste« i genocide.

Veliko značenje i ulogu Židova u svim povijesnim razdobljima na cijelom globusu moraju priznati i oni koji ih mrze i oni koji im se dive. Bez obzira na naše simpatije prema muslimanima i Arapima to značenje priznajemo i mi, koji s koncilskom Crkvom priznajemo u duhu dokumenta »Nostra aetate« mnogobrojne nepravde što su ih kršćani tokom stoljeća u raznim zemljama počinjali u raznim »križarskim« ratovima i krvavim progonima protiv muslimana, heretika te ostalih nevjernika i nekršćana, a naročito protiv Židova. Ta još donedavna molili smo na Veliki petak »pro perfidis Iudaeis«.

I danas mnogi kršćani i nekršćani misle da je krik židovskoga mnoštva, sakupljenog pred Pilatovom palačom, »Krv njegova na nas i na našu djecu!«, urodio povijesnim prokletstvom za čitav narod. No, na osjećaj krivnje kao i na osjećaj niže ili više vrijednosti te želje da se iz straha ili stida zataji vlastita rasa i podrijetlo nailazimo i kod samih Židova. I katolici arapskog podrijetla katkada su čvrsto uvjereni u tu krivnju, kao npr. nadbiskup *Kapuči*, koji teško može razumjeti *Ivana Pavla II.* kad ovaj jednako ljubezno prima i *Jasera Arafata* i *Simona Pereza*, ali izražava svoje udivljenje prema Papi ne samo kao svojem vjerskom poglavaru, nego i kao prema borcu za prava i slobodu poljskoga naroda. Ovaj buntovni nadbiskup svojim strastvenim nacionalističkim stavovima kao da na svoj način viče: »Krv nije voda!«

Mnogi promatrači i proučavatelji povijesti židovskog naroda, pa i oni »racionalistički« nastrojeni, misle da tu ima nešto neobjašnjivo, tj. da se ona ne može shvatiti bez stanovitog »misterija« ili, kako bi običan čovjek rekao: »Nije to bez vraga!«. Mi kažemo: »Nije to bez Boga!«

Uostalom, slično misle ne samo cionisti nego i neki predstavnici antisemitskih pokreta u svijetu. U tom ih uvjerenju utvrđuje upravo nabrajanje mnogih imena, pokreta, gibanja i organizacija židovskog izvorišta, kao i nevjerojatna otpornost i vitalnost toga malenog naroda, koji je, unatoč svojoj malobrojnosti, ostao u središtu povijesnih zbivanja. Preko glave naroda *Abrahama, Izaka* i *Jakova* prohujaše velike i furiozne bure i oluje, a i kršćani su ih nekada smatrali izvorom i uzrokom svjetskih nevolja i opasnosti. Konačno je *Pio XII.* ukazao na povezanost židovske i kršćanske kulturne i religiozne tradicije izjavivši da smo u izvjesnom smislu svi mi »duhovni Semiti«. Kršćani židovskog podrijetla i mnogi židovski obraćenici bili su korifeji kršćanske misli i prakse u pojedinim narodima, kao npr. sv. *Terezija Avilska* u Španjolskoj ili, u naše vrijeme, *Gabriel Marcel, Max Jacob* i kardinal *Lustiger* u Francuskoj, *Hinko Hinković, Ivan Merz* i *Pavao Graf* u Hrvatskoj itd.

Židovska tradicija, kultura i izvorište kao da se srodiše i pomiješaše s kršćanskom kulturom i s kulturom naroda s kojima se Židovi stoljećima miješaju i asimiliraju.

Međutim, ti s kojima se Židovi miješaju, kao i vođe i predstavnici gibanja i organizacija što su ih Židovi pokrenuli, često ih se nastoje riješiti, izbaciti ih kao strano tijelo iz svojih sredina ili ih čak ugušiti u krvi. I taj iracionalni strah ili mržnja prema Židovima kao da su obavijeni velom neobjašnjivog misterija. Davno prije Hitlera Židovi su prolazili u svojoj zemlji, u dijasporama i egzodusima kroz slične situacije. O mržnji prema Židovima, pokretačima velikih gibanja i organizacija, vrlo rječito govori i sudbina *Lava Trockog* te raznih žrtava staljinističkih »čistki« prije i poslije rata (*Kamenjev, Zinovjev, Rudolf Slanski, Ana Pauker* itd).

Usprkos svemu tome, lutajući pustinjama i metropolama svijeta, prolazeći kroz inferno pokolja i koncentracionih logora, katastrofa i kataklizama, Židov sviju vremena ostaje »vječiti Žid«, smrtan ali živ, koji nas sve svojom prisutnošću i trajanjem u vremenu i prostoru podsjeća na ljudski udes, na životni put do smrti i preko smrti, gdje prestaje empirija a počinje misterij.

* * *

Na pamet mi dolaze uspomene mojega djetinjstva i dječaštva u

Zagrebu između dva rata. Takvih sličica sjetio se u svojoj nedavno izašloj knjizi »Möblierte Zimmer« (Podstanarske sobe) i *Canettijev* znanac, Židov *Wolfgang Fischer*. Prolazim ispod platana u kojima se već osjeća proljeće. Sjećam se predratnog Zrinjevca, gdje su se okupljali židovski dječaci. U blizini bila je i sinagoga i klub »Makabi«. Po tom tlu prolazio je nekada i židovski kozmopolit *Manès Sperber*, koji je nedavno umro kao poznati francuski književnik, i drugi mladi čovjek koji je kasnije postao jedan od šefova izraelske armije. Na tom se trgu igrao i moj vršnjak, danas poznati profesor literature u Americi. Prije nego što sam definitivno prešao na Svačićev trg, igrao sam se tu i ja sa židovskim dječacima, koji su se ovdje »pikulali« na trokut, punili vodom svoje »špricrevolvere« i vozili se na biciklima, što je u ono vrijeme bila rijetkost.

Pamtim kako sam, igrajući se s njima »Neka puca«, izazvao srdžbu Lea i Haryja, koji su se ljutili kako mogu biti protiv *Joe Luisa* u njegovu meču s *Maxom Schmelingom*. Nad Evropom i nad platanama osjećala se već sablast rata. Ne znam kako su se svi ti dječaci zvali ni jesu li neki od njih još živi, ali sličice zrinjevačkog djetinjstva ostaju trajno u meni.

Kasnije sam, sticajem okolnosti, često dolazio u kontakt sa Židovima. Počeo sam shvaćati tragiku njihova udesa. Nalazio sam ih posvuda oko sebe, u knjigama koje sam čitao, u javnom životu koji sam pratio.

U sjećanje mi, bez ikakva reda i redoslijeda, naviru poznata imena Židova koji su živjeli nekada ili žive još i danas. Tu su mislioci i pisci kao *Spinoza, Freud, Adorno, Poper, Asimov, Lukacs, Bloch, Levinas, H. Arendt, R. Aron, Malraux, Babelj, Ehrenbourg, Koš, Kišon, D. Kiš, Proust, Kafka, Moravia, Pasternak, Canetti, J. Verne, Singer, Davičo, Malaparte, Aragon...*, glazbenici kao *Szeryng, Janigro, Menuhin, Stravinski, Ojstrah, Haifez, Rubinstein, Klemperer, Saint-Saëns, P. Markovac...*, slikari kao *Chagal, Buffet, Picasso, Modigliani, Disney...*, glumci kao *Chaplin, S. Bernhardt, Ch. Heston, K. Douglas, D. Kay, W. Allen, D. Hoffmann, Ustinov, Curtis,* da o našima ne govorim..., šahisti kao *Fisher, Talj, Spaski, Kasparov, Bronstein, Reshewsky, Fine...*, političari kao *L. Blum, Trocki, Pijade, Kamenjev, B. Kuhn, Kerenski, Kissinger, Goldwater, Kreisky, Kaganović, Đeržinski...* Pa i među katolicima, kako rekoh, nalaze se među najistaknutijima upravo obraćenici kao *Ratisbonne, Raïssa Maritain, Edith Stein, André Frossart* i toliki drugi. Nabrajanje bi me predaleko odvelo. Jednom ću morati srediti sva ta »pêle—mêle« pribilježena imena.

Pa ipak ta imena nešto znače. Ako malo bolje pogledaš, uviđaš da među najboljima violinistima, šahistima, glumcima..., pa i sportašima *(Mark Spiz!)* i zubarima (sic!) ne možeš a da ne nađeš Židove, naše ili strane, »čiste« ili »miješane«.

Nekada su tražili glasovite Židove među financijskim magnatima à la *Rotschild;* danas ih traže u svim djelatnostima, na svim meridijanima i paralelama, imali oni tipično židovska ili »nežidovska« imena. Jedni ta imena traže da ih uzvise, a drugi da ih ponize i zatru, kao

što *Simon Wiesenthal* traži ubojice Židova, sakrivene u dalekim zemljama i pod nepoznatim imenima.

Nas kršćane kao »duhovne Semite« i te kako zanima povijest starога i novoga Izraela jer smo vezani uz Bibliju kao i Židovi, koji još uvijek čekaju Mesiju. Savez, sklopljen s Abrahamom, i naš je savez. Imena što ih nadijevamo svojoj djeci na krštenju zapravo su uglavnom židovska imena koja su se udomaćila u našem narodu kao i muslimanski »ekvivalenti« biblijskih imena (*Jakub—Jakov, Sulejman—Salamon, Daut—David, Musa—Mojsije* itd.).

Uostalom, zašto David i Sulejman ne bi mogla biti i naša imena bez obzira na vjersku pripadnost njihovih nosilaca? Toliko smo puta rekli i napisali da se nacionalnost ne može poistovjećivati s vjerskom pripadnošću niti hrvatstvo s katolicizmom, koliko god povijest našega naroda bila povezana s rimskom Crkvom i njezinim predstavnicima. Hrvati nisu samo katolici. Među njima ima i pripadnika drugih vjeroispovijesti, ateista i agnostika. Nemojmo smanjivati svoj broj; ionako nas je vrlo, vrlo malo, i sve manje i manje...

Ante JAKŠIĆ

Mlaz večernjih vodopada

Taj mlaz večernjih vodopada
nad područjima što se pjene,
u bijelu se pjesmu sklada
i u visinu zove mene.

Ja slušam gdje se mlaz taj lomi
i u čežnju sav pretvara,
i pitam se, tim šumom što mi
objavit želi pun iskara.

U padu pun je ushićenja
i protkan mirom svoda plava.
On padajući sav se mijenja
i smrću put svoj obasjava.

I ja ga gledam. Cvjeta, vene
i u kasni san se sklada.
Od ljepote mi gore zjene,
od iskričavih kapi brada.

Jakovljeve ljestve

Gospodine
u ovo Tvoje vrijeme
u ovoj noći
podupri hod
da ne bude
ni karneval
ni sprovod.
Nama je još ići
nama je i posrtati
i u umoru stati
i gatati
i plakati —
do krčme
i do stadiona
do modnih pista
do hramova znanja —
i obilaziti ludnice
i izmišljati lude lude igre.

Nama je Bože
još padati
i u sljepoći gledati
do pustinjskog Zavjetnog Šatora
I veseliti se cviječu Obećanja.

Gospodine
iz boje jutra
Jakovljeve ljestve gradim
Mnogo nas je
koji se hrvamo s Anđelom
i očekujemo da nas blagoslovi.

Popis masona u Hrvatskoj između dva rata

Uvod

I. Popis članova loža: »Sloboda« u Dubrovniku, »Ivanjski krijes« u Karlovcu, »Pravda« u Splitu, »Budnost« u Osijeku, »Pravednost« i »Perun« u Zagrebu, donesen je prema popisima iz Izvještaja S. Celebrinija, koji je sredio taj popis u Zagrebu, 18. srpnja 1941. Celebrini je ovaj rad obavio na temelju »Okružnica« Velike lože *Jugoslavija*, koje su se našle u arhivu lože »Budnost« u Osijeku počevši od broja 1 (5. siječnja 1920) do broja 445 (13. lipnja 1940). Od tih materijala Celebriniju su nedostajali samo dokumenti pod brojem 3, 41, 171, 351 i 424. U popisima uz ovaj izvještaj navedeni su kandidati, koji su prijavljeni jedan, odnosno dva puta za primanje u masonstvo. Napominjem, da ovi popisi ipak nisu potpuni, pa sam ispod crte popis članova lože »Pravda« u Splitu dopunio prema izvornoj dokumentaciji koju sam imao u posjedu i prema podacima nekadašnjeg tajnika splitske lože. Navedene podatke iz Celebrinijeva materijala »Spisak članova svih loža pod Velikom ložom *Jugoslavija*« (koji se čuva u Arhivu SSIP, Dvorske hartije, f. 137) donio sam prema prilogu Zorana Nenezića u knjizi *Masoni u Jugoslaviji (1764—1980)* — izdanje Narodna knjiga, Beograd 1984, str. 567—595. Ovaj Celebrinijev popis je stvarno rađen na temelju izvorne dokumentacije. Moguće su samo greške u pisanju nekih prezimena. Tako je na pr. pogrešno navedeno za ložu »Pravda« u Splitu Rojić umjesto Roić. (Uzgred napominjem da u autentičnost ostalih popisa masona koje donosi Nenezić u navedenoj knjizi apsolutno ne ulazim).

II. Popis članova lože »Budnost« u Osijeku donio sam i na temelju izvorne dokumentacije, koja se čuva u privatnom posjedu. Članove sam poredao prema abecednom redu prezimena.

Popis članova židovske lože »Menora« u Osijeku donio sam prema knjižici *Židovska masonerija*. (Prvi popis članova loža u Zagrebu, Osijeku, Sarajevu, Subotici, Novom Sadu i Beogradu) u izdanju MOSK-a, sv. za siječanj 1935.

Odlučio sam se za ovaj popis kao vjerodostojan ne samo zato što nije došlo do sudskog spora o njegovoj autentičnosti, nego i zato što se podaci u ovoj knjižici za ložu »Zagreb« slažu s izvornim popisom, koji je objavljen u knjizi *Spomenica 1927—1932*. (Loža »Zagreb« 1090 N.O. B.B., Zagreb, 1933). I usporedba ovog popisa s drugim popisima potvrđuje da se radi o točnim informacijama.

III. Članove loža »Ljubav bližnjega«, »Amicitia« i »Prometej« donio sam prema njemačkom popisu iz materijala koji je priređen u Berlinu 23. svibnja 1939. (Der Reichsführer SS-Der Chef des Reichshauptamtes). Ovaj materijal čuva se u Arhivu Jugoslavije, fond 100, broj 2/978880 i 978881 (stare oznake). Njemački materijal odnosi se na stanje iz god. 1935, pa sam ispod crte ovog

popisa donio osobe koje se u ovom popisu ne navode, i to onako kako ih je naveo Mirko Glojnarić u knjizi *Masonerija u Hrvatskoj* (Zagreb, siječnja 1941). U zagradama njemačkog popisa označene su osobe koje se u Glojnarića ne nalaze.

IV. Popis članova lože »Maksimilijan Vrhovac« donio sam prema autentičnom dokumentu pod označenim naslovom koji se čuva u Arhivu Jugoslavije, fond 100 (brojevi su danas promijenjeni). Ovaj dokument je iz sredine dvadesetih godina. Članove iz ovog dokumenta naveo sam po redu, kako su tu poredani. Točnost ovog dokumenta potvrđuju i imena članova ove lože koja je naveo Viktor Novak (primljen u ovu ložu god. 1924) u svojoj velikoj Izjavi pred njemačkim okupatorskim vlastima u Beogradu dne 18. travnja 1942. (I ova se Izjava nalazi u Arhivu Jugoslavije, fond 100, dosije broj I—A II, 1490, spis br. 13 — i ti su brojevi promijenjeni).

S obzirom na to da je loža »Maksimilijan Vrhovac« bila po političkom utjecaju između dva rata najznačajnija loža u Hrvatskoj, donio sam i popis njezinih članova prema citiranoj njemačkoj dokumentaciji, a prema stanju iz god. 1935. (Ovaj popis se nalazio u Arhivu Jugoslavije, fond 100, broj 2 — 978875 i 978876).

V. Popis članova lože »Ivan grof Drašković« naveo sam samo prema citiranoj Glojnarićevoj knjizi, i to zato što taj popis nije bio osporavan. Inače, u popisu ima nekih sitnih pogrešaka (na primjer: Gragorić mj. Gregorić i sl.), ali to bitno ne umanjuje vrijednost ovog popisa. Očito je da ovaj popis nije potpun (na primjer, Mato Misler pripadao je ovoj loži, a nije naveden).

VI. Članove loža »Humanitas« i »Pitagora« donio sam prema citiranoj njemačkoj dokumentaciji. Popis članova ovih loža nalazio se u Arhivu Jugoslavije, fond 100, pod brojevima 2—978882 do 2—978893. Popis članova loža očito je napravljen na temelju izvornih dokumenata, tako da su označeni i detalji kao što je datum primanja u određeni stupanj za pojedine članove. Prezimena i imena navedena su po redu i onako kako glase u njemačkom izvorniku, osim kada se moglo točno utvrditi kako glase njihovi podaci na hrvatskom jeziku. Podaci o zanimanju ili godini rođenja pojedinih osoba u ovim popisima, ako se ponavljaju, navode se samo jednom.

VII. Popis članova židovske lože »Zagreb« u Zagrebu naveden je prema autentičnom popisu iz citirane Spomenice.

VIII. Članovi loža »Neptun« i »Bošković« navedeni su prema citiranoj Glojnarićevoj knjizi. Članove sviju loža poredali smo abecednim redoslijedom (op. ur).

Glojnarićev popis članova spomenutih loža ne može se smatrati potpuno autentičnim. Očito je da Glojnarić nije znao točno rasporediti pojedine osobe po pojedinim ložama i da je neke pojedince pogrešno označio kao masone. On je neke osobe označio kao članove ovih loža, a oni su bili, najvjerojatnije, članovi loža izvan Zagreba ili u inozemstvu. Glojnarić je već u veljači god. 1941. bio tužen i suđen u Zagrebu i Zlataru na tužbe nekih pojedinaca koji su tvrdili da nisu masoni. Zanimljivo je da ga je među prvima tužio zastupnik HSS-e Toma Jančiković. Glojnarića su tužila 32 pojedinca, a on je u svojim popisima naveo 425 masona u Zagrebu. Točnije rečeno, Glojnarić je označio u ovom popisu 8 pojedinaca kao mrtve, 8 pojedinaca kao one koji su »bili masoni«, a imena nekih je ponovio više puta, jer im je naveo istodobnu pripadnost nekolikim ložama. Glavni proces vodio se pred Sudbenim stolom u Zagrebu pod brojem Kšt 5/41.

Neki su od tužitelja poslije, na početku NDH, nestali, pa su kao tužitelji ostale slijedeće osobe:

1. Dr. Toma Jančiković, odvjetnik i hrvatski narodni zastupnik,

2. Vjekoslav Turkalj, upravitelj Jutarnjeg lista,
3. Dr. Milan Ćurčin, urednik Nove Evrope,
4. Jozo Kljaković, prof. Umjetničke akademije,
5. Ivan Meštrović, kipar,
6. Dr. Branko Aleksandar, industrijalac u Zagrebu,
7. Dragan Novak, upravitelj Državne hipotekarne banke,
8. Milovan Zoričić, predsjednik Upravnog suda u Zagrebu,
9. Vladimir Srića Pexider, zast. ind. iz Zagreba,
10. Dr. Adolf Cuvaj, tajnik Trgov. komore,
11. Ivan Kugli, knjižar u Zagrebu,
12. Dr. Dinko Ružić, vrhovni državni tužitelj u m.,
13. Dr. Emil Brandafy, odvjetnik u Zagrebu,
14. Stevo Breberina, sudac Stola sedmorice u Zagrebu,
15. Vaso Mikašinović, sudac Stola sedmorice u Zagrebu,
16. Dr. Branko Arko, odvjetnik u Zagrebu,
17. Dragutin Peroš, mag. ph. u Zagrebu,
18. Dušan Đermanović, potpredsjednik Banskog stola u Zagrebu,
19. Dr. Josip Giaconi, odvjetnik u Zagrebu,
20. Petar Acinger, vlasnik tiskare u Zagrebu,
21. Mladen Uzorinac, načelnik Banske uprave u Zagrebu,
22. Dr. Drago Čop, liječnik u Zagrebu,
23. Antun Antunović, predsjednik Sudbenog stola u m.,
24. Dr. Stjepan Vidaković, liječnik i sveuč. prof. u Zagrebu.
25. Dr. Ivo Ivančević, sveuč. prof. u Zagrebu.

Uz Glojnarića bio je tužen i Josip Noll kao poslovođa Hrvatskog tiskarskog zavoda u Zagrebu zato što je tiskao Glojnarićevu knjigu. Glojnarić se branio, da je popise masona dobio od policije u Zagrebu, i to posebno od dra Stjepana Gredelja, kojemu je god. 1940. kao redarstvenom činovniku bilo povjereno vođenje istrage nakon zabrane rada masonstva u Zagrebu.

Sudac Edmund Trajer, koji je predsjedao sudskom vijeću, donio je presudu 22. studenog 1941. tako, da je prihvatio tužbu samo privatnog tužitelja Vjekoslava Turkalja. Međutim, na žalbe ostalih tužitelja sud Stola sedmorice u Zagrebu pod brojem Kre 666/3—1941. od 11. ožujka 1942. pod predsjedanjem Ivana Premužića donio je drugu presudu. U toj presudi prihvaćene su žalbe privatnih tužitelja, osim u dijelu koji se odnosi na Vjekoslava Turkalja, a tu je presudu sud drugog stupnja potvrdio. Ovaj sud je donio odluku kojom se prva presuda »ukida u *cijelosti* i stvar vraća prvomolbenom sudu na novu razpravu i odluku«. Iz toga sudskog spisa (čiji se najveći dio čuva u Rukopisnoj ostavštini Ive Politea, kut. 14, u Arhivu Hrvatske u Zagrebu) najzanimljivija je činjenica da ni banska vlast, nakon raspuštanja loža i zabrane masonstva, nije došla do autentičnog popisa masona u Zagrebu. Spisi, koje su neki masoni (npr. dr. Branko Dragišić, zamjenik starješine lože Pravednost) predali policiji, nisu bili službenog karaktera, nego su bili sastavljeni, da bi se zadovoljila zakonska forma. Zbog toga su policajci bili prisiljeni da iz raznih pomoćnih masonskih knjiga rekonstruiraju popise. Bitno je naglasiti, da je Glojnarićeva knjiga izdana u siječnju 1941. i da je do proglašenja ustaške NDH 10. travnja 1941. bilo dovoljno vremena da ga tuže svi oni koji se nisu smatrali masonima, a koje je on naveo u spisku. Zato je od odlučne važnosti činjenica da su ga tužila samo 32 tužitelja. U više od dva mjeseca postojanja relativno demokratske banske vlasti bilo je zaista dovoljno vremena i za ostale da ga tuže. Oni toga nisu učinili, pa i to potvrđuje da su doista bili masoni. Inače, na procesu nije opovrgnuto da je Glojnarić popis zagrebačkih masona

rekonstruirao i na temelju policijskih materijala do kojih se došlo pretresom u zagrebačkim ložama god. 1940.

Popis članova loža »Neptun« i »Bošković« donesen je prema Glojnarićevu popisu u kojem je obuhvatio članove loža »Pravednost«, »Perun«, »Neptun« i »Bošković«. Iz njegova navedenog popisa nisu navedeni tužitelji kao ni članovi loža »Pravednost« i »Perun« koji su posebno doneseni prema citiranom Celebrinijevu popisu.

* * *

Na kraju ovih uvodnih napomena ističem da sam ove popise donio samo kao *Građu*, koju treba popuniti i točno srediti pripadnost svih navedenih osoba po pojedinim ložama. Međutim, do tada, uz svijest da je u ovom popisu masona u Hrvatskoj moguće da je nekoliko osoba pogrešno označeno da pripadaju masonstvu, ovaj materijal može korisno poslužiti. Ozbiljno proučavanje hrvatske prošlosti između dva rata nezamislivo je bez poznavanja nosilaca masonskog fenomena.

I. Dubrovnik

1) Popis članova lože »Sloboda« — Dubrovnik

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. ALEKSIĆ dr. Sergije	1931.		
2. ANIĆ Ante		prijavljen 1932.	
3. ARSENIJEVIĆ Čedomir	1925.		
4. BAKOČEVIĆ Mirko	1929.		
5. BJELADINOVIĆ Dušan	1927.	brisan iz članstva po § 70. 1936.	
6. BOŽOVIĆ Pavle	1926.		
7. BUKVIĆ Novak	1925.		
8. BUZOLIĆ Stjepan	1926.		
9. CVJETKOVIĆ Antun	1935.		
10. DAMIJAN Miho	1937.		
11. ĐURIĆ Vlastimir	1925.	brisan iz članstva po § 70, 1936.	
12. DOSTANIĆ Stevan			1932.
13. DRAŠKOVIĆ Đuro	1926.	brisan iz članstva po § 70, 1936.	
14. DUČIĆ Uroš		dobio časni odpust 1923.	
15. ERCEGOVIĆ Miho		prijavljen 1935. nije primljen	
16. GRUBER Đura	1926.	dobio časnu razrješnicu 1929.	
17. GJENERO Franjo		prijavljen 1931. nije primljen	
18. HROZNIČEK Engelbert, Bogumil		brisan iz članstva po § 70, 1939.	

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
19. IVANOVIĆ Martin	1903.		
20. JANČIĆ Nikola			1939.
21. JOB dr. Cvjeto		dobio častan odpust 1928.	
22. KOJAKOVIĆ Nikola		prijavljen 1932.	
	1927.	brisan iz članstva po § 70, 1936.	
23. KOVAČEVIĆ Ilija		brisan iz članstva po § 70.	
24. KOVAČEVIĆ Petar	1926.	brisan iz članstva 1938.	
25. KOVAČIĆ Svetozar	1927.	brisan iz članstva 1936.	
26. KRESINA Martin		prijavljen 1937.	
27. KRISTIĆ Baldo		prijavljen 1934.	
28. KURTOVIĆ Aleksandar	1926.	brisan iz članstva po § 70. 1936.	
29. MANDIĆ Mirko	1934.		
30. MITROVIĆ Ivo	1926.	brisan iz članstva 1936.	
31. PASINOVIĆ Umberto	1909.	dobio razrješnicu 1928.	
32. PETROVIĆ Franjo	1927.	brisan iz članstva na osnovu § 70, 1938.	
33. PETKOVIĆ Đorđe	1907.	dobio časnu razrješnicu 1930.	
34. PULJEZOVIĆ Andro	1911.	osnivač lože Sloboda	
35. PUPIĆ Savo		prijavljen 1920.	
36. RAJČIĆ Miodrag	1925.		
37. ROGOVSKI L. M.		prijavljen 1934.	
38. SEKULOVIĆ Jovo	1927.		
39. SEKULOVIĆ Simo	1929.		
40. SKURIĆ Antun	1926.		
41. SOLJAČIĆ Miho	1933.		
42. SOKOLOVIĆ Milivoje	1934.		
43. ŠULIĆ Antun		prijavljen 1925, odustao od molbe za prijem	
44. ŠULIĆ Antun		brisan iz članstva po § 70.	
45. ŠULIG Antun	1927.		
46. TERZOVIĆ Marko Savo	1927.		
47. TOMAŠEVIĆ Ignjo			
48. VIDOVIĆ Matija	1926.		1934.
49. VRDOLJAK Ivan	1927.	dobio razrješnicu 1928.	
50. VUKMIROVIĆ Vladimir M.		prijavljen 1938.	
51. VUJADINOVIĆ Dragoljub		prijavljen 1929.	
52. VUKČEVIĆ Nikola		prijavljen 1933.	
53. VUKOVIĆ Boris		primljen 1932. brisan iz članstva po § 70, 1936.	

II. Karlovac

2) Popis članova lože »Ivanjski Krijes« — Karlovac

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. CRBČIĆ Franjo	1922.	dobio časnu razrješnicu 1933.	
2. ČOP dr. Srečko	1926.	dobio razrješnicu 1936.	
3. DEUTSCHER Milan	1927.	dobio redovnu razrješnicu	
4. DRAGANIĆ Antun	1931.		
5. ĐURIĆ Tomo		prijavljen 1936.	
6. ERCEGOVIĆ Mirko	1937.		
7. FRÖHLICH dr. Pavao	1922.	dobio časnu razrješnicu iz članstva lože Drašković 1926.	
8. GOLIJAN Dragutin	1922.	brisan iz članstva 1933.	
9. GORODECKI Sergij	1934.		
10. GRAHO dr. Ivan	1937.		
11. GRBIĆ Vladimir		prijavljen 1931, nije primljen	
12. HANŽEKOVIĆ Marijan	1919.	dobio razrješnicu 1933.	
13. HEJER Kristijan	1937.		
14. HUZJAK dr. Božidar	1926.		
15. JAKŠIĆ Dušan	1926.	brisan iz članstva 1933.	
16. JAKŠIĆ dr. Stevan	1931.		
17. JOVANOVIĆ dr. Vuko	1938.		
18. KLARIĆ Dinko		prijavljen 1937, nije primljen	
19. KOCH Josip	1922.	dobio razrješnicu po svojoj molbi 1938.	
20. KOSEM Stanko	1934.		
21. LONGINO dr. Albert	1923.	dobio je potvrdu 1936.	
22. LONGHINO dr. Zdenko	1926.	dobio je potvrdu 1939.	
23. MANOJLOVIĆ Branko	1936.		
24. MIHELIĆ dr. Ante	1930.		
25. MILJUŠEVIĆ Dušan	1927.		1938.
26. MILJUŠEVIĆ Ljubomir			1938.
27. MOGAN Josip	1930.		
28. PERVAZ Nikola		prijavljen 1935.	
29. RADEKA Milan		prijavljen 1926.	
30. RAŠETA Branko	1928.	razrješen dužnosti 1938.	
31. RAUSAVLJEVIĆ Milan	1932.		1938.
32. RENDULIĆ Stanko	1938.		
33. SABLIĆ Marko	1934.		
34. SEDLAČEK Hugo	1922.	dobio razrješnicu	1940.
35. SMOKVINA Milorad	1930.	prijavljen za afilaciju	1937.
36. ŠANTIĆ dr. Špiro		prijavljen dvaput 1940, nije primljen	
37. ŠAŠEL Zdravko		prijavljen dvaput 1938, nije primljen	
38. ŠOŠTARIĆ Milan	1922.	dobio je razrješnicu 1938.	
39. ŠVRLJUGA dr. Radovan	1930.		
40. TOT Ivan	1922.	dobio je razrješnicu 1933.	
41. TURIĆ Tomo		prijavljen 1928, nije primljen	
42. TUŠKAN Ivan	1922.	primljen u loži grof Drašković, osnivač lože Ivanjski Krijes	
43. VODEHNAL dr. Josip	1932.		
44. WANBRECHTSANEA Vilim	1927.		1932.
45. ZEC Milan		prijavljen dvaput 1940, nije primljen	
46. ZEMLJAK Milan		prijavljen za afilaciju 1925.	1936.
47. ŽANIĆ dr. Dobrašin		prijavljen 1932, nije primljen	

III. Osijek

3) Popis članova lože »Budnost« — Osijek

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. AKSMANOVIĆ Otokar	1925.		
2. BEDENIĆ dr. Milan	1929.	dobio razrješnicu 1940.	
3. BELOŠEVIĆ Branko	1917.		1938.
4. CVIJANOVIĆ Budislav	1929.	dobio redovnu razrješnicu 1934.	
5. ČEPINAC dr. Nikola	1930.	1940.	
6. ČERNIK Dragutin	1936.		
7. DITS dr. Erih	1926.		
8. ĐELAJLIJA dr. Milutin		prijavljen 1936.	
9. ĐURIĆ Josip		brisan iz članstva	
10. FAY Ivan	1921.		
11. FIŠER dr. Alfred	1935.		
12. FIŠER Ivan	1930.		
13. FIŠER Karlo	1936.		
14. FIŠER Milan	1921.	brisan iz članstva 1929.	
15. FIŠER dr. Pavao	1925.		
16. FIŠER dr. Vladimir	1929.		1930.
17. FIŠTER Milan	1921.		
18. FRANETIĆ Radoslav		brisan iz članstva 1922.	
19. FRANK V. Darko	1934.	afiliran u Budnost 1935.	
20. FRANK Viktor	1921.	afiliran u Budnost 1935.	

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
21. GOVORKOVIĆ Ivan	1911.	dobio razrješnicu 1925.	
22. HERLINGER Gjuro	1932.		
23. HERLINGER dr. Ivo	1926.		
24. HERMAN Mirko		dobio razrješnicu 1922.	
25. HINIĆ Dušan	1929.	dobio redovnu razrješnicu 1934.	
26. HIRSCH dr. Slavko	1929.		
27. JENI Gvido	1913.	dobio redovnu razrješnicu 1934.	
28. KAJDANOVIĆ dr. Milenko	1934.		
29. KAIZER Julio	1921.		
30. KAIZER Pavao	1935.		1938.
31. KAJZER Zdenko	1935.		
32. KANDERA dr. Ladislav	1939.		
33. KLJUČAC Milan	1925.		
34. KOCH Dragutin	1920.	dobio časnu razrješnicu 1932.	
35. KOLAR Hugo	1923.		
36. KRAUSZ Josip		brisan 1922.	
37. KRAUSZ Sigmund	1921.	u loži »Onore«	
38. KRBAVAC Andrija	1917.	dobio redovnu razrješnicu za afilaciju u ložu Budnost 1932.	
39. LONČARIĆ Branko	1935.		
40. MAGARAŠEVIĆ Stanko		dobio razrješnicu 1939.	
41. MALIN Vladimir			1935.
42. MAMUZIĆ Ilija	1928.	prijavio se za afilaciju 1940.	
43. MIHELCH Akoš		brisan 1922.	
44. PLAVŠIĆ-MIHOČINOVIĆ Čedomil	1913.	dobio razrješnicu 1937.	
45. MILER dr. Dragan	1926.	dobio je razrješnicu 1937.	
46. MILIĆ dr. Srećko	1930.		
47. MIRSKI Lav. Fritz		prijavljen 1928.	
48. MONTINA Edgar	1926.		
49. MUAČANIN Pavle	1930.		
50. MUAČEVIĆ dr. Branko	1921.	dobio je razrješnicu 1940.	
51. NOLL Josip	1921.		
52. OREL Ante	1930.	dobio časnu razrješnicu	
53. ORLIĆ dr. Dejan	1939.		
54. OŠTRIĆ Vlatko	1931.		
55. PILPEL Vjekoslav	1929.	dobio razrješnicu 1936.	
56. PINTEROVIĆ dr. Milovan	1923.	dobio razrješnicu 1935.	
57. POLJAK Frano		brisan 1922.	
58. POLLAK Alfred	1939.		
59. PRAŽIĆ dr. Mihajlo	1934.		
60. REICHER Artur		dao ostavku 1921.	
61. SABLJICA ing. Mihailo	1920.	dobio je razrješnicu 1939.	
62. SENTE dr. Ferdinand	1928.		

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
63. SINIC Ljudevit	1913.	dobio časnu razrješnicu 1931.	
64. STEPANC Radoje	1929.		
65. STOJSAVLJEVIĆ Bogdan	1931.	dobio razrješnicu 1939.	
66. SZABO Geza	1910.	dobio časnu razrješnicu 1927.	
67. ŠMIT Antun		dobio redovnu razrješnicu 1939.	
68. ŠMIT Franjo Dragutin	1934.		
69. ŠRAM Ferdo	1926.		
70. ŠTETIĆ Ekaš		prijavljen 1920.	
71. TOMLJENOVIĆ dr. Grgur	1927.	dobio časnu razrješnicu 1940.	
72. TRBOJEVIĆ Mirko		prijavljen 1930.	
73. TURIĆ Josip		prijavljen 1927.	
74. VRANEŠEVIĆ dr. Dušan	1903.	brisan iz članstva 1923.	1930.
75. VRANEŠEVIĆ-ZMAJ Dušan	1903.	brisan iz članstva 1923.	
76. VEISS Julije	1918.		1928.
77. WEISSMANN dr. Herman		brisan 1922.	
78. WILLHEIM Robert	1927.		
79. ZORMAN Josip	1932.		

Članovi lože »Budnost« u Osijeku

AKSMANOVIĆ ing. Vladoje
BEDENIĆ Milan
CVIJANOVIĆ Budislav
ČEPINAC dr. Nikola
DIETZ dr. Erich
FAY ing. Ivan
FIŠER Ivan
FIŠER dr. Pavao
FIŠER dr. Vladimir
FRANK Darko
HERLINGER dr. Djuro
HERZER Adolf
HINIĆ Dušan
HIRSCH dr. Slavko
JENI Guido
KAISER dr. Julije
KAISER dr. Makso
KAISER Pavao
KAJGANOVIĆ dr. Milenko
KLEIN dr. Mosin
KLJUČEC ing. Milan
KOCH Dragutin
KOLAR Hugo
MALIN Vladimir
MAMUZIĆ dr. Ilija
MILER dr. Dragan
MILIĆ dr. Srećko
MIRSKI Lav
MOAČANIN Pavle
MONTINA ing. Edgar
MUAČEVIĆ dr. Branko
NOLL Josip
OŠTRIĆ Vlatko
PILPEL Vjekoslav
PINTEROVIĆ dr. Milovan
POLLAK Alfred
PRAŽIĆ dr. Mihajlo
REICH Ignjat
SABLJICA ing. Mihajlo
STEPANOV Radoje
STOJSAVLJEVIĆ Bogdan
ŠARČEVIĆ dr. Mato
ŠMIT K. Franjo
ŠRAM ing. Ferdo
TOMLJENOVIĆ dr. Grgur
TURIĆ ing. Josip
WILLHEIM Robert
ZORMAN Josip
ZSILLE Stjepan

4) Članovi lože »Menora« Osijek

1. ALTMANN Edmund, dr. liječnik
2. ARMINSKI Maks, dr. zubar iz Vinkovaca
3. BOROVITZ Armin, veletrgovac vinom iz Vinkovaca
4. BOSKOVITZ Hugo, suvlasnik »Wilheim et Boskowitz«
5. FEIN Geza, zubar
6. FREUNDLICH Ljudevit, ing. građevinski poduzetnik
7. GROSS Rudolf, veletrgovac željeznom robom iz Vinkovaca
8. GUTMANN Julije, zastupnik »Našičke« iz Vinkovaca
9. HERMANN Bela, tvorničar kapa i odora
10. HORN Josip, dr. odvjetnik
11. KLEIN Bernardo, veletrgovac kolonijalnom robom
12. LANG Ignat, dr. odvjetnik iz Vinkovaca
13. MARGULIES Lazar, dr. liječnik
14. STARK Adolf, dr. liječnik iz Vinkovaca
15. STEINER Aleksa, industrijalac drvom iz Vukovara
16. TOLNAUER Nikola, dr. odvjetnik
17. UNGAR Simon, dr. nadrabin
18. WEISMANN Karlo, dr. liječnik
19. WOLLNER Žiga, trgovac

IV. Split

5) Popis članova lože »Pravda« — Split

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. ANIČIĆ Ivo		prijavljen 1934.	
2. BIRAČ Dušan		dobio razrješnicu 1928. radi pristupa loži Pravda	
3. BOŽIĆ dr. Jerko	1931.		1933.
4. BRENCAN Ivo		prijavljen 1938.	
5. BULJAN dr. Ivan	1933.	dobio razrješnicu 1939. radi afilacije u drugu ložu 1939.	
6. DESNICA Vladan		prijavljen 1938.	
7. FISKOVIĆ Cvito		prijavljen dva puta 1938.	
8. GAMULIN Ćiro		prijavljen 1938.	
9. GRGIĆ Jozo		prijavljen 1938. (nije primljen)	
10. GOLUBOVIĆ Iso, kapetan		prijavljen 9. V. 1939. nije primljen	
11. GRISOGONO Lav	1930.		
12. IVANOVIĆ Antun, pom. kapetan	1934.		
13. JABLANOVIĆ dr. Josip, ban	1931.		
14. JUGOVIĆ dr. Ante		dobio razrješnicu 1928. radi pristupa loži Pravda u Splitu	

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
15. KRILETIĆ Baldo, kapetan		prijavljen 1938. nije primljen	
16. KRSTIĆ Mile		prijavljen 1933. nije primljen	
17. LEONTIĆ Ljubo	1929.	dobio je potvrdu 1935. da je prestao biti redovan član Saveza	
18. MARČELIĆ Anselmo, liječnik	1934.		
19. MAROEVIĆ dr. Frano		prijavljen 1938. nije primljen	
20. MATOŠIĆ Dane, ing.	1930.		
21. NISETEO Vinko	1931.		
22. NIŽETIĆ dr. Branko	1931.	dobio potvrdu 1935. da je prestao biti redovan član Saveza	
23. NONVAJLER Egidije		prijavljen 1939. nije primljen	
24. PARAČ Vjekoslav, slikar		prijavljen 1939, nije primljen	
25. PERIĆ Niko		prijavljen 1929, nije primljen	
26. PETRIĆ Josip		prijavljen 1939. nije primljen	
27. PREBIĆ Jože	1930.		
28. RADIĆ Slavko	1930.		
29. RISMONDO Vladimir		prijavljen 1938. nije primljen	
30. RISMONDO Vjekoslav	1930.		
31. ROIĆ dr. Vladimir	1929.	dobio razrješnicu 1930.	
32. STOJANAC Marko	1932.		
33. STRMIĆ dr. Miljenko	1933.		
34. ŠTAMBUK Nikola	1933.		
35. ŠIMUNKOVIĆ Vicko, pom. kapetan	1934.		
36. TARTALJA dr. Ivo	1917.	dobio potvrdu da je prestao biti član Saveza 1935.	
37. TRIVA Marko, prof.	1933.		
38. TROJANOVIĆ dr. Vicko	1934.		
39. UVODIĆ Anđeo	1932.		
40. VRDOLJAK Stjepan		prijavljen 1938.	
41. VUČETIĆ Stjepan, kapetan	1932.		
42. VUČETIĆ Slobodan, ing.	1934.		
43. ŽIŽIĆ dr. Martin	1928.	afiliran u ložu Pravda 1930.	

Dodatak priređivača:

ABRAMIĆ dr. Mihovil, direktor Arheološkog muzeja
BOJANIĆ Ante (iz J. Amerike)
BONAČI dr. Ivo, bank. direktor — Split
KRSTINIĆ Jakov, 33⁰ (iz S.A.D.)
PASINOVIĆ Umberto, dir. Bračko-amerik. banke
RISMONDO dr. Petar, ginekolog
STIPČEVIĆ dr. Mirko, advokat — Split
VRDOLJAK Ivan-Zlatko, priv. trgovac

Brač:
DEFINIS Josip (Sutivan)
FRANASOVIĆ Juraj, (Selca)
GRUBŠIĆ Ive, (Sutivan)
KIRIGIN Rudolfo, (Sutivan)

Popis članova vjenčića »Jadran« — Split

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. DEANOVIĆ dr. Mirko, osnivač Vjenčića Jadran	1923.		
2. GRISOGONO dr. Prvislav		dobio razrješnicu 1927.	
3. LEONTIĆ dr. Ljubo		dobio razrješnicu 1927.	
4. RUBIGNONI dr. Vjekoslav (Trogir)	1914.	dobio razrješnicu 1927.	
5. STIPČEVIĆ Niko, profesor	1920.	dobio razrješnicu 1937. (Kao starješina lože Pravda zatražio brisanje s motivacijom da se ne osjeća mason, prim. priređivača!)	
6. TARTAGLIA dr. Ivo		dobio razrješnicu 1927.	

V. Zagreb

6) Imenik članova pr. i ptp. slzd. lože »Maksimilijan Vrhovac«, Or. Zagreb

1. BANIČEVIĆ dr. Niko, advokat, Blato Dalmacija, — II.
2. BARAC dr. Antun, srednjoškolski profesor, Zagreb, Kačićeva 10. — III.
3. BAUER Marko, gen. tajnik Zemaljskoga saveza industrijalaca, Zagreb, Ilica 31. — I.
4. BUJAS dr. Ramiro, univerzitetski nastavnik, Zagreb, Šalata. — I.
5. BURATOVIĆ dr. Ivo, pravni branitelj, Zagreb. — I.
6. CIKOTA Milenko, trgovac, Bosanska Dubica. — II.
7. DEANOVIĆ dr. Mirko, srednjoškolski prof., Zagreb, — III.

8. DURST dr. Franjo, prof. medicinskoga fakulteta, Zagreb, Šalata. — III.
9. GAJIĆ dr. Dušan, liječnik, Srijemska Mitrovica. — I.
10. GILIĆ dr. Andrija, priv. činovnik, Zagreb, Mažuranićev trg 8.
11. GLASER Milan, direktor središnjega ureda za osiguranje radnika, Zagreb, Starčevićev trg 18.
12. GRUBIĆ Dušan, major u penziji, Beograd. — III.
13. HERCEG Matija, direktor banke, Zagreb, Mažuranićev trg 13. — III.
14. JEREMIĆ dr. Risto, liječnik kod direkcije željeznica. Subotica. — III.
15. JOKOVIĆ dr. Roko, direktor sanatorija, Klenovnik, Pošta: Ivanec. — III.
16. JUTRIŠA Slavko, urednik Novosti, Zagreb, Marovska 30. — III.
17. KISELJAK dr. Marijo, prof. univerziteta u penz, Zagreb. — III.
18. KOCH Ferdo, prof. univerziteta u penziji, Zagreb, Jurišićeva 19. — III.
19. KOLIN dr. Lujo, direktor sanatorija, Zagreb, ul 29. X. 1918. — III.
20. KOŠČEC Nikola, ljekarnik, Zagreb, Bajnerova 14. — I.
21. KOVAČEVIĆ dr. Ante, liječnik, Orebić, Dalmacija. — I.
22. KRIZMAN dr. Henrik, ministar, na r., Varaždin. — I.
23. KRIZMAN Tomislav, prof. umjetničke akademije, Zagreb, Jelačićev trg 4.
24. KRIŽAJ Josip, operni pjevač, Zagreb. — I.
25. MANDIĆ dr. Ante, advokat, Opatija, Italija. — III.
26. MARIJAN Antun, trgovac, Zagreb, Ilica 50. — III.
27. MARINKOVIĆ dr. Pave, liječnik, Zagreb, Pantovčak 35 a. — III.
28. MAGARAŠEVIĆ Dimitrije, pomoćnik ministra na r, Beograd. — III.
29. MILIĆ Lujo, trgovac, Slano, Dalmacija. — III.
30. MLADINOV dr. Mirko, liječnik, Zagreb, Krajiška 1. — I.
31. MOSKOVIĆ dr. Armin, novinar, Zagreb, Marovska 30. — III.
32. NOVAK dr. Grga, prof. univerziteta, Zagreb, Palmotićeva 55. — III.
33. NOVAK dr. Fran, advokat, Ljubljana, Valvazorjev trg 7. — II.
34. NOVAK dr. Viktor, prof. univerziteta, Beograd. — III.
35. PEROVIĆ dr. Drago, prof. medicinskoga fakulteta, Zagreb, Šalata. — III.
36. PLEŠA Vinko, šumarski pristav, Kostajnica. — III.
37. PODAUBSKY Eugen, prof. veter. fakulteta, Zagreb. — III.
38. PRELOG dr. Milan, prof. univerziteta, Skoplje. — III.
39. RAVNIHAR dr. Vladimir, advokat, Ljubljana, Knaflova 10. — II.
40. RISMONDO Vjekoslav, zastupnik Jadranske Plovidbe, Split. — III.
41. ROIĆ dr. Vladimir, liječnik, Split. — I.
42. STANČIĆ—ROKOTOV dr. Ivo, liječnik, Zagreb, Nikolićeva 1. — II.
43. STEFANOVIĆ dr. Jovan, prof. juridičkog fakulteta, Zagreb, Antunovac 34. — I.
44. STANKOVIĆ dr. Radenko, prof. medicinskoga fakulteta, Beograd. — III.
45. ŠAJ Dragutin, inženjer, Zagreb, Demetrova 3. — III.
46. ŠEGA Ferdo, inženjer, Zagreb, Medvešćak 24. — III.
47. ŠILOVIĆ dr. Srećko, liječnik, Zagreb, Gundulićeva 20. — III.
48. ŠIŠIĆ dr. Ferdo, prof. univerziteta, Zagreb, Visoka 10. — III.
49. ŠKAVIĆ Josip, prof. učiteljske škole, Zagreb, Pantovčak 42. — III.
50. ŠOBAT N. Dimitrije, sudski vijećnik, Zagreb, Banski stol. — III.
51. ŠOŠTARIĆ—PISAČIĆ dr. Karlo, prof. Zagreb, Kraljice Marije 34. — I.
52. TARTAGLIA dr. Oskar, pravni referent Sred. Ureda za osiguranje radnika, Zagreb, Starčevićev trg 18. — III.
53. TKALČIĆ Juro, profesor muzike, Beograd. — III.
54. TOMAŠIĆ dr. Ljubomir, advokat, Zagreb, Gundulićeva 35. — III.
55. VISKOVIĆ Ante, zamjenik direktora električne centrale, Zagreb, Đorđićeva 16.
56. ZARNIK dr. Milutin, direktor magistrata, Ljubljana, Singarjeva 1. — II.

57. ZAVRNIK dr. Fran, prof. veter. fakulteta, Zagreb, Srebrenjak 57. — III.
58. ZIMMERMANN Slavko, ljekarnik, Zagreb, Josipovac 7. — III.
59. ZUPANC dr. Fran, advokat, Ljubljana, Šelenburgova 5. — I.
60. ŽIŽIĆ dr. Martin, liječnik, Split, — I.

Članovi lože »Maksimilijan Vrhovac«
(prema stanju iz godine 1935.)

1. BAUER Marko
2. BELIN dr. Ivo
3. BROVET Krešimir, trgovac
4. BUJAS dr. Ramiro, profesor
5. BURATOVIĆ dr. Ivo, odvjetnik
6. COTA Franjo, arhitekt
7. DEMETROVIĆ Juraj, ministar
8. DOMINKO Dragutin, inženjer
9. FISCHER Ignjat, arhitekt
10. FRANGEŠ dr. Oton
11. GAVRANČIĆ dr. Oton, odvjetnik i javni bilježnik
12. GLAZER Milan, direktor »SUZOR-a«
13. HAHN dr. Željko, liječnik »SUZOR-a«
14. HANAMANN Franjo, sveuč. profesor
15. IVANČEVIĆ dr. Ivo, liječnik »SUZOR-a«
16. IVEKOVIĆ Branimir, gl. inženjer »SUZOR-a«
17. JOKOVIĆ dr. Roko, liječnik
18. JURKOVIĆ ing. Mato
19. JUTRIŠA Slavo
20. KLISKA ing. Stanko, arhitekt
21. KOSTINČAK Branko, profesor
22. KOSTRENČIĆ dr. Marko
23. KRALJEVIĆ dr. Milan, liječnik
24. KRIZMAN Tomislav, slikar
25. MAGARAŠEVIĆ Mitar (Dimitrije), profesor
26. MARINKOVIĆ dr. Pavo, liječnik
27. MARTEKINI dr. Miloš, tajnik Hipotekarne banke
28. MARIĆ dr. Luka, docent Tehničkog fakulteta
29. MAŽURANIĆ dr. Želimir
30. MEDAKOVIĆ dr. Dane, dir. III. real. gimnazije
31. MILIĆ Milan, trgovac, rumunjski počasni konzul
32. MOSKOVIĆ dr. Armin
33. PAVLOVIĆ dr. Vuk, sveučilišni docent
34. PEČAREVIĆ dr. Juraj, odvjetnik
35. PODUJE dr. Jozo, odvjetnik
36. POLJANEC Franjo, prof. I. real. gimnazije
37. PULANIĆ Milovan, direktor agencije »Avala«
38. RAŽEM dr. Ivo
39. SALOPEK Josip, mag. ph.
40. STEPANOVIĆ Josip, polic. komesar
41. STOISAVLJEVIĆ Bogdan, prof. I. real. gimnazije
42. ŠAJ Dragutin, inženjer
43. ŠILOVIĆ dr. Srećko, liječnik
44. ŠIŠIĆ dr. Ferdo, sveuč. profesor

45. ŠKARIĆ dr. Ferdo, sveuč. profesor
46. ŠOŠTARIĆ Pisačić dr. Karlo, docent na poljoprivrednom fakultetu
47. ŠVRLJUGA dr. Stanko, ministar i senator
48. TOMAŠIĆ dr. Ljubomir
49. TUĆAN dr. Franjo, sveuč. profesor
50. VALENTEKOVIĆ dr. Aleksandar
51. ZIMMERMANN Slavko, mag. ph, predsjednik apotekarske komore
52. ŽEPIĆ Vladimir, inženjer

7) Članovi lože »Ivan grof Drašković«

1. ANDRIČEVIĆ Dragutin, Dežmanova 9/III.
2. BAUER Albin, ravn. SUZOR-a u m. Medveščak 70
3. BELIN dr. Ivo, vice guverner Narodne banke, Beograd
4. BERGER Mirko, publicist, Varšavska ulica 8.
5. BOMBELLES grof Janko, Opatička ul. 4.
6. BOŠNJAK dr. Aleksandar, Trg kralja Tomislava 63 a.
7. BOIĆ dr. Viktor, liječnik, Vlaška ulica
8. BRAJKOVIĆ ing. Vladimir, Draškovićeva 40.
9. ČMELIK Vilim, nač. min. šuma i ruda, Radišina ul.
10. FILIPOVIĆ ing. Božidar, Gundulićeva 34 (munjara)
11. FINK dr. Nikola, prof., Draškovićeva ul. 35.
12. FRÖLICH dr. Pavao, odvjetnik, Gjorgjićeva 11.
13. GOGA dr. Karlo, odvjetnik, Lopašićeva ul. 10.
14. GRAGORIĆ Milivoj, gen. konzul u. m., Deželićeva 51/III.
15. GROSINGER Gjuro, veleindustrijalac, Draškovićeva 10/1.
16. HANAMAN dr. Frano, profesor, Žerjavićeva 13.
17. HORVAT dr. Viktor, Ilica 16/II.
18. HRUŠ Dragutin, bank. ravnatelj, Račkoga 2a II.
19. KAMAN Milan, prof. gimnazije, Nova Gradiška
20. KATIČIĆ dr. Natko, odvjetnik, Gajeva 18.
21. KOŠČEVIĆ dr. Janko, Primorska 9.
22. LEUSTEK dr. Vladimir, odvjetnik, Dolac 8.
23. MARJANOVIĆ Milan, publicist, Beograd, sada na Korčuli
24. MARKOVIĆ Edo, bivši gen. ravn. Prizada, Beograd, Bitoljska 20.
25. MOGAN dr. Julije, odvjetnik, Hatzova 16.
26. ORLIĆ Petar, profesor, Hercegovačka 81.
27. OSTOVIĆ Pavle, industrijalac, Predovićeva 29.
28. PETROVIĆ Frano, posjednik, Vrbanja, Slavonija
29. PRIKRIL ing. Božidar, rav. munjare, Gundulićeva 34.
30. PISCHMANCHT Ferdo, Wien, Seilersat 30.
31. REISNER Valerijan, prof. Gajeva 53.
32. SAVITS-NOSSAN, ing. Stjepan, asistent teh. fakulteta
33. SOBOL dr. Ivan, liječnik, Crikvenica
34. STANČIĆ Svetislav, prof. Muz. akademije, Koturaška 73.
35. ŠENOA dr. Branko, prof. (umro)
36. ŠMIT dr. Aleksandar, odvjetnik, Dolac
37. ŠTAJDUHAR dr. Josip, liječnik, Tomićeva 2.
38. ŠTAMPAR dr. Andrija
39. ŠVRLJUGA dr. Ljudevit, liječnik, Gajeva 47.
40. TKALČIĆ dr. Vladimir, profesor, Kušlanova 48.

41. TOMIČIĆ dr. Juraj, šef zavoda za unapređ. trgovine s inoz, Beograd, Ratnički dom
42. TUČAN dr. Frano, sveuč. profesor, Mesnička 14.
43. URBANI Milutin, Gajeva 45.
44. VRAGOVIĆ dr. Aleksandar, predsj. apelac. suda, Berislavićeva 1.
45. VRANIĆ dr. Vladimir, Kraljice Marije 22.
46. VRANIĆ dr. Miro, odvjetnik (umro)
47. ZEC Nikola, Wien, Margareten Str.
48. ZIESTLER dr. Rudolf, odvjetnik, Medveščak 24.
49. ŽEPIĆ ing. Vladimir, Gundulićeva 34 ili Gregorijančeva 46.

8) Popis članova lože »Pravednost« — Zagreb

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. ALAUPOVIĆ Radovan	1923.	dobio razrješnicu 1938.	
2. ANDONOVIĆ P. Andon		prijavljen 1934, nije primljen	
3. ARANICKI dr. Ognjeslav	1928.	dobio razrješnicu 1931.	
4. AUŠ Aleksandar		razrješen iz članstva 1926.	
5. BADALIĆ Viktor		prijavljen 1919. dobio razrješnicu 1923.	
6. BENEŠIĆ Julije	1921.	dobio razrješnicu 1925.	
7. BERGER Mišo	1928.		
8. BORANIĆ Stjepan	1911.	prijavljen za afilaciju u loži Pravednost 1921.	
9. BORČIĆ dr. Berislav		prijavljen 1922, nije primljen	
10. BOŠNJAK Kamilo	1926.	dobio razrješnicu 1927.	
11. BRAYER Albert	1929.	afiliran u ložu Pravednost 1939.	
12. BROVET Krešimir	1928.	dobio razrješnicu 1939.	
13. CIMERMAN dr. Branko		prijavljen dva puta 1939.	
14. ČOP Ivan	1935.		
15. DEANOVIĆ dr. Mile	1928.	dobio razrješnicu 1939.	
16. DEUTSCH dr. Edo	1923.		
17. DEUTSCH Hugo	1914.	prijavljen za afilaciju 1922.	
18. DEUTSCH Leo	1932.	dobio redovnu razrješnicu 1934.	
19. DOMAC dr. Julije	1923.	razrješen iz članstva 1926.	
20. DOMINKOVIĆ dr. Filip		prijavljen 1922.	
21. DOMINKOVIĆ Vjekoslav		razrješen iz članstva 1926.	
22. DRAGANIĆ dr. Josip	1935.		
23. DRAGIŠIĆ dr. Branko	1929.		
24. DRAPOZYNSKI dr. Vladoje	1908.	afiliran 1921.	
25. DRAŽIĆ dr. Ante	1926.		
26. ĐUPANOVIĆ dr. Fran	1932.		
27. FARKAS dr. Milan		prijavljen za afilaciju 1936.	

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
28. FARKAŠ dr. Robert		afiliran 1936.	
29. FERILIO Marino	1930.		
30. FIŠER Marijan		prijavljen dva puta 1938.	
31. FRANK dr. Saša	1930.		
32. FUCHS dr. Ivo	1927.		
33. FUSCH dr. Josip	1907.	afiliran 1921.	
34. GALIJAN Franjo	1929.	dobio razrješnicu 1931.	
35. GORTAN Milan	1936.		
36. GRÜNWALD dr. Božo	1930.		
37. HAJDIĆ dr. Miloš	1932.	razrješen iz članstva 1926.	
38. HEINZ dr. Fedor	1931.	osnivač lože Pravednost 1920.	1933.
39. HERCOG Arnold		osnivač lože Pravednost 1920.	
40. HERCOG dr. Ivo		razrješen iz članstva 1926.	
41. HINKOVIĆ dr. Hinko	1907.		
42. HOFMAN Hugo		dobio razrješnicu 1939.	
43. HORVAT Juro	1929.	afiliran 1932, dobio razr. 1933.	
44. HORVAT Radoslav	1929.		
45. IVANČEVIĆ dr. Ivo	1922.		
46. IVANČIĆ Stanko			
47. JANJATOVIĆ Dušan	1925.		
48. KALDA Lav	1924.	osnivač lože Pravednost 1920.	
49. KATIČIĆ dr. Vladimir			
50. KNEZ Saša	1931.		1931.
51. KOMLJENOVIĆ dr. Janko	1928.	brisan iz članstva 1933.	
52. KONDRAT ing. Vladimir	1923.		
53. KRITOVAC dr. Mihajlo	1929.		
54. LABAŠ Ivo	1935.	dobio je razrješnicu 1939.	
55. LADANY Adalbert	1929.		
56. LIBERMAN dr. Dragutin		razrješen članstva 1926.	
57. LINIĆ dr. Ante		prijavljen dva puta 1939.	
58. LONČAR Ivo		prijavljen dva puta 1938.	
59. MAKIEDO dr. Dimitrije		prijavljen dva puta 1938.	
60. MAZURA dr. Lav		osnivač lože Pravednost 1920.	
61. MEZZORANA Milivoje		prijavljen dva puta 1939.	
62. MIHALIĆ dr. Adolf			
62. MIHALIĆ dr. Adolf			
63. MILIŠIĆ Dragoslav		osnivač lože Istina	1938.
64. MIZLER Matija	1930.		
65. MIZLER Mato		osnivač lože Pravednost 1920.	
66. MIZLER Mato	1897.		
67. MLADENOVIĆ D. Kosta	1932.		1925.

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
68. MOGUŠ Vladimir	1924.		
69. MONTI Bruno		prijavljen 1933.	
70. MUDRINIĆ dr. Ante	1926.	istupio iz Saveza 1933.	
71. NAJMAN Rikard			
72. NJEMČIĆ dr. Bogdan	1908.	osnivač lože Pravednost 1920.	
73. PIANTANIDA Karlo		prijavljen 1932, nije primljen	
74. PERKOVIĆ Tuna		prijavljen 1932, nije primljen	
75. PERZOGLIA Romeo		prijavljen dva puta 1938.	
76. PETEH dr. Josip			
77. PETROVIĆ Mihajlo	1935.		
78. POLAK Fric		prijavljen 1930, nije primljen	
79. POLIĆ Mirko	1923.	razrješen iz članstva 1926. dobio je razrješnicu 1936. u cilju osnivanja lože u u Or. Ljubljani	
80. POTOČNJAK dr. Franko		osnivač lože Pravednost 1920.	
81. PRAUNSPERGER Janko		prijavljen dva puta 1939.	
82. QUINZ Eugen	1929.		
83. RAIĆ dr. Jovan	1927.	dobio razrješnicu 1931.	
84. ROMANIĆ Branko Aleksandar	1921.		
85. ROZENFELD Adolf		razrješen članstva 1926.	
86. RUŽIĆ dr. Marko	1927.		
87. SCHOLLER dr. Vatroslav	1908.	afiliran 1921.	
88. SCHAUFF Vojko	1923.		
89. SLADOJEV Miho	1921.		
90. SMOKVINA Milorad		afiliran 1938.	
91. SPEVEC Aleksandar		primljen 1929, brisan iz Saveza 1937.	
92. SREBRE Egon	1932.	dobio razrješnicu 1937.	
93. SUNKO Dionis	1923.	dobio razrješnicu 1932.	
94. SUŠANJ Franjo	1929.		1932.
95. STEPNIČKA Viktor	1929.	zamolio iz familijarnih razloga da se briše i zaključenjem lože brisan 1930.	
96. STOJIĆ dr. Dejan		prijavljen 1929, nije primljen	
97. STRAŽNICKI dr. Milorad	1921.	dobio razrješnicu 1937.	
98. ŠREPEL mr. ph. Dragutin	1923.		
99. ŠVRLJUGA dr. Stanko	1915.	dobio časnu razrješnicu 1933.	
100. TESLIĆ Petar		prijavljen 1934, nije primljen	
101. TOMAŠEVIĆ dr. Jozo		prijavljen dva puta 1938.	

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
102. TURKALJ Mile		prijavljen 1929. nije primljen	
103. ULMANSKI dr. Milan	20. III. 1924.	dobio razrješnicu 1939.	
104. URLIH Anton	1934.		
105. VARIČAK dr. Bogdan	1929.		
106. VARIČAK dr. Vladimir	1930.		
107. VASIĆ Veljko	1925.	dobio razrješnicu 1939.	
108. VIDMAN Milan		osnivač lože Pravednost 1920.	
109. VIŠNAR dr. Franjo		prijavljen dva puta 1938.	
110. VIVODA Jakov	1922.		
111. VRISNIK Vjekoslav	1924.	brisan na osnovu § 70 1933.	
112. VUČKOVIĆ dr. Josip	1929.	brisan iz Saveza 1937.	
113. VUJIČIĆ Stevan	1923.		
114. WÜTH Hinko	1921.		
115. ZAVIŠKA Antun	1921.		
116. ZEC Petar		prijavljen 1934, nije primljen	
117. ZEC Radovan	1921.	dobio razrješnicu 1937.	
118. ŽEPIĆ dr. Milan	1935.	dobio razrješnicu 1939.	

9) Popis članova lože »Perun« — Zagreb

Prezime i ime	primljen	razrj. potvrda brisan po § 70	umro
1. BUBANOVIĆ Fran	1915.	dobio razrješnicu 1939.	
2. CVETIĆ Josip	1934.		
3. FORENBAHER dr. August	1934.	dobio razrješnicu 1939.	
4. IVANKOVIĆ Đorđe	1934.		
5. MARUŠIĆ dr. Drago	1931.	dobio razrješnicu 1936.	
6. MEDAKOVIĆ dr. Danilo	1931.		
7. MUSULIN Stjepan	1934.		
8. PECIKOZIĆ dr. Ante	1936.	prije toga prijavljen 16. IV. 1936.	
9. PEJER Alfred		dobio razrješnicu 1939.	
10. RADOŠEVIĆ dr. Edo		osnivač lože »Perun«	
11. RORBAHER dr. Julije	1937.	dobio razrješnicu 1939.	
12. SERDAR Pavle	1933.		
13. SMIČIKLAS Dane		prijavljen dva puta 1937.	
14. STOJANOVIĆ Sava	1931.		
15. ŠTEFAN Adolf	1933.	prijavio se za afilaciju 1935.	
16. ŠTULHOFER dr. Aleksandar	1933.		
17. TKALČIĆ Marijan	1936.		

Članovi loža: 10) Neptun
11) Bošković

BREYER Mirko, ravnatelj knjižare »Obnova«
BREYER Pavao, knjižar
BUDISAVLJEVIĆ dr. Julije, kirurg, prof. kirurške klinike
BUDISAVLJEVIĆ dr. Srgjan, ministar (SDS)
ČELAP Gjorgje, knjižar
ČIMIĆ dr. Ernest, predsjednik kasacionog suda
DEŽMAN dr. Milivoj, pok., ravnatelj »Tipografije«
DONNER dr. Kazimir, odvjetnik
DURST dr. Franjo, liječnik, profesor sveučilišta
EISENSTÄDTER dr. David, liječnik
FERTILIO Mario, zubotehničar
FRANCESCHI dr. Vjekoslav, odvjetnik
FRANK dr. Stanko, sveučilišni profesor
HADŽIĆ Ljubomir, bivši ravnatelj Trgovačke akademije
LEONTIĆ dr. Ljubo, odvjetnik (SDS, Split)
LICHT dr. Aleksandar, odvjetnik
LUNAČEK dr. Waldemar, tajnik Trgovačke komore
MIHALDŽIĆ Stanoje, biv. podban Savske banovine. Član lože »Stratimirović«
MOŠINSKI Ivo, banski načelnik u mirovini
MUHA dr. Miroslav, viječnik Apelacionog suda
OČIĆ Vladimir, činovnik banske vlasti
OMČIKUS Gajo, konzul u mirovini
OSTOVIĆ Pavle, trgovac, bivši tajnik Jug. odbora u Londonu
PEROVIĆ dr. Ivo, bivši ban Savske banovine
PLAVŠIĆ Dušan, bivši ravnatelj bivše Balkanske banke
PLIVERIĆ dr. Vladimir, liječnik
POPOVIĆ dr. Lazar, liječnik, sveuč. profesor
POPOVIĆ dr. Dušan, odvjetnik
RAJIĆ Josip, činovnik Standard 0il
RIBAR Dušan, bivši banski činovnik
RUBENI dr. Miroslav, odvjetnik
SAVIĆ Nosan Stjepan, profesor Tehničkog fakulteta
SLADOJEV ing. Mihovil, inženjer i graditelj
STANČIĆ Rokotov dr. Ivo, redarstveni liječnik
STANOJEVIĆ Pero, blagajnik Prve hrvatske štedionice
STOJANOVIĆ dr. Gojko, banovinski inspektor
ŠPORČIĆ Ivo, suradnik »Novosti«
TAJČEVIĆ Marko, profesor glazbe
TEDESCHI Stjepan, savjetnik financ. ravnateljstva
TOMIČIĆ dr. Juraj, ravnatelj tt. J. Ganz
VARIČAK dr. Stjepan, profesor
VOJNOVIĆ Toša, u ministarstvu unutrašnjih poslova
VRAGOVIĆ dr. Aleksa, predsjednik Apelacionog suda
ZANELLA dr. Srećko, liječnik
ZUGLIA Srećko, sveučilišni profesor
ŽALAC Edo, sudac Apelacionog suda.

Članovi loža: 12) »Ljubav bližnjega«
13) »Amicitia« i
14) »Prometej«

ACINGER Petar, vlasnik tiskare
ANCL (ANCEL) Gjuro, inženjer
(BACH Gjuro)
BANOVIĆ Strahinja, dr. pravni referent
BERKEŠ Pavle, dr. ravnatelj Hrvatske banke
BJELINSKI (WEISS) Egon, ravnatelj »Vevce« d.d.
BRANDAFY Emil, odvjetnik
BUBANOVIĆ Fran, dr. sveuč. profesor
(CARMINE Alojz)
ČAVIĆ Miljenko, veletrgovac
DIMOVIĆ Gjuro, dr. liječnik — zubar
EHRLICH Hugo, profesor tehničkog fakulteta
FREUDENREICH Aleksandar, ing. intendant Hrvat. nar. kazališta
FREUND Pavao, industrijalac
GOGA Karlo, dr. odvjetnik
HELBERT Dušan, sudac Kotarskog suda u Zagrebu
HERCEG Matija, ravnatelj Balkan. banke
HIRC (HIRZ) Slavko, dr. sudac Sudbenog stola
HORVAT Radoslav, knjižar
(IVANKOVIĆ Đorđe)
(JURANOVIĆ Vladimir)
JURIŠA Ivan, dr. javni bilježnik
KOSTRENČIĆ Nikola, dr. ravnatelj Jugoslavenske banke
KOMLJENOVIĆ Janko, dr. liječnik
LJUTIĆ Baldo, ing. Državna hipot. banka
MAHULJA Srećko, dr, odvjetnik
MARIĆ (MAYER) Artur, ravnatelj Shella
MARIĆ Milan, ravnatelj Shella
MAYER Milan, dr. sudac Okružnog suda
(MRŠULJA Vuko)
NOVAK Dragan, ravnatelj hipot. banke
PEROŠ Dragutin, ravnatelj »Kaštel« a.d.
ROBIĆ (ROSENBERG) Robert, dr. ravnatelj tvornice papira
SCHLOSSBERG Herrmann, ravnatelj Hrvatske banke
SZABO Gjuro, profesor
TUBIĆ Stevo, ravnatelj Srpske banke
UZORINAC Mladen, banski načelnik
(VERNIĆ Zdenko)
WINKLER Drago, bank. ravnatelj
ZARNIK Boris, dr. sveuč. profesor
ZOROVIĆ Dragomir, dr. sudac

AUSCH Aleksandar, ravnatelj
BADALIĆ Viktor, bankovni činovnik
BAGLAMA Mirko, kasacioni sudac
BATUŠIĆ Slavko, dr. tajnik Hrvatskog nar. kazališta

BENEŠIĆ Julije, profesor učiteljske škole
BOŠNJAK Kamilo, bankovni ravnatelj
ČERNJAK Stjepan, inženjer
DEUTSCH Edo, dr. liječnik
DOMINIKOVIĆ
DUJIĆ Pavao, dr. arhitekt
DURNY Ivan, poštanski činovnik u m., sada trgovac
FISCHER Jaques, dr. liječnik
FRANGEŠ Nikola, dr. odvjetnik
GORJAN R, inženjer
HERZEG Ivo, dr. liječnik
HORVAT Josip, novinar
HORVAT Viktor, restaurater
HOTKO Davorin, kipar
HRIBAR Stjepan, arhitekt
HRŽIĆ Drago, operni pjevač
KELL Benko, trgovac
KNEŽEVIĆ Gedeon, agrarni inspektor
KOŠČEVIĆ Janko, dr. odvjetnik
LADANJI Eugen, dr. ravnatelj
LEPPÉE Stjepan, učitelj
LIEBERMANN Dragutin, dr. odvjetnik
MAZURA Lav, dr. odvjetnik
MERKIĆ
MIKOLAŠ Felix, trgovac
MRAKOVIĆ Kosta, bankovni činovnik
MUJADŽIĆ Omer, akademski slikar
NJEMČIĆ Bogdan, odvjetnik
ORLIĆ Pero, profesor
PEROK Ivan, dr. savjetnik Banske vlasti
PLIVELIĆ Branko, dr. bankovni ravnatelj
POLIĆ Ladislav, odvjetnik
POLIĆ Marijan, dr. odvjetnik
RAVERTA Franjo, poštanski činovnik
RAVERTA Ivan, načelnik ministarstva
RICHTMANN Ivo, inženjer
ROMANIĆ Branko, major
SALAJ Zvonimir, dr. liječnik
SCHOLLER Vatroslav, dr. liječnik
SCHWARZ Milan, dr. liječnik
SCHWARZWALD Milan, dr. liječnik
STERN Otto, trgovac
STRANIĆ Ernest, trgovac
ŠAUF Vojko, privatni činovnik, tajnik »Jugoštampe«
ŠPLAJT Ljudevit, dr. profesor
TOMAC Julije, dr.
TOMIĆ Veljko, posjednik
ULMANSKI Stevo, dr. činovnik
VIDMAN Milan, veliki župan

15) Članovi lože »Pitagora« u Zagrebu

BARLOVIĆ Ivica
BUTKOVIĆ Ivan-Andrija, Zagreb, službenik
BUTKOVIĆ Marja (Marija), Zagreb
FALLAS Alexander, Zagreb, činovnik, r. 1911. u Varaždinu
GRADIŠNIK Milica
GUERRATTO Antun
GUERRATTO Mariška
HAVRAK (Chavrak?) Josip, Zagreb, bank. činovnik, r. 1900. u Ogulinu
HERUC Honica (Henrietta) žena Vladimira
HERUC Vladimir, Zagreb, sudac
HIDVEGI Ladislaus
HOJKA Gisela, Zagreb
HOJKA Milan, Zagreb, trgovac
HOTKO Davorin, Zagreb, učitelj
KACHNIĆ Palo, Zagreb, bank. činovnik
KACHNIC Sofija, Zagreb
KARSCHULIN (Karšulin) Greta
KARSCHULIN (Karšulin) Miroslav
KOCH Antun, Zagreb, činovnik
KOVAČIĆ Eleonora
KOVAČIĆ Regina
KOVAČIĆ Zvonimir
MOZES Ivan
RADOVINOVIĆ Božena, Zagreb, liječnica, r. 1901. u Sušaku
RADOVINOVIĆ Luca, Zagreb, gim. profesorica, r. 1887. u Kninu
REESCH Josip, Zagreb, bank. činovnik, r. 1897.
REICHING Milan
ROKOVIĆ Joka, Zagreb, r. 1893.
ROKOVIĆ Nikola, Zagreb, inženjer, direktor tvornice, r. 1895. u Dubrovniku.
SCMIDEK Marjet, Zagreb
SEK Adela, Zagreb. r. 1880. u Tuzli
SEK Viktor, Zagreb, žandar. major
SOBOTKA Otto, Daruvar, novinar
SRAM (Šram) Michela, Zagreb
SUDEN Milica
ŠIŠIĆ Milica, žena Ferde, Zagreb, r. 1878.
TALČIĆ Antonija, Zagreb, r. 1891.
TOMIĆ Veljko, Zagreb
VUČKOVIĆ Marya, (Marija)
VUČKOVIĆ Mirko, trgovac
WAVRA Lisaweta, Zagreb
WINKLER Antun, Zagreb, činovnik
ZANON Ružica, Zagreb, učiteljica, r. 1908.
ZANON Vinko, Zagreb, namještenik, r. 1903.

16) Članovi lože »Humanitas« u Zagrebu

BARLOVIĆ Ivica, Križevci, bank. činovnik, r. 1895.
BLISS Mirko, Zagreb, jurist, r. 1904. u Varaždinu

GRADIŠNIK Milica, Zagreb, bank. činovnica, r. 1890.
GUERATTO Antun, Zagreb, činovnik, r. 1885.
GUERATTO Mariska, žena Antuna, Zagreb, r. 1897.
HERUC Henrietta (Honica) žena Vladimira, Zagreb, r. 1904. u Kutini
HIDVEGI Ladislaus, Čakovec, odvjetnik
KARSCHULIN (Karšulin) Greta žena Antuna, Zagreb, ing. kemije, r. 1904.
KARSCHULIN (Karšulin) Miroslav, Zagreb, dr. ing. kemije, r. 1904. u Przemyslu (Poljska)
KONSTANTINOVIĆ Marija, Sr. Mitrovica, r. 1907. u Rumi
KOVAČIĆ Eleonora žena Zvonimira, Zagreb, r. 1907. u Beču
KOVAČIĆ Regina, Zagreb, učiteljica, r. 1875.
KOVAČIĆ Zvonimir, ing. kemije, sveuč. asistent, r. 1903.
MAKSIMOVIĆ Nikola, Zagreb, liječnik, r. 1905. u Vukovaru
MOZES Ivan, Čakovec, trgovac, r. 1892.
PISK Amadeus Paul, počasni član iz Beča, glazbenik
REICHING Milan, Čakovec, r. 1893.
SCHWARTZ Pavao, Đurđenovac, ing. arhitekture, r. 1909. u Zagrebu
SIK Gjuro, odvjetnik, r. 1901. u Karlovcu
SUDEN Milica, Zagreb, r. 1903.
ŠEMPER Alfons, Zagreb, liječnik, r. 1892. u Grazu
VASILESKO Žarko, Zagreb, trgovac, r. 1901.
VELJAČIĆ Čedomil, Zagreb, student filozofije, r. 1915.

17) Članovi lože »Zagreb« na dan 1. III. 1933.

ALTMANN dr. Edmund (Osijek)
ALTMANN dr. Vladimir,
BAUER dr. Hugo,
BAUER dr. Marko,
BAUER dr. Rikard,
BONDY Alfred,
DEUTSCH Slavoljub,
EISENSTÄDTER dr. David,
FISCHER Julije,
FREUND ing. Laci,
FREUND Matija,
FUHRMANN dr. David,
GRAF Žiga,
GROSS Rudolf (Vinkovci),
GRÜNFELD Teodor,
HEIMBACH Lavoslav,
HEINRICH Oto,
HERLINGER dr. Dragutin (Sisak),
HERZOG David,
HOFFMANN Josip,
HOFFMANN Vilim,
HORN dr. Josip (Osijek),
HORN dr. Marko,
HUBER Franjo,
JELLINEK dr. Gjuro,
KANDEL Mavro,
KASTL Dragutin,
KASTL Milan,
KLEINER M. Vilim,
KÖNIG Julije,
KRAUS Herman,
LEDERER Makso,
LÖWINGER dr. Benko,
LÖWY Oto (Krapina)
LÖWY dr. Šelomo,
MARGULIES dr. Lazar (Osijek),
NEUBERGER dr. Pavao,
PORDES dr. Sigmund,
PSCHERHOF dr. Makso,
RODANIĆ dr. Rudolf,
ROSNER Marko (Maribor),
ROSNER dr. Rudolf,
SCHNELLER Šandor,
SCHREINER Armin,
SCHWARZ dr. Milan,
SOHR Aleksandar,
SPIEGLER dr. Oskar,
SPITZ Alfred,
STARK dr. Adolf (Vinkovci),
STEIN dr. Beno,
STEINER Aleksa (Vukovar),
STEINER Lavoslav,
STERN Lav,
STERN Maksim,
STERN Oto,
SZEMNITZ prof. Aleksa,
ŠIK dr. Lavoslav,
TOBOLSKI Leo,
WEISSMANN dr. Karlo (Osijek),
WOLLAK dr. Henrik.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Josip Buturac: VRBOVEC I OKOLICA (1134—1984),** HKD, Zagreb, 1985.
2. **Anka Petričević: DAR ŽIVOTA.** Symposion, Split 1985.
3. **Marija Valtorta: DOĐI, IMAM TI NEŠTO REĆI!** Preveo Božidar Medvid. Jelsa 1985.
4. **USKRSNI IGROKAZI.** HKD, Zagreb 1983.
5. **PROLOŽAC,** br. 1/85. Omiš 1985.
6. **Anđelko Mijatović: NARODNE PJESME O MIJATU TOMIĆU.** Sinj—Duvno 1985.
7. **Ivo Balentović: DOŽIVLJAJI MARTINA KLINA.** Umag 1985.
8. **Ante Čavka: MIRNO TEKU RIJEKE.** Drniš 1985.
9. **KAČIĆ.** Zbornik o fra Filipu Grabovcu, Sinj 1985. U zborniku surađuju: J. Soldo, Š. Peričić, V. Čulinović-Konstantinović, Z. Šimuović-Petrić, H. G. Jurišić, D. Zečević-Zdunić, K. Kosor, A. Sekulić, S. Botica, M. Mamić, K. Jurišić, A. Mijatović i dr.
10. **REGESTA FRANJEVAČKOG ARHIVA U MOSTARU 1446—1862.** Mostar 1984.

Ave rima!

S Matošem i Ujevićem,
S Nazorom i Cesarićem
Ušla si u mlada srca.
Za Šopom i Kranjčevićem,
Za imenom što ga nosiš
Još mi uvijek srce grca.

* * *

Za imenom tim još čeznem
I za starog ritma rimom
Koja ima tvoje lice
Kao pluća za kisikom
Ko oko za dragom slikom
Ko duša za letom ptice.

* * *

Na usnama jedno ime,
Koje šapćem, koje snivam,
U ranjenom srcu krijem.
I pokapam svoje rime.
Kad ću prestat da ih skrivam?
Kad ću viknut da ih smijem?

* * *

Preko srca su mi prešle
Silne bure i stampedo
Sinkope i tvoj staccato.
Zašto nesta stare priče?
Zašto rafal sruši čedo,
Moju ljubav, tvoje zlato?

* * *

No, u srcu osta čežnja,
Neko čudno teško breme,
(Oprosti zbog stare rime),
Ostalo je ipak sjeme
Što će niknut novom snagom
I otkriti drago ime.

* * *

Zaboravi na orkane
Što razniješe na sve strane
Pepeo i sjeme vaše.
Ostale od naše vrste
Izbrojit ćeš i na prste,
Al' još živi ime naše.

* * *

Ljubeći ga, živiš i ti
I prestaješ suze liti.
Kako ga je lijepo čuti!
Kako ga je lijepo viknut
Sa krovova naših kuća,
S njim u srcu poginuti!

Ante JAKŠIĆ

Namjernik

Čuješ li da se netko razgovara
sam sa sobom brišući znojne vlasi,
znaj, to je putnik stao kod bunara
željan da hladnom vodom žeđ ugasi.

Taj kasni sat u sebi tajne krije,
i đeram, koji danju sunce prati,
a noću broji zvijezde i bdije,
iz bunara će svježu vodu dati.

Ne pitaj tko je namjernik i da li
zovu ga snovi ili goni java.
Pusti ga neka pokriju ga zvijezde
i nek na travi barem malo spava.

I kad ujutro svojim putem ode
da možda nikad više se ne vrati,
njegov lik će te gledati iz vode,
a gdje je spavo, svjetlucat će vlati.

Mladen JURČIĆ

T. S. Eliot ili vivisekcija stoljeća

S izuzetkom možda Ezre Pounda, u cjelokupnoj angloameričkoj literaturi dvadesetog stoljeća nemoguće je pronaći kontroverzniju ličnost od T. S. Eliota, čija se dvadeseta obljetnica smrti navršava upravo ove godine. Bacimo li ma i letimičan pogled preko više od pola stoljeća široke, uzburkane pučine napisa najrazličitijih kritičara i esejista koji su se hvatali u koštac s kompleksnim djelom ovog jedinstvenog pjesnika, uočit ćemo upornu nit koja vijuga kroz sva mišljenja — stalno isticanje paradoksalnosti i razlomljenosti kako Eliotova djela tako i same njegove ličnosti. Ove karakteristike on dijeli s cjelokupnom civilizacijom našeg stoljeća čije nedostatke je tako briljantno raščlanio i učinio ih stalnom temom svog, po broju stranica, ne odviše opsežnog djela.

Već od samog početka, Eliot se postojano postavio na silovitu vjetrometinu starog i novog, posred raskršća na kojem nagli sudar dvadesetog stoljeća sa svim prije neospornim vrijednostima pretvara ove potonje u »hrpu slomljenih slika« (»Pusta zemlja«), koju je potrebno temeljito preispitati da bi se jednom u budućnosti (ma i dalekoj) iz nje pokušali stvoriti novi, svježiji mozaici. Taj sudar obilježio je Eliotovu poeziju najoštrijim mogućim kontrastima, a njega učinio najparadoksalnijim pjesnikom stoljeća. Veliki inovator, jedan od očeva modernog pjesničkog izraza i zaljubljenik u tradiciju, lucidni kritičar svekolike jalovosti i opasnosti tehničke civilizacije i duboki, predani vjernik, razapet između buntovnog napredovanja opustjelim, zadimljenim pejsažima i povlačenja u skrušenu meditativnost »Čiste srijede«, on zaista kao malo koji pjesnik, kako je sam rekao, »pišući o sebi, piše o svom vremenu«, postaje ogledalo, prorok i (neizbježno!) žrtva svog vremena, ali žrtva koja se prkosno i neustrašivo bori da pronađe put do svijetle oaze nade.

Siloviti sudar novog stoljeća s tradicijom zbiva se već u prva tri retka prve Eliotove objavljene zbirke »Prufrock i ostala zapažanja«. U »Ljubavnoj pjesmi J. Alfreda Prufrocka «, naime, odmah na početku, kao u nekoj klasičnoj poemi, primamo poziv da s pjesnikom krenemo kroz večer, ali onda dolazi neočekivana usporedba i mi naglo doživljavamo tresak sudara jer tu večer Eliot uspoređuje s bolesnikom koji na stolu, pod narkozom, čeka operaciju, a taj bolesnik moglo bi biti i samo stoljeće zatrovano »blagodatima« moderne industrijske civilizacije. Ova slika uzeta iz medicine od velikog je značaja, jer Eliot će kroz cijelo svoje djelo nesmiljeno secirati — ili, bolje, vivisecirati — lažni sjaj i prazninu našeg doba, sve njegove prividne uzlete u »napredak«. Da bi to postigao, poput velikog kirurga, vršit će izvanredno vještu operaciju

unutar samog jezika i dotadašnjih pjesničkih formi, operaciju koja vrhunac dostiže u »Pustoj zemlji« i »Šupljim ljudima«, da bi zatim nastupila rekonvalescencija bolesnika spomenutog u »Prufrocku«, pročišćivanje, poniranje u sebe i traženje smisla postojanja u vjeri i kršćanskom načinu života. To pročišćavanje koje će trajati od »Čiste srijede« pa do posljednjeg od njegovih »Četiri kvarteta« i posljednjeg čina pete od njegovih izvanrednih drama fascinantan je i zaokružen put koji pomalo podsjeća na Danteovo putovanje kroz Pakao i sumornu čamu Čistilišta do privatnog Raja zrele pjesničke smirenosti i prozračnosti.

U »Pustoj zemlji« Eliot čini isto što i Joyce u »Uliksu« ili Faulkner u »Kriku i bijesu« — spušta se u samo nemirno prelamanje svijesti, »in medias res« stoljeća odraženog u ljudskim bićima, direktnim putem zadire u preplitanje misli, odbacujući »književno« povezivanje suštinskih slika, posve zanatske umetke koji nemaju pjesničku vrijednost nego služe tek kao puka dodatna informacija i putokaz još neprilagođenom čitaocu. Umjetnici tog razdoblja spontano su osjetili da im kompleksno previranje vremena nameće nove, daleko slobodnije forme, da traži temeljito preispitivanje mogućnosti izražavanja te da će ovo stoljeće morati biti secirano oštrijim skalpelima. Oni stoga pišu kao da uopće ne mare za čitateljevo snalaženje u djelu, ali baš naprotiv, oni ga žele izvući iz slatkaste letargije i površnosti koja je jedna od bitnih karakteristika našeg vremena, prisiliti ga da se udubi u višeslojno značenje pjesme. Treba u komadiće razbiti naviku pasivnog čitanja u dokolici i čitaoca gurnuti u labirint kroz koji on više ne može slijepo i indolentno šetati, kao što se tako ne može šetati ni kroz labirint stoljeća koji stalno zahtijeva svjesno postavljanje.

Otuda i Eliotovo nepovjerenje prema emociji direktno izraženoj u pjesmi. Pjesnik ne smije izravno iznositi nekontroliranu bujicu subjektivnih osjećaja koje često odijeva u iznošenu, naprosto sentimentalnu formu. Emocija mora proistjecati iz same pjesme, iz situacije i pažljive gradnje stihova pa se čitalac mora potruditi da je tamo sam pronađe ili, bolje, ponovo pronađe. Na taj način on će je mnogo dublje proživjeti nego da je pasivno već gotovu primi. Ovakav stav Eliot dijeli s gotovo svim najznačajnijim pjesnicima našeg stoljeća, na čelu s Valeryjem i Rilkeom. Svi oni žele poeziji vratiti iskonsku čistoću izričaja, umjesto žalopojki bolesnika koji, po Rilkeovoj usporedbi »boluju od starog prokletstva pjesnika« jer »opisuju gdje ih boli, a zapravo bi trebali kazivati«. Ti pjesnici teže poeziju približiti glazbi, graditeljstvu, slikarstvu, kiparstvu, dakle umjetnostima lišenim pukih žalopojki, bilo da to vraćanje iskonskoj čistoći i ozbiljnosti nazivaju »objektivnim korelativom« (Eliot), pretakanjem pjesnikova djela u ravnodušje i objektivnu ljepotu kipa (Rilke) ili »čistom poezijom« (Valery).

Eliot tako postupa već od »Prufrocka«. Prihvativši Prufrockov poziv u uvodu pjesme, polazimo s njim kroz umorna pitanja, riblje restorane, polumračne ulice i sobe u kojima dokone dame šetajući gore-dolje vode razgovore o Michelangelu i srozavaju veliku umjetnost na nivo snobovskih razgovora, a zatim dalje kroz maglu i žuti dim, simbol industrijske civilizacije što poput životinje tare njušku o prozore

dok mu po leđima pada čađ iz dimnjaka. A to su tek početni koraci, jer od sada pa kroz gotovo cijelo svoje stvaralaštvo Eliot će nas voditi sve dalje kroz kaotičnu pustoš »racionalnog« stoljeća, tog bolesnika pod narkozom, sve dok ne završimo u kulminativnoj ledenoj spilji, sred pustare »Šupljih ljudi«, u spilji iz koje ćemo se, danteovski nazrijevši uski trak svjetlosti, uspeti da »ugledamo zvijezde« — »Arielove pjesme«, prožete kršćanskom prozračnošću i nadom, »Kvartete« i drame ispunjene novim prostorima, novim mogućnostima izbavljenja kroz predanost i žrtvu (»Coctail Party«), pročišćenje (»The Family Reunion«), vjeru i mučeništvo (»Murder In the Cathedral«), sabrano prihvaćanje patnje te borbu protiv kaosa pomoću ljubavi (»The Elder Statesman«). Rijetko je koji od modernih pjesnika uspio ostvariti ovako zaokruženo djelo.

Tri vrste ljudi, koje se kreću Eliotovim pjesmama, pomažu nam da uspostavimo dijagnozu bolesnika pod narkozom. Svaka od tih vrsta tipični je predstavnik svog vremena i na poseban ga način odražava. Prvu vrstu čine Prufrock, Sweeney i Tirezija, vrač iz »Puste zemlje«. Oni su promatrači i nemoćni komentatori doba. Prvi od njih, Prufrock, kao sjena klizi razbijenim svijetom, ponavljajući pitanja na koja nema odgovora. On se i ne trudi da ih pronađe. »Bit će vremena«, ponavlja on i zaista će ga biti. U stvari, bit će malo čega *osim* vremena, sive, omamljujuće dokolice, nepodesne za bilo kakav konstruktivni čin, nezadrživo nadirućeg vremena čija će žrtva, Prufrock, nositi podvijene nogavice i bez sumnje još više ćelaviti. Je li ćelavljenje u pjesmi suptilni simbol za postepeno gubljenje smisla i identiteta modernog čovjeka? Prufrock počinje ćelaviti na tjemenu — sam »vrh« njegovog bića, ili, drugim riječima, smisao, opasno se prorjeđuje.

Kao pravi čovjek svog vijeka on tvrdi da već sve poznaje, sve te prizore, oči i ruke. On je na svom besciljnom putu vidio mnogo, izmjerio život žličicama za kavu, no to je ledeno, nagomilano znanje izgubljenog modernog čovjeka, bez *saznanja* i bez mudrosti, »život izgubljen u življenju«, kao što će Eliot kasnije reći.

Prufrock osjeća da se nalazi na dnu oceana činjenica i novotarija koje ga odasvud preplavljuju, zatvarajući se nad njim, tako da on više ne zna što da misli ni kako da se izrazi pa u nemogućnosti da se usred svega toga održi na površini jednostavno želi da je par okrnjenih štipaljki koje stružu po dnu mora. Teško bi bilo naći stravičniju sliku izgubljenosti ljudskog bića usred zagušljive »parafernalije« civilizacije.

Sam naslov obogaćuje pjesmu za još jednu značajnu dimenziju. Kakve mogućnosti ima za ljubav u tom zadimljenom, hladnom, racionalnom svijetu, među ugaslim očima »koje gledaju u formuliranoj frazi«, rukama koje dokono motaju šal ili leže na stolu? Zapravo je to ljubavna pjesma dvadesetom stoljeću, hladnoj i nespoznatljivoj ljubavnici prema kojoj Prufrock ne zna kako da se odnosi ni kako da joj priđe. Zato je osuđen da ostane impotentni promatrač, svjestan uzaludnosti svog »znanja«.

Njegovog subrata nalazimo u Tireziji, koji se pojavljuje u trećem odjeljku »Puste zemlje«. I on je promatrač i komentator, ali podignut

na viši nivo. U mitologiji, Tirezija je tebanski vrač koji je jednom prilikom štapom udario dvije zmije za vrijeme parenja i za kaznu bio pretvoren u ženu. Čarolija je skinuta tek poslije sedam godina kad je naišao na iste zmije i tako zadobio prijašnji oblik.

Tu mitološku priču Eliot upotrebljava da bi na ključnom mjestu pjesme likove oba spola stopio u jednu ličnost koja objektivno komentira odnose među spolovima, a ujedno i suštinu svog vremena. Tirezija implicitno izriče gorku kritiku mana naše civilizacije. On je, kao ranije Prufrock, sve vidio, propatio i prorekao nastavak. U njegovoj se svijesti prelama kako čitava pjesma tako i njegovo doba — dvadeseto stoljeće kao tema »Puste zemlje«. Kroz Tireziju pjesnik daje sažet i ekonomičan prikaz odnosa među spolovima u naše doba, odnosa opasno ugroženog nemogućnošću komunikacije i ljubavi što proistječe iz općeg kaosa vremena i pada svih vrijednosti. Kao što Eliot naglašava u napomenama za »Pustu zemlju«, Tirezijin pogled preko cijele te goleme, višeslojne panorame ujedinjuje jednookog trgovca (nedostatak vida ukazuje na nedostatke ekonomskih odnosa), prodavača suhog grožđa (sasušenih produkata urbanog potrošačkog društva), Ferdinanda, napuljskog kneza (jalovost aristokracije), a također i ženske likove — plemkinju Marie, malograđanku Lil te daktilografkinju koja ravnodušno popušta pred nasrtajima bubuljičavog birokrata.

Gotovo svi slojevi modernog društva obuhvaćeni su fino ispreplетenom niti koju pjesnik bravurozno provlači kroz svoje djelo. U toj opustošenoj civilizaciji sve mane proistječu jedne iz drugih, sve se povezuje i grana, kulminirajući u potpunom zagušenju zdravih, imalo plodnih odnosa.

Tirezija može jasno sagledati jaz u odnosima spolova u modernom društvu te izreći kritiku tog društva kroz koje poput monotone zvonjave odjekuju frivolne fraze.

Između Prufrocka i Tirezije stoji lik Sweenyja, trećeg iz skupine komentatora. Za razliku od prve dvojice Sweeney je spontan, ironičan, elementaran i aktivan. Protiv sveopće magluštine ravnodušnosti on se bori provalama ekscentričnosti i smijeha. On je u isto vrijeme shakespearovski klaun (značajno je da su kod Shakespearea klauni gotovo uvijek lucidni komentatori odnosa među likovima i cijelog svog vremena), neotesanac i filozof, a ima nešto zajedničko s likovima burleske, mjuzik-hola i filmske komedije. Mahom ga nalazimo usred neke bučne scene (»Sweeney među slavujima«, »Fragment Agona«), gdje se, u kaotičnoj vrevi, osjeća kao riba u vodi. On nije izdvojen kao Prufrock i tebanski vrač nego zaranja u samo srce te isprazne buke i ludovanja. Na zabavama je vješt kozer koji filozofira o rađanju, kopulaciji i smrti, ali nikad se ne spušta u prufrockovske dubine. Odlučan da se održi na površini (dok Prufrock tone), on ne komentira riječima nego samim svojim nezgrapnim, karakterističnim prisustvom koje se oštro ocrtava usred sveopće uskovitlanosti.

Nasuprot ovoj trojici promatrača u Eliotovu djelu stoji druga, daleko najrasprostranjenija vrsta koju bismo mogli svesti pod zajednički nazivnik »šupljih ljudi«. Oni su vidljiva, materijalna srž onoga

što Prufrock, Tirezija i Sweeney promatraju i protiv čega se, svaki na svoj način, bune. To su bezlični produkti paradoksalne civilizacije, zbir svih negativnosti stoljeća.

Šuplji ljudi, taj masovni kor izgubljenih u kamenjaru stoljeća, njišu se u sablasnom mrtvačkom plesu duha, u još živim tijelima, jezivo identične sjene lišene bilo kakvog znaka raspoznavanja, spojene beznadnim sljepilom i nesposobnošću da pronađu plodan čin.

»Ovdje nema očiju«, šušte im jednolični glasovi, nema očiju koje bi blažim, svježijim pogledom obnovile krajolik, obogaćujući ga novim vrijednostima. Šuplji ljudi klimaks su Eliotova komentara o padu vrijednosti, posve ravnodušne sjene, bezvoljne i nesposobne za bilo kakav plodni čin mogućeg izbavljenja, bez ikakvog odnosa prema ovom ili onom svijetu (»death's other kingdom«). Opisavši prije »Pustu zemlju«, Eliot je sada dao detaljnu, zastrašujuću sliku cjelokupnog njenog stanovništva. Silazak je završen, ali ne i Eliotovo pjesničko djelo, kao što su u ono vrijeme neki mislili. Njegova veličina je u tome što poslije spuštanja u pakao, slijedi uspon prema svjetlosti.

Nakon što je dosegao posljednji krug pakla čovjekove duhovne letargije i suhoće, pjesnik započinje pročišćavanje pomoću pepela »Čiste srijede«, dana kad on, duboko zagledan u sebe, analizira svoje težnje, cijeli svoj život te odnos prema životu i svijetu.

Pjesnikov usrdni glas koji teži pročišćavanju i sagledavanju, sabiranju neprolaznih vrijednosti zatrpanih ruševinama, doziva i privlači druge glasove — sudrugove koji mu na tom mukotrpnom ali plodnom putu mogu biti od pomoći, jer svaki od njih već je pronašao nešto što je jednako uporno tražio sred uskovitlanog kaosa svog vlastitog, prijelomnog doba — i oni se skupljaju oko njega, ti likovi postavljeni kao protuteža (Eliot je, između ostalog, pjesnik ravnoteže) ne samo »Šupljim ljudima« nego isto tako Prufrocku, Tireziji i Sweenyju. To su glasovi onih koje bismo, za razliku od šupljih, mogli nazvati punim, zaokruženim ljudima, a njihovi se monolozi, prožeti smislom i kršćanskom nadom, uzdižu u slijedećem Eliotovom djelu »Ariel Poems«, gdje odzvanjaju staloženošću novog, svježeg počinjanja. Tri mudraca koji nose darove Dijetetu, zatim Simeon i Periklo u pravom su smislu riječi tragači za neprolaznim vrijednostima koje se očituju samo strpljivima, postojanima i hrabrima, a sve su to njihove karakteristike. Tri mudraca mukotrpno napreduju preko pustih krajeva (odjeci »Puste zemlje«) da bi napokon stigli do cilja, štale u kojoj leži Spasitelj, no njihov put tu ne završava nego tek počinje, jer po Eliotu u kraju je početak i obratno — sve je zapravo krug traganja, hrabrosti i vjere, jer sve što je pronađeno, a što je doista vrijedno, poziva na nova, još dublja otiskivanja. Simeon od Dijeteta traži trenutak smirenja, obećanja i blagoslova prije neizbježive oluje, a Periklo nalazi kćer i s njom svijest o širini ljubavi i plodnih strana svijeta.

Te tri grupe ljudi poslužile su Eliotu da nam, opisujući ih, pruži jednu od najzaokruženijih vizija u modernoj poeziji te da uspostavi, mogli bismo reći, savršenu ravnotežu između krajnjih polova kompleksnog doba ispunjenog previranjima, rušenjima i traženjima, ali i ponovnim

građenjem. Glasovi tih likova odjekuju rijetko viđenom mudrom smirenošću i dubinom, a ujedno najavljuju posljednju dionicu — »Četiri kvarteta«, djelo za samo jedan glas (pjesnikov vlastiti) u potrazi za samim sobom u vremenu i prostoru, od djetinjstva do Eliotova zrelog doba. »Četiri kvarteta« kruna su zaokruženog pjesničkog i životnog puta velikog tražitelja i predanog vjernika koji je pokazao da je najlakše rušiti staro, ali vrlo teško graditi novo, a on je doista gradio i to na temeljima neprolaznih kršćanskih vrijednosti što ih svako doba nanovo otkriva.

Stanislava ADAMIĆ:

Maranatha

MARANATHA
s glazbala duše i tijela više
Samo u Gospodnjoj sjeni
listamo priče:
o nekom kruhu umnoženom
o nekom vinu blagoslovljenom
o nekom zdravlju — s v e z d r a v l j u
I križu
što se iskupiteljski lista
O ljepoti
što izmiče umijeću kista
Maranatha
Maranatha
Mi smo čudo
i Sna
i tla
I rastemo s Tvojom lozom
s Tvojim žitom
I ne bojimo se zasjede
malih lisica
prozirući i sjeme
i korijen.

Dobre su berbe
u dobrom vinogradu
I u tami
Gospodnje staze vode.

Rajmund KUPAREO

Unosna šala

»U konačne svoje odluke svejednako je slabo vjerovao, pa kad je kucnuo čas, dogodilo se sasvim drugačije, nekako nenadano, čak gotovo neočekivano«.
F. M. Dostojevski: ZLOČIN I KAZNA.

Da je neki posao unosan, to svi znamo, ali da jedna šala može biti i te kako unosna, to sam doživio tek u Čileu.

Jednog je jutra predstojnik odjela (jefe del Departamento) za fiziku i matematiku Filozofskog fakulteta došao u moj ured da mi čestita na izboru. Priznajem: bila je to prva, ali gorka »čestitka«.

— Došao sam, señor Decano, da Vam predam ostavku na moj položaj. Dalje ne mogu. Fizika bez modernog laboratorija je kao žena bez muža.

— Nisam oženjen, pa ne mogu ocijeniti Vašu usporedbu — kazao sam smijući se.

— Nije mi do šale — prekine me dosta ozbiljno i nastavi: —Prošlo je više mjeseci da smo iz Engleske naručili novi laboratorij za sve grane fizike, ali on spokojno čeka na carinarnici. Ekonom sveučilišta kaže da je njemu lakše platiti ležarinu nego sprave.

— Zašto to niste rekli mome prethodniku?

— Ni on nije ništa mogao protiv birokracije ekonomata. Ispričavaju se »oni gore« ne samo da nemaju novca, nego da mi nemamo prostorija koje bi odgovarale jednom takvom suvremenom laboratoriju.

— Lijepe li »čestitke«, zar ne, señor Jefe? — rekao sam dosta ogorčen. — Potpuno Vas shvaćam, ali shvatite i Vi mene. Ne mogu ni ja riješiti taj problem u dva dana.

— Koliko vremena trebate? — zapitao me je dosta lukavo.

— Najmanje tri mjeseca.

— Dobro, ali ni dana više! Ne želim gubiti živce!

— Ali poštedite, molim Vas, i moje!

Stari je predstojnik (»Jefe«) izišao dosta smiren, ali mene je spopala čudna smjesa straha i prkosa. Moram se suočiti s »onima gore« koji nikada nemaju novca kad se radi o potrebama ovog siromašnog fakulteta. »Što da radim«? — pitao sam se šetajući po uredu.

Možda je moj tajnik u susjednoj sobi čuo naš razgovor, jer je

predstojnik (»Jefe«) govorio povišenim glasom, pa je potiho ušao i zapitao da li mi što treba:

— Treba? — rekoh dosta uznemiren — Treba mi čudo. Treba da neki čudotvorac pronađe nekoliko milijuna pesosa i otkupi laboratorij koji leži na carinarnici. Inače ću i ja morati dati ostavku.

Tajnik se od srca nasmijao:

— Vidi se da ste »gringo« (stranac). Kod nas se problemi rješavaju uz šalu. A Vi sve shvaćate previše ozbiljno. Eto, na primjer, naši izbori za poslanike, senatore ili za predsjednika Republike. Nikada nema ni pobjednika, ni pobjeđenoga. Ili bolje: svi su pobjednici. Mi nemamo karnevala kao Brazilijanci, gdje svaki put pogine lijepi broj ljudi. Nama su predizborni mitinzi pravi demokratski karneval. Čak i protivna stranka (partido) pošalje veliki broj svojih pristaša na miting svog protivnika da umnoži njihov broj i tako mu pobrka računicu.

— Ne vidim veze s mojim problemom — prekinuh njegovo pričanje.

— I te kako — nastavi on mirno. — Učinimo i mi miting da pobrkamo račune ekonoma.

— Ništa ne razumijem — odgovorih već dosta smireno. — O kakvom se mitingu radi?

— Vi imate najjaču »stranku« na Sveučilištu. Najveći broj studenata u FEUC-u (Federación Estudiantes Universidad Católica). A predsjednik studentskog vijeća (Consejo Estudiantil) na našem Filozofskom fakultetu je onaj snažni i krupni Carlos F. Dopustite da mu iznesem Vaš problem pa ćemo pronaći čudotvorca bez čuda. Idem ga potražiti. Do viđenja!

Otišao je pjevajući. Mnogo sam puta čuo, a i doživio, lukavu domišljatost Čileanaca (»picardía chilena«), pa me je zanimalo što će to »Studentsko vijeće« ovaj put učiniti.

Sutradan ujutro došao je Carlos s velikom grupom studenata i studentica da me zapita da li sam dobro spavao.

— Kako ću dobro spavati s tolikim problemima? — rekoh da vidim njihovo reagiranje.

— Tajnik nam je sve objasnio — započe Carlos.

— Ne radi se tu samo o novcu.

— Nego i prostorijama, zar ne? — upade Carlos. — Ne brinite se! Stotine mladih ruku najprije će očistiti četiri podrumske prostorije koje su nekada služile kao spremište ugljena za centralno grijanje, a onda ćemo ih obojiti te će izgledati ljepše nego ovaj vaš ured. Zatim ćemo u prostorije uvesti vodu, plin i električnu rasvjetu. To je prva etapa — govorio je Carlos držeći pred sobom papir s razrađenim programom. — Sve smo predvidjeli. Vi se pravite kao da ništa ne znate i ne vidite.

— A smijem li znati koja je druga etapa? — zapitao sam Carlosa.

— Stolovi i ormari za sprave. Sve će biti napravljeno po nacrtima naših kolega iz odjela za fiziku.

— Dakle, sve ste predvidjeli. Samo jedno mi niste rekli: Odakle vam novac za tako skupu preobrazbu podruma i nabavku namještaja?

— Sva članarina Studentskog centra bit će namijenjena u tu svrhu.

Ove ćemo godine imati samo jednu priredbu — zabavu: blagoslov novog laboratorija fizike.

Svi su počeli gledati jedan drugoga i smijati se. Bilo mi je jasno da su plan do u tančine razradili.

— I nemojte više pitati za novac! — upade Anamarija, tajnica Studentskog vijeća, studentica fizike i matematike. — Kad bi se naš predsjednik Republike brinuo toliko za novac, morao bi Monedu (predsjedničku palaču) prodati i otići. Doduše, neće biti na odmet ako i Vi odnekuda namaknete koji pesos ili bolje, koji dolar.

Još mi nije bilo jasno kako će ova »pícara gente« ostvariti svoj naum. Pogotovo mi nije bilo jasno što su mislili pod »blagoslovom laboratorija«, jer to bi značilo uplesti i rektora, naslovnog nadbiskupa, u njihovu igru. Nisam ih htio dalje ispitivati da mi ne kažu »gringo«. Valjda će njihov zanos splasnuti s radom u podrumu.

Ali oni su izišli iz mog ureda nasmijani, gurajući laktovima jedan drugoga kao da su htjeli reći: »Ala smo ga nasamarili!«

Preko zimskih praznika doista su očistili i obojili četiri podrumske prostorije. Čak su i rešetke postavili na male prozorčiće da ne bi netko prodro u prostorije. Kad sam jednog jutra opazio studentice kako vesele izlaze iz podruma, crne kao ciganke, požalio sam ih i ponudio se da ću i ja s njima u podrum.

— Vi s Vašim bijelim habitom možete u katedralu, ali ne u ugljenokop — rekle su odbivši moju ponudu.

Ali najveće iznenađenje čekalo me jednog jutra kad je Carlos sa svojim »štabom« došao da me izvijesti o njihovom posjetu nunciju:

— Gosp. nuncij Vas lijepo pozdravlja. Bez okolišanja je prihvatio poziv da dođe na našu »akademiju« i blagoslovi nove prostorije za laboratorij fizike.

— A, tako? — rekoh nemalo začuđen. — Opet me stavljate pred gotov čin!

— Ne pred gotov čin, nego pred gotovu pobjedu nad birokracijom. Gosp. nuncij je već mnogo puta pokazao naklonost prema našem fakultetu. On je, po rangu, iznad rektora i iznad ekonoma. Kako vidite, neće biti nikakvog diplomatskog sukoba.

— Mogu li znati što još imate u vašem programu?

— Tiskat ćemo lijepe pozivnice i razaslati ih rektoru, ekonomu i svim ostalim dekanima i upraviteljima sveučilišnih škola i centara.

— Vi niste svjesni u koju me nepriliku stavljate. Morali smo najprije obavijestiti rektora, a onda pozvati gosp. nuncija.

Carlosu je moje kolebanje bilo već dosadno pa me prekine:

— Želite li imati novi laboratorij, ili ne?

— Svakako!

— Onda odgovornost prepustite nama! Valjda znate da se rektori i Sveučilišna vijeća boje studentskih pokreta. Vremena se mijenjaju. I mi danas nešto značimo.

Pozivnice su doista bile tiskane i razaslane. Jednog me jutra telefonski nazvao ekonom sveučilišta. Glas mu je drhtao:

— Zar ste poludjeli? Što će gosp. nunicij blagosloviti? Ta Vi znate

da su sprave laboratorija na carinarnici i da mi nemamo novca da ih otkupimo.

— Ne uznemirujte se gosp. ekonome! — odgovorio sam mirno. — Gosp. nuncij će blagosloviti nove prostorije za budući laboratorij.

— A sprave?

— Umjesto njih, ako ne stignu na vrijeme, stavit ćemo vaze sa svježim cvijećem.

— Es una broma muy pesade, señor Decano! (To je veoma neugodna šala) — rekao je ljutito i spustio slušalicu.

Ispričao sam taj razgovor svom tajniku.

— Sad ste pravi »roto chileno« (čileanski pučanin, veseljak — odrpanac). Brišemo Vas s liste »gringosa«! — govorio je sav razdragan.

Tri dana prije blagoslova laboratorija počeli su stizati drveni, dobro zakovani, kovčezi sa spravama za laboratorij. Cijeli Odjel za fiziku i matematiku, sa svojim »šefom« užurbano je radio do kasno u noć kako bi na vrijeme namjestio sprave i provjerio njihovu ispravnost. Budući da je laboratorij bio ispod mog ureda, nerijetko sam čuo i pjevuckanje lijepih čileanskih popijevaka.

Napokon je stigao »programirani« dan. Nuncij se u pratnji uzvanika spustio u podrumske prostorije, koje više nisu sličile ugljenokopu nego lijepim, prozračnim i dobro rasvijetljenim dvoranama. Prije blagoslova rekao je nekoliko pohvalnih riječi u čast rektora i ekonoma, koji su »mnogo žrtvovali za napredak fakulteta« i zaželio uspjeh svima koji budu radili u laboratoriju. Carlos mi prišapne u uho:

— Zar ovaj »gringo« ne zna koliko smo se mi izmučili dok smo sve ovo postigli?

— Šuti! — rekoh — To ti je »diplomatski« jezik!

— Baš me briga! Ja znam samo španjolski.

Za vrijeme domjenka (coctail-a) za uzvanike, ekonom se neprestano vrzao oko nuncija i govorio mu nešto što nisam mogao čuti. Nuncij se je samo blaženo smiješio. Rektor mi se približi i povuče me na stranu.

— Vidim da dobro prihvaćate čileanske običaje.

— Ne razumijem, preuzvišeni!

— Prevezli ste me preko vode, ali ne *žedna* (ovu je riječ dobro naglasio). Želio sam ostvariti što ste Vi već učinili. Morate znati da ja ovisim o mnogim okolnostima i osobama. Bili smo prisiljeni podići zajam da isplatimo laboratorij. Dugovi će se isplatiti ali laboratorij ostaje, zar ne? Čestitam! Samo naprijed!

Bio sam iznenađen. U tom starom gospodinu još je uvijek kolala krv njegova oca, koji je bio general u jednom od pobjedonosnih ratova čileanske povijesti.

Sutradan sam pošao u nuncijaturu da zahvalim gosp. nunciju što je prihvatio poziv studenata.

— Divni su to momci i djevojke — započe on svoj razgovor.

Mislio sam da ne zna kako su se događaji odvijali, ali, na moje iznenađenje, uvjerio sam se da zna više potankosti nego ja. Tko mu je to ispričao? U studentskoj »delegaciji« bilo je i pripadnika talijanske

narodnosti, a on je bio čest posjetilac njihovih obitelji, jer je i sam Talijan.

— Pozdravite svoje studente i studentice i recite da im čestitam! — rekao mi je na odlasku.

Pavao DESPOT

Dan kada je umrla moja mater

Sićan se dobro; fortuna juga,
gajete tražu sigurne vale,
u našu kuću ušla je tuga,
prve je suze pustija ćale...

Bija san mali i nisan zna
koliko brine i ča ga muči;
drža je jidra našega sna,
najgorin vitron mora se tući...

Tega su jutra sve barke stale,
zanimila su gnizda i grane;
i zvizde sve su u more pale,
oblak je škuri zgrabija dane...

Kada je sprovod krenija, ja san
pogleda gori — ponistru dragu;
uvik, u zoru, il suton kasan,
bila je na njoj, joli na pragu...

Sve dok bi zašli sestra i ja
iza kantuna prvega, ona
pratila korak naš je; još sja
sva njena svitlost i čujen zvona:

— Pazite, dico! — i pozdrav rukon
s menon će biti dok buden živ.
Odlaskon njenin ja živin s mukon;
matere nima, moj put je siv...

Od amatera do profesionalnog glumca

(Razgovor s Amandom Alligerom)

Od ovog broja »Marulića« nadalje objavit ćemo nekoliko razgovora sa zaslužnim hrvatskim glumcima umirovljenicima. Svrha je toga našeg »pothvata« dvostruka: s jedne strane želimo pokazati svojim sugovornicima da ih nismo zaboravili, da ih poštujemo i da cijenimo njihove zasluge, a s druge strane vjerujemo da ćemo objavljivanjem njihovih zapamćenja oteti zaboravu poneku dosad nepoznatu pojedinost što će sliku njihova stvaralaštva učiniti potpunijom, jasnije osvijetliti utjecaje koji su ih formirali i bolje dočarati atmosferu vremena u kojem su djelovali. Napominjemo da su svi odgovori autorizirani.

Najprirodnije bi bilo, gospodine Alligeru, da razgovor započnemo vašim sjećanjima na djetinjstvo i roditeljski dom. Biste li nam o tome kazali nekoliko riječi?

Vrlo rado. Iako sam rođen u Češkoj (Pardubice, 13. VIII. 1904), premda je očeva obitelj francuskog podrijetla (jedan je moj predak pri povlačenju Napoleonove armade iz Rusije ostao u Češkoj) a majka mi je bila »prava« Čehinja, ja se osjećam Hrvatom. Tu došao sam u Hrvatsku za rana djetinjstva, tu sam odrastao, školovao se i radio a ovdje, evo, živim i kao umirovljenik. Otac mi je, naime, kao austro-ugarski vojni graditelj[1] premješten 1909. godine u Zagreb pa se najranijih svojih godina u Češkoj i ne sjećam. Slijedio je zatim očev premještaj u Slavonski Brod (gdje sam završio prva dva razreda pučke škole) a onda smo opet došli u Zagreb. Tu sam dvije godine bio đak novosagrađene škole na Borongaju.[2] Učitelj mi bijaše Vinko Šeringer, kasnije pisac prvog našeg rječnika stranih riječi. Odmah je uočio moj crtački talenat. I on je zaslužan da taj prirodni dar ni kasnije u životu nisam zapustio.

Kako je teklo vaše dalje školovanje?

Kao dobra đaka roditelji su me na jesen 1915. godine upisali u realnu (II. mušku) gimnaziju. Tamo sam imao izvrsne profesore, od kojih su mnogi ostavili traga kao znanstvenici, pedagozi i književnici: Milan Žepić (ujedno direktor) — pisac latinsko-hrvatskog rječnika, Stjepan Musulin — posljednji urednik Akademijina velikog rječnika

Amand Alliger (1947. g.)

našeg jezika, Petar Ećimović — pisac školskih knjiga za latinski jezik, Živko Jakić — pisac povijesnih udžbenika, Drago Ćepulić — književnik esejist, Fran Bubanović — kemičar... U gimnaziji bio sam najbolji crtač (predmet se tada službeno zvao: prostoručno risanje). Profesor Milan Vukić bodrio me i stručno upućivao i pod njegovim sam se vodstvom posebno izvještio u tuš-radirungu i akvarelu. Moram reći da mi je interes za risanje i crtanje pobudio otac, koji je i kod kuće često crtao a pri izradi nacrta viđao sam ga i u njegovu uredu na Gornjem gradu. I sad točno znam gdje je bila njegova soba u zgradi Korpskomande (kako se onda reklo) na Jezuitskom trgu — preuređenoj prije izvjesnog vremena u Muzejski prostor (gdje su bile postavljene velike izložbe Riznica zagrebačke katedrale, Stogodišnjica Strossmayerove galerije i Drevna kineska kultura). Iz gimnazijskog se svoga školovanja sjećam i toga da su profesori — naročito Stjepan Musulin — hvalili moj pravilan izgovor i naglašavanje.

Ako dobro računam, vi ste ljeti 1919. godine završili IV. razred gimnazije (danas je to VIII. razred osnovne škole). Valjalo se opredijeliti: šta dalje?

Ja sam odabrao glumačku školu.

Roditelji su bili za to?

To je bilo u očevoj kompetenciji. Opomenuo me je neka dobro razmislim i naročito mi naglasio: »Sinko, budeš li kao glumac gladan, nemoj kriviti mene!«

Pa jeste li kao glumac gladovali?

Nisam nikada. Kako je moja prva supruga bila također glumica, s dvije smo glumačke plaće mogli sasvim pristojno živjeti.

Vratimo se, međutim, vašim počecima. Odakle vam poticaji za glumačko zvanje?

To je malo dulja pripovijest. Stanovali smo u Zagrebu na području Župe sv. Petra (u Jurkovićevoj 8 i u Maksimirskoj 80) pri kojoj su se dječaci i mladići okupljali u društvu »Mladost«. Za crkvene blagdane i druge zgode to je društvo priređivalo akademije i predstave. Ja sam u tom društvu već kao gimnazijalac bio vrlo aktivan, deklamirao sam i predstavljao a naš voditelj i režiser kapelan Matija Markov bio je sa mnom oduševljen i stalno mi govorio: »Ti moraš u glumce!« On je dakle najzaslužniji da sam se definitivno odlučio za »daske koje znače život«. Održao sam s njim trajnu vezu te ga posjećivao i u Varaždinu, gdje je dugo vremena živio kao kanonik Stolnog kaptola čazmanskog i umro u dubokoj starosti. Zahvalan sam mu i preko groba. Matiju Markova naslijedio je u kapelaniji i vodstvu

Članovi društva »Mladost«

Ljeti 1921. g. u Kraljevici
(Alliger je u gornjem redu — u košulji s kravatom. U srednjem redu prvi slijeva Franjo Šeper, kasnije kardinal; u sredini zagrebački mladomisnik Josip Mokrović.)

»Mladosti« Franjo Grundler. Na njegov poticaj pripremili smo predstavu »Matijaša grabancijaša dijaka« Tituša Brezovačkog. S njom smo — u okviru đačke kolonije — gostovali ljeti 1921. u Kraljevici.

O tom vašem mladenačkom amaterskom kazališnom radu pisao je Ljubomir Maraković u »Hrvatskoj prosvjeti« (broj 6 za 1924. g.)[3] i u svojoj knjizi »Pučka pozornica« (izašloj u Zagrebu 1929. g.)

Znam. Za mene — tada mladića — bila je velika čast da jedan Maraković hvali moje djelovanje. Uvijek se rado spominjem vremena kad sam kao gimnazijalac, đak glumačke škole i profesionalni glumac početnik nastupao u amaterskim predstavama »Mladosti« a kasnije ih i režirao te im bio i scenograf. Pokuse smo održavali u Svećeničkom domu u Palmotićevoj ulici dok smo nastupali obično u Jeronimskoj dvorani (današnje Kazalište lutaka — dvorišna zgrada uglovnice Trg kralja Tomislava 21—Ulica 8. maja). Potrebne prikladne tekstove prevodio sam sa slovenskog. Slovenci kršćanske orijentacije izdavali su tada posebnu dramsku biblioteku za amatersku pozornicu. Dva takva moja prijevoda izdao je 1922. g. Hrvatski katolički narodni savez.[4] Nekoliko sam tekstova (uglavnom biblijske tematike) i napisao: »U pandžama sotone«, »Izdajica«; rukopis svoje drame «Absalom« (u stihovima) i sad čuvam. U »Hrvatskoj prosvjeti« (6/1924) tiskana je moja drama »Mučenik svoje ideje«. Maraković me je spomenuo i u vezi s čuvenom amaterskom predstavom »Žrtve Abrahamove«, izvedenom ljeti 1923. u zagrebačkom nadbiskupskom perivoju (danas javni park) na Ribnjaku u čast Euharistijskog kongresa. Maraković kaže da je upravo društvo »Mladost« dalo »najsposobnije i najoduševljenije izvodioce« spomenute svečane igre. Među njima sam bio i ja. Igrao sam pastira i govorio prolog. Sjećam se i snažnog dojma što ga je svojim sonornim bas-baritonom postigao franjevac Kamilo Kolb, inače poznati crkveni skladatelj. On je u izvedbi sudjelovao kao Glas Gospodnji. Najvećim uspjehom režije Velimira Deželića sina (on je i tekst ovog Vetranovićeva i Držićeva skazanja priredio za prikazivanje) smatrala se podjela pozornice u tri etape. Svjedokom sam da je poznati naš režiser dr. Branko Gavella bio oduševljen idejom i izvedbom.

Zanimljivo bi bilo da rečete nešto i o svom glumačkom školovanju...

Glumačku sam školu pohađao marljivo i s radošću. Iz njezine sam tzv. »druge generacije«. Živo sam zapamtio direktora Branimira Livadića i profesore Jozu Ivakića i Milana Ogrizovića. Ovog posljednjeg naročito sam volio. I on mene. Tu sam se također istaknuo dobrim rezultatima u učenju hrvatskog književnog govora. Profesor Stjepan Ivšić, znameniti naš slavist, akcentolog i kasnije urednik časopisa »Hrvatski jezik«, rekao je jednom zgodom mojim kolegama: »Pemac Alliger govori hrvatski bolje i ljepše od vas.« Dobro sam napredovao i u glumi pa sam jedini od muških u svojoj klasi bio po završetku škole angažiran u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (za sezonu 1923/24). Mnogo je tome pridonijela i činjenica što sam se na završnoj produkciji glumačke škole svidio dru Gavelli (tada direktoru Drame u HNK).

Kako ste se kao početnik snašli na »prvoj hrvatskoj pozornici«?

Osjetio sam da me smatraju perspektivnim glumcem i to mi je uvelike pomoglo. Prva mi je uloga bio kraljević u Shakespeareovu »Richardu III«. Režirao je Gavella. Nekako istodobno dobio sam i ulogu u Wedekindovoj drami »Proljeće se budi«, u režiji Ive Raića. Nastupao sam i u drugim **mladićkim** *ulogama. Unatoč lijepim uspjesima bio sam nakon završetka sezone 1925/26, zbog velike redukcije, s još nekoliko mlađih glumaca otpušten.*

To je za vas sigurno bio težak udarac?

Dakako. No spasio me Gavella. On je tada — već od početka 1926. g. — bio u Beogradu i isposlovao mi angažman u tamošnjem Narodnom pozorištu. U Beogradu sam ostao dvije godine i četiri mjeseca. Lijepo su me primili. Najradije se sjećam uloge u Shakespeareovu »Macbethu«, koji se davao u Gavellinoj režiji. U tom gradu doživio sam prvi put nešto svakom glumcu najdraže: publika me pozdravila pljeskom na otvorenoj sceni (kao mladog Napoleonova oficira u jednoj francuskoj drami).

A nakon Beograda?

Gavella mi je savjetovao da prijeđem u Osijek. U osječkom Hrvatskom narodnom kazalištu (fuzioniranom neko vrijeme s novosadskim teatrom u tzv. Oblasno pozorište) ostao sam četrnaest godina. Radilo se intenzivno i mnogo putovalo. Iste smo komade u Hrvatskoj davali na ijekavici a u Vojvodini na ekavici. Sudjelovao sam — kao ritmaj-

ster Jesenski — u praizvedbi Krležine »Galicije«. Nisam, međutim, nastupao samo u drami nego i u opereti i operi.

Zar ste se školovali i za pjevača?

Ne. Pjevanje sam učio samo kao predmet u pučkoj školi i nešto u gimnaziji. Imao sam dobar sluh a nisam bio ni bez glasa. Kao gimnazijalac (i nešto kasnije) učio sam (ukupno pet-šest godina) violinu kod člana kazališnog orkestra Zamečnika. Glazba mi, dakle, nije bila strana ni nepoznata.[5] Od mojih pjevačkih partija u Osijeku najistaknutija bila je Vašek u Smetaninoj »Prodanoj nevjesti«. Kad je

A. Alliger kao Napoleon I.
u istoimenoj drami F. Brucknera
(Osijek, 1938. g.)

u toj operi kao Kecal gostovao u osječkom kazalištu proslavljeni zagrebački basist Josip Križaj, rekao je, slušajući me iza kulisa: »To je kurajžen dečko!«

Kako ste ponovno dospjeli u Zagreb?

S osječkim kazalištem gostovao sam svojedobno u Zagrebu u predstavi »Poniženi i uvrijeđeni« (Pregarcova dramatizacija poznatog djela F. M. Dostojevskoga). Kritičar Vladimir Kovačić napisao je tada da bi Alliger bio dobra akvizicija za zagrebačku Dramu. U Zagrebu

sam gostovao i u naslovnoj ulozi Goetheova »Fausta« (hrvatska praizvedba toga dramskog spjeva bila je u Osijeku) i nakon toga po drugi sam put postao član zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta.

Iz tog se vremena sjećam dviju vaših uspjelih uloga: dvorski maršal Kalb u Schillerovoj »Spletki i ljubavi« i Semessey u Herczegovim »Kćerima gospođe Gjurković«.

Da, da, i ja pamtim te uloge. No 1945. premješten sam u Osijek. U toj svojoj osječkoj »drugoj eri« bio sam — silom prilika ali s veseljem — i scenograf (a ujedno i izvođač radova). Opremio sam tako opere »Evgenij Onjegin« i »La Bohème« kao i drame »U agoniji« i »Ljubovnici«. Neke sam pak predstave režirao. Vratio sam se i staroj svojoj ljubavi: radu s amaterima. Vodio sam Dramsku sekciju osječkog KUD-a »Prosvjeta« i predavao na tečajevima za kazališne amatere. U dva navrata proveo sam u Osijeku ukupno dvadeset godina, više nego u ijednom drugom kazalištu. Uza sve ostalo u čemu sam se tu okušao za osječku sam scenu i prevodio sa slovačkog, češkog i slovenskog jezika.

Od 1951. opet ste u Zagrebu.

Da. Bile su to vrlo plodne godine. Ovdje sam 1. siječnja 1964. i umirovljen.

U kazališnoj svojoj karijeri sudjelovali ste i na Dubrovačkim ljetnim igrama...

Pet sezona nastupao sam kao Polonije u »Hamletu« a u Corneilleovu »Cidu« igrao sam Fernanda.

Za svog kazališnog vijeka radili ste s mnogim redateljima, »službovali« pod upravom brojnih intendanata. S kojim vam je kazališnim ljudima suradnja bila posebno korisna i ugodna?

Od redatelja to su Branko Gavella, Tito Strozzi, Marko Fotez, Vojmil Rabadan, Mirko Perković, Bojan Stupica, Kosta Spaić, Mladen Škiljan, Božidar Violić, Joško Juvančić; od intendanata Petar Konjović, Tomislav Tanhofer, Ranko Mladenović. Dobro sam se slagao i s lektorima Jozom Ivakićem, Bratoljubom Klaićem i Đurđom Škavić. Klaić mi je znao reći: »Vi izvrsno govorite.« Po izričitoj želji redatelja Hinka Tomašića u Osijeku sam lektorirao nekoliko predstava.

Kritika je naročito isticala vašu uzornu dikciju, osobito »briljantnu govornu tehniku i bravurozne dikcijske pasaže« — kako je to formulirao Slavko Batušić.

Da ste ovo spomenuli, drago mi je ne radi mene, nego radi Slavka Batušića. I njega svakako moram navesti među kazališnim ljudima s kojima me vežu drage i nezaboravne uspomene.

Nastupali ste i izvan kazališta...

Na filmu (»Opsada« režisera Branka Marjanovića) i televiziji (npr. u Šenoinoj »Ljubici«[6]). Sudjelovao sam i u brojnim izvedbama radio-drama.

Nagrade?

Samo jedna (i to lijepa knjiga): od Savjeta za kulturu NRH za ulogu Pravdara u Kreftovim »Celjskim grofovima« (1950. g.).

Punih ste četrdeset godina (od 1923. do 1964) plodovima svoga

talenta oduševljavali publiku mnogih naših gradova, posebno Osijeka i Zagreba. U životu ste se zaista svojski naradili. Kako se osjećate u »zasluženom stanju mira«?

Dugo još nakon umirovljenja nisam se baš sasvim odmarao. I dalje sam povremeno nastupao u HNK (»Richard III« — sad sam igrao svećenika; »Majka Hrabrost«; »Dubrovačka trilogija«) i u Teatru ITD (u Pirandellovu »Henriku IV«, Novakovim »Mirisima, zlatu i tamjanu«, Molièreovu »Don Huanu«), na televiziji (još prije dvije godine sudjelovao sam u snimanju Majdakove drame »Kvit-posla« — glumio sam oca nevaljalog sina) i na radiju.

Pratite li »suvremeni trenutak« zagrebačkih kazališta?

Predstave Hrvatskog narodnog kazališta redovito. Glumačka loža nama je kazališnim umirovljenicima uvijek na raspolaganju. U posljednje vrijeme vrlo mi se svidješe predstave »Cyranoa de Bergeraca« i one Fordove drame pomalo šokantnog naslova i sadržaja. U druga kazališta idem povremeno. Moram svakako spomenuti Šovagovićeva »Sokola« u Dramskom kazalištu »Gavella«. U toj se predstavi Ljiljana Gener (kao baka seljanka) vinula do vrhunaca glumačkog umijeća. Zaista izvanredna, istinski velika kreacija.

Vi, eto, još uvijek živite s kazalištem. Mare li i kazališta za vas?

Sjete me se ljudi i edicije povezani s kazalištem. Prikaze moga života i rada objavili su dr. Slavko Batušić u enciklopedijskom izdanju »Hrvatsko narodno kazalište« a dr. Nikola Batušić u »Hrvatskom biografskom leksikonu«. Uvršten sam i u »Leksikon pisaca Jugoslavije«. »Kazalište«, informativni list osječkog HNK, u svom broju 94—97 (sezona 1975/76) donio je velike reportaže Vilka Ivanuše o cijenjenom mome kolegi Josi Martinčeviću i o meni, zagrebački je »Studio« uz 70. godišnjicu osječkog kazališta objavio intervju sa mnom a za moj 80. rođendan obradovao me je prof. Pavao Cindrić srdačnim člankom u »Vjesniku« od 11. VIII. 1984.

Govoreći o svom mladenačkom amaterskom kazališnom radu spomenuste da ste napisali nekoliko drama. Jeste li se i inače bavili pisanjem?

Jesam. Pisao sam i pripovijetke (prva je pod naslovom »Na dnu porculanske šalice« izašla u »Vijencu« 1926. g.) a napisao sam i nešto stručnih i popularnih članaka s kazališnom tematikom (o repertoaru, dikciji, kazališnim zgradama i sl.). Ti su moji članci izlazili u časopisu Udruženja glumaca koji se zvao »Mi i vi«, u osječkom »Hrvatskom listu« i drugdje. Tiskom su objavljeni i neki moji crteži. Ilustrirao sam i neke knjige (npr. Galicovo »Amatersko kazalište«). U rukopisu su mi ostale drame za djecu »Snjeguljica«, »Ivica i Marica«, »Trnoružica«, »Pepeljuga« i »Neposlušna Jelka«. Izvodile su se zasluge profesionalnih ansambala ili pak amatera u Zagrebu, Karlovcu, Rijeci (Sušaku), Osijeku, Vukovaru, Tuzli, Zenici, Beogradu i Leskovcu.

I na kraju ovog našeg razgovora?

Počeli smo s mojim roditeljima pa da slika bude potpuna, reći ću o njima još nešto. Otac je u toku svoga službovanja (sad već u novoj državi) postao »rukovalac« aerodroma u Novom Sadu. Majka mi je u tom gradu umrla i pokopana. Nakon premještaja u Skoplje otac se tamo po drugi put oženio a po odlasku u mirovinu živio je sa svojom drugom suprugom kod moga brata u Banjoj Luci. Nakon ženine smrti preselio se u Zagreb k mojoj sestri. Na zagrebačkoj pozornici vidio me je u ulozi Fausta. (Prilikom osječkog gostovanja u Zagrebu gledao me je u toj ulozi i dr. Matija Markov.) Iz svog privatnog života iznio bih i to da sam u prvom braku živio s Vjerom r. Dollinay (iz Stare Pazove), glumicom i opernom šaptačicom (kad se radilo o kompliciranijem tekstu, šaptala je i na dramskim predstavama). Sačuvala me od bohemije, koja je ne jednom glumcu bila na štetu. Kao udovac oženio sam se udovicom akademskog kipara Rudolfa Ivankovića. Srodne smo duše: oboje volimo kazalište i koncerte i uopće se lijepo slažemo.

Mi vam, gospodine Alligeru, upućujemo iskrenu hvalu za vaš bogat, raznolik i neizbrisiv prinos hrvatskoj kazališnoj umjetnosti a posebno smo vam zahvalni što ste našu reviju počastili ovim razgovorom s tako mnogo zanimljivih i dragocjenih podataka.

Hvala i vama što ste me se sjetili.

BILJEŠKE

1. U Glavnom imeniku Kr. II. realne gimnazije u Zagrebu (koji se čuva u zagrebačkom Historijskom arhivu) zanimanje je Alligerova oca navedeno ovako: Militärbau-Oberwerkmeister.

2. Danas Osnovna škola »Božidar Adžija« u Harambašićevoj ulici. U Školskoj spomenici za Borongajsku pučku školu u Zagrebu (čuva se u zagrebačkom Historijskom arhivu) prvi je ravnatelj te škole Stjepan Širola svojom rukom ispisao i imena »prvih odlikovanih« učenica i učenika školske godine 1913/14. Među njima je i Amand Alliger.

3. U članku »Rad g. A. Alligera« Maraković veli za njegovo djelovanje u »Mladosti« i ovo: »On je u inscenaciju i režijsku tehniku unio svoje stručnjačko znanje i digao ove priredbe iznad nivoa nespretne diletantske pozornice; on je unio u repertoar ove družine manje pompozne, a više umjetničke zahtjeve. On je, napokon, uznastojao da svojim vlastitim radom dade i nekoliko pozorišnih igara... A dobru garanciju za budućnost vidim ne samo u njegovu očitom talentu, nego još više u ozbiljnosti rada i — skromnosti nastupa, koja ga bitno razlikuje od mladih njegovih literarnih kolega.«

4. Jedan je od tih prijevoda objavljen — kao drama u jednom činu (2 slike) — pod naslovom »Gdje je ljubav tu je i Bog«. Radi se o dramatizaciji Tolstojeve istoimene pripovijetke. Tu je dramatizaciju napravio Fran Milčinski a Alliger ne samo da ju je preveo (sa slovenskog) nego i preradio. Drugi je prijevod izašao pod naslovom »Utvare«. To je šaljiva igra (u jednom činu) neoznačenog autora. Oba su ta prijevoda umnožena kao rukopis (pa se u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci — koja ih posjeduje — mogu samo u čitaonici dobiti na uvid).

5. O Alligerovoj sklonosti prema glazbi svjedoči u izvjesnom smislu i činjenica da mu je u gimnazijskom glavnom imeniku upisana za II. razred ocjena iz pjevanja kao neobligatnog predmeta. Pohađao je dakle nastavu iz tog predmeta iako nije morao. Nastavnik mu bijaše Dragutin (Karlo) Honsa.

6. U osvrtu na tu emisiju u »Maruliću« (6/1979, str. 587) pisalo je i ovo: »... dični pak veteran Amand Alliger u maloj je ulozi činovnika Vuića magistralnim svojim umijećem stvorio istinsko remek-djelo.«

Razgovarao i bilješke dodao: **Mirko Petravić**

Mladen JURČIĆ

Svjedok

Tog dana ustao sam vrlo rano, čak ranije nego obično. Čudno, još dok sam se umivao hladnom vodom imao sam predosjećaj da će mi dan biti posebno težak. Ne mogu to objasniti. Nejasni osjećaj težine stezao mi je srce i penjao se u grlo, ali nije to bila mučnina, ne, jer prošle večeri nisam jeo ništa teško. Teške hrane i nemam u kući — mi siromasi patimo od praznog, ali rijetko od pokvarenog želuca.

U svakom slučaju, taj osjećaj učinio je da mi pokreti tog jutra postanu nešto sporiji, tromiji, kao pod nekim nevidljivim teretom. Obično se brzo odijevam, popijem mlijeko, založim nešto i žurim u polje kako bih veći dio posla obavio prije podnevne žege, a i zato da ne slušam ženino zanovijetanje koje mi najteže pada rano ujutro, dok sam još bunovan, premda sam se već navikao na to, baš kao i na težak rad u polju, pa je i ne slušam. A to je prava vještina, znate — posve zatvoriti uši za tako prodoran, uporan zvuk i smireno razmišljati o problemima dana, o zemlji, usjevu, o tome što bih sve trebao uraditi i kojim redom. Da, prava vještina! Međutim, danas je počela čim sam otvorio oči i to tako da je nadmašila samu sebe: Zašto od jutra do mraka moramo raditi kao robovi, brbljala je, a ipak ostajemo siromašni, zašto nisam korisniji kao ovaj ili onaj susjed koji ni upola (ma kakvi upola — ni trećinu!) toliko ne radi, a ima... i tako dalje, znate kako to već ide, uobičajene, vječito iste stvari! Dok sam se spremao i pio mlijeko, jezik joj je lamatao uporno, bez prestanka, kao krpa na jakom vjetru, a glas je jednolično zvonio i odbijao se od zidova male prostorije.

Pa ipak, vidite, nije ona loša žena — daleko od toga! Nekad smo se dobro slagali. Bila je lijepa, mila, a ja mlad, snažan i zaljubljen... Kakve smo samo planove pravili za zajednički život! U predvečerje bismo dugo sjedili na pragu kuće, držali se za ruke te tiho, smireno i s nadom pričali o... Ali težak život čini svoje. Moram priznati da sam i ja dosta kriv. Nisam joj uspio osigurati ni kako-tako udoban život, a to me tišti više nego bilo što drugo. Možda sam doista promašen čovjek, kao što mi često predbacuje, ne znam. Ponekad, noću, dugo razmišljam o tome i pitam se hoće li ikad biti bolje, hoće li... Tada me oko srca stegne neka hladna, nesmiljena ruka, premda znam da u takvim razmišljanjima samo gubim vrijeme, jer slijedećeg dana sam neispavan, a već od rane zore me čeka naporan posao. Naposlijetku, činim što mogu, čak i ona mi to mora priznati. Gorak je život nas zemljoradnika u ovim vremenima.

Ipak, svjestan sam da, ma kako neugodno zvučalo, moja žena u mnogočemu ima pravo. Zato ujutro jedva čekam da odem na njivu, da budem sam s pjesmom ptica i šumorom lišća na okolnom drveću, da se prihvatim posla pod ranim suncem, na blagom povjetarcu, u blagoslovljenoj tišini.

Jedno vrijeme pokušavao sam ustati prije nje, iskrasti se prije nego se probudi. Čak sam se, a da ona to nije ni znala, na određeni način natjecao s njom. Ali, ma kakvi! Uvijek sam izgubio pa sam ubrzo odustao od pokušaja. Vrijedna je, to joj moram priznati. Svakog jutra kad otvorim oči, ona već nešto radi po kući i brblja li brblja, tuži li se tuži, ali... na stolu me već čeka toplo mlijeko i uredno umotan doručak koji ću ponijeti na njivu.

Volim raditi. Volim zemlju, premda uvijek ne nagrađuje uloženi trud i ljubav. Ali ne prestajem je voljeti, kao što, usprkos svemu, ne prestajem voljeti ni ženu. I zemlja i ona jednako su tvrdoglave, ali i jednako široke, postojane, plodne.

Nije ona loša žena, u dubini duše. Zajedno smo mnogo toga prošli i doista ne znam što bih bez nje. Život je surov pa smo zato i mi jedno drugome ponekad teški. No, bit će bolje. Uvijek to govorim, iako zapravo ne znam kako bi moglo biti. Sve mi se čini nekako besmislenim, osim, začudo, našeg braka, premda je ovakav kakav jest.

Ali ne valja mi previše filozofirati. Bolje da više radim, a manje razbijam glavu pitanjima koja ionako ne mogu riješiti. Ponekad razmišljam dok sjedim pod stablom na rubu polja, osluškujući pjesmu ptica u granama i pod plavim nebom, pjesmu tih najslobodnijih, najbezbrižnijih stvorenja na svijetu. To su mi najdraži trenuci, smireni, plavi, puni blagih mirisa, kao da se vrijeme zaustavilo samo zato da bih ja predahnuo, odmorio se i prikupio snagu ne samo za daljnji rad na njivi nego za život uopće. No, onda se vraćam na posao, zemlja me čeka i kao da me poziva pa ustajem, protežem se i nastavljam tamo gdje sam stao.

Tako je bilo i tog dana. Radio sam, doručkovao pa opet radio, a čim sam stigao na njivu, posve sam zaboravio onaj predosjećaj koji me je obuzeo kad sam ujutro ustao. Zemlja zahtijeva predanost i pažnju, ne trpi dokona mozganja.

Trebalo je mnogo toga uraditi i, premda sam se jako umorio, kući sam krenuo zadovoljan, nekako ispunjen, jer obavio sam više nego što sam mislio, a ove godine, napokon, nadao sam se dobrom urodu. Ogladnio sam i jedva čekao da kod kuće sjednem za stol. Lijep je osjećaj taj umor pa čak i glad poslije korisnog, dobro obavljenog posla za koji ste sigurni da će donijeti dobre plodove.

Polako sam hodao putem, pokušavajući procijeniti koliki dobitak mogu očekivati ove godine (iako je to vrlo teško procijeniti — mnogo sam se puta razočarao pa sam oprezan i ne zanosim se maštanjima) te hoćemo li se već jednom bar malo podići iz neimaštine (izgledi su ipak bili dobri, čak vrlo dobri), kad odjednom...

Stao sam kao ukopan. Usprkos onom predosjećaju nisam očekivao neprilike. Posljednje što sam ovako umoran želio bile su neprilike i još s vojnicima, jer pred sobom na putu ugledao sam bučnu gomilu vojnika. Udubljen u razmišljanje, nisam ih čuo dok se nisu približili. Miran sam čovjek, gledam svoja posla, ne želim se ni u što petljati, a vremena su opasna. Nikad se ne zna što vas može snaći, kao da nije dosta već i ovog jada i siromaštva. Zato mi je, čim sam ih ugledao, prva pomisao bila da se sklonim. Sišao sam s puta i stao u jarak da ih propustim. Takav susret uvijek je neugodan. Mog susjeda, koji se nije dospio na vrijeme skloniti, naprosto su pregazili na cesti. Što njima znači život ljudi kao što smo mi? A da li uopće kome i znači? Nešto me je steglo u grlu, srce mi je brže zakucalo, a kad su se približili, zgrozio sam se, jer sam vidio da je riječ o pogubljenju. Nekog su čovjeka, naime, vodili da ga razapnu, a to sam uvijek smatrao najstrašnijom kaznom. Koliko sam mogao vidjeti (jer okružili su ga vojnici), sam je nosio križ, a onako uprljanog i izranjenog, bilo ga je strašno pogledati.

Zbog zapare sam se već i prije oznojio, a sada sam osjetio kako mi nove, velike kapi klize niz lice i leđa. Košulja mi je bila mokra i lijepila se za kožu. Ustuknuo sam još dalje u polje, spotičući se, jer su mi noge upadale u meku zemlju. Namjeravao sam u širokom luku zaobići povorku, kad me jedan od vojnika ugleda, ispruži ruku i pozove:

— Hej, ti!

Stresao sam se kao da me je udario. Sa srcem u petama nastavio sam se povlačiti natraške, spotaknuo se o poveći grumen zemlje i umalo izgubio ravnotežu. Zamlatarao sam rukama.

— Dođi ovamo! — poviče vojnik.

— J-ja? — promucao sam, a glas koji je izgovorio ovaj kratki slog učinio mi se dalek i tuđ.

— Da, ti! Ovamo!

Uopće nisam osjećao noge, a pred očima mi se vrtjelo. Nepomično sam stajao, zureći u visoku, zlokobnu pojavu oficira oštrih crta i divljeg pogleda.

— Dovedite ga! — kratko je i nestrpljivo mahnuo rukom. Dvojica njegovih potčinjenih mi smjesta pritrčaše. Osjetio sam grub, snažan stisak ispod svakog pazuha, a onda su, vukući me za sobom, potrčali prema oficiru. Visio sam u njihovim rukama opušten poput lutke, a noge su mi urezivale plitke brazde u meku zemlju. Naprosto smo preletjeli jarak i našli se na prašnom putu. Tresući se, kroz izmaglicu straha i očajanja, podigao sam pogled prema visokoj pojavi oficira koji je stajao nada mnom, zastirući sunce. Djelovao je nekako nestvarno, poput zastrašujuće prilike iz ružnog sna. Baš kao u snu, činilo mi se da se sve oko mene rasplinjava, da mi tijelo, posve obamrlo, bez ikakve težine lebdi u rukama vojnika.

Naglo su me pustili, tako da sam svom težinom pao na koljena, ali nisam osjetio udarac ni bol, kao da izmaglica koja me obavijala prigušuje zvukove i osjete, oduzimajući mi moć govora. Htio sam povikati da sam miran čovjek koji se ni u što ne miješa, neka me puste na miru jer nisam ništa učinio i ne bavim se politikom (»Da, miran

čovjek«, razmišljao sam grčevito, nesuvislo »koji će se svakog trenutka probuditi kod kuće, u toplom krevetu, oznojen ali sretan da je sve ovo bio samo ružan san i začuti uobičajeno mrmljanje namrgođene žene, ah, tako dobro došao, spasonosni zvuk u sigurnosti poznatih zidova«), ali iz usta mi je izlazilo samo šištavo krkljanje. Ponovo sam, iz velike daljine, začuo oficirov glas:

— Pomoći ćeš mu — rukom je pokazao iza svojih leđa gdje sam nejasno vidio okrvavljenu, pod teškim križem posustalu priliku osuđenika u prašini. — Pri kraju je snaga, a ne možemo ovdje ostati cijeli dan. Prihvati križ.

Sada sam već bio posve očajan. Što će biti sa mnom? Ja da uzmem križ? Zašto baš ja, zašto mene? Nemam ništa s tim, običan sam seljak, mirno sam se vraćao kući i...

— Stavite mu križ na ramena — zapovijedi oficir. — Dok ovaj glupan nešto shvati, već će se smračiti.

Prije nego sam se snašao, na ramenima sam osjetio težak teret pod kojim su mi klecnula koljena.

— Naprijed! — proderao se vojnik. — Dosta smo vremena izgubili! Brže, pokreni se!

Ne, neću se probuditi kod svoje kuće. Baš naprotiv, san je postajao sve teži i strašniji. »Nije to san«, pomislio sam, »uzalud se tome nadam. Sve je stvarno, stvarnije od bilo čega što mi se ikad dogodilo.«

Ni sam ne znam kako mi je uspjelo napraviti nekoliko prvih koraka pod križem, a dalje sam koračao automatski, nošen pukom unezvjerenošću i strahom pa me vojnik nije ni trebao ošinuti bičem. Jedva da sam i osjetio udarac. Bilo je besmisleno udarati me, jer nisam koračao zbog biča. Znao sam da moram dalje, moram hodati jer, ako padnem, više se neću moći podići, a onda će me ubiti, ovdje, na prašnjavoj cesti. Sve oko mene se vrtjelo.

No onda se dogodilo nešto što neću zaboraviti dok živim, nešto neobično što me je čak i onako jadnog i uplašenog tako potreslo da i dandanas razmišljam o tome, premda nikako ne mogu shvatiti, razjasniti sam sebi...

Riječ je o pogledu — to je ono neshvatljivo u cijeloj stvari — jedan je pogled, na određen način, promijenio i mene i cijeli moj život.

U tom slijepom, očajničkom napredovanju s križem na leđima (tako me je pritiskao da mi se činilo da ću se svakog časa srušiti), okrenuo sam glavu i bacio pogled na osuđenika kojemu sam pomagao, a upravo u tom trenutku i on je pogledao mene. Pogledi su nam se sreli i tada... Ne mogu to opisati. Lice mu je bilo okrvavljeno, iznakaženo, djelovao je tako iscrpljeno da je bilo pravo čudo da još uopće može hodati. Nikad prije nisam vidio tako izranjena čovjeka. Pa ipak, oči kao da su mu na neobjašnjiv način ostale nedirnute beskrajnom patnjom. Pogledao me je kao da me poznaje i hrabri, da, upravo hrabri, on, kome je bilo toliko teže nego meni, koji je bio u neusporedivo gorem položaju. Učinilo mi se da vidi koliko mi je teško pa mi očima govori da mukotrpni put neće još dugo trajati, da ću se uskoro odmoriti. Nikad nisam vidio takav izraz usred najdublje patnje (bol mora da ga je razdirao) niti sam ikada

vidio takvo lice. U pogledu mu se, kako god to nevjerojatno zvučalo, čak nazirala neka nada — zamislite, nada! — kod njega za koga na ovom svijetu više nije bilo nikakve nade. Zapanjeno sam se upitao tko je uopće on i odakle mu tolika snaga.

A tada se dogodilo ono najčudnije. Nisam više osjećao težinu križa, kao da me je taj pogled čudesno, neshvatljivo ojačao. Još prije nekoliko trenutaka svaki korak bio mi je naporan, koljena su mi klecala, a svakim udisajem ramena i cijeli gornji dio tijela proparao mi je oštar bol, a sada... sada sam koračao posve nesvjestan tereta, zaprepašten, osupnut, uskomešanih misli, unezvjereno se pitajući o tom čovjeku...

Nisam ni primijetio kad smo stigli na mjesto pogubljenja. Jedva sam osjetio da su mi skinuli križ i odsječnim, grubim pokretom gurnuli me u stranu. Posrnuo sam, sapleo se i pao. U bilo kojoj drugoj prilici prva pomisao bila bi mi da pobjegnem i što prije se izgubim s tog mjesta dok me se ponovo ne sjete pa me snađe nešto još mnogo gore. Ali nisam pobjegao. Ostao sam. Osuđenik kao da me opčinio — morao sam, naprosto sam *morao* ostati do kraja, da vidim, da se uvjerim... ni sam ne znam u što...

Zašao sam malo dalje u gomilu kako ne bih baš odviše upadao u oči, no vidio sam — sve sam svojim očima vidio i mogu potvrditi sve što su kasnije pričali. Gledao sam kako mu oštrim čavlima nesmiljeno probijaju noge i ruke, slušao sam tupe udarce dok su ga, s jezivom se pažnjom usredotočivši na zastrašujući posao, pribijali na križ, a zatim su ga podigli, razapeta između dva razbojnika, kao da je taj tajanstveni, izuzetni, čudesni čovjek i sam razbojnik.

Poznavao sam jednog od dvojice zločinaca razapetih s njim — ništariju koji je krao i otimao u našem kraju pa je i mene jednom opljačkao kad sam krenuo u grad prodati ljetinu. Oteo mi je svu moju sirotinju, ništa mi nije ostavio i još mi se smijao. Vezao mi je noge, tako da sam mogao praviti samo male korake i poslao me kući. Izgubio sam cijelo poslijepodne dok nisam stigao do kuće, a nekoliko puta sam pao i ozlijedio se. A sada se taj nitkov smijao i ovom neobičnom čovjeku. Nisam mogao razabrati riječi, jer bio sam predaleko, ali vidio sam prezrivi, divlji izraz lica kad mu se obratio. Eto, ništarija uvijek ostaje ništarija, čak i u smrti! Učinilo mi se da ga je čak i onaj drugi razbojnik prekorio.

Drugi su se također rugali osuđeniku kojemu sam pomogao i koji je na čudesan način pomogao meni, umirućeg su ga vrijeđali (ponekad doista ne razumijem ljude, ponekad se zgrozim kad vidim koliko su zla u stanju načiniti, a drugi put opet... ne znam...), ali neki su i plakali. Sve sam vidio — bijes i zluradost, patnju i snagu, ravnodušnost vojnika i divljinu gomile, bol i veličinu, trpljenje i slavu i još mnogo, mnogo toga za što mi nedostaju riječi...

Stajao sam kao skamenjen dok su se posvuda oko mene gurali i žagorili, a onda... Pod križem su bile i neke žene te nekoliko potresenih ljudi koji su ga valjda poznavali. Vidio sam kako im se obraća, a onda... onda... Ne, dok živim, neću to zaboraviti. Taj mi je prizor stalno pred očima, progoni me i znam da ću i na smrtnoj postelji jednako živo

vidjeti kako u jednom kratkom trenutku, nalik iznenadnom bljesku, podiže izmučeni pogled i gleda ravno u mene koji stojim stisnut među uskomešanim, bučnim ljudima. Da, ravno u mene, kao da je cijelo vrijeme točno znao gdje sam (premda sam i ja sam jedva bio svjestan gdje se nalazim) i sada me je potražio pogledom, ne, ne potražio, jer njegove oči odmah su me nepogrešivo pronašle u mnoštvu, kao da mi želi nešto reći, uputiti mi neku poruku ili se jednostavno oprostiti sa mnom, priprostim seljakom kojega do danas nikada nije vidio. Taj kratak trenutak usjekao mi se u dušu dublje od bilo čega što sam ikada doživio. Uzdrhtao sam. Pogled mu je prodro u samu dubinu mog bića. I dalje sam stajao nepomičan, uopće ne osjećajući guranje i udarce laktovima u rebra koje su mi upućivali oni oko mene dok su se pokušavali probiti u prve redove da bolje vide.

Sve sam vidio — kako je umro pošto su ga napojili octom, kako se sunce pomračilo i kako se odjednom spustio mrkli mrak. Osjetio sam i potres. Od udara sam pao na zemlju kao mrtav, a tlo poda mnom i dalje je podrhtavalo, uz duboku, potmulu tutnjavu, kao da se i sama unutrašnjost zemlje buni protiv ove nepravedne smrti. (Kasnije sam čuo da se hramski zastor sam od sebe razderao na dvoje i da su se grobovi otvorili. Svojim ušima sam slušao pričanje čovjeka kojemu se ukazao pokojnik i uopće se ne čudim tome.) Neko vrijeme ležao sam posve obamro i prepun straha. Nisam se mogao ni pomaknuti, a kad sam naposljetku došao k sebi, skočio sam na noge i što sam brže mogao potrčao kući.

Nekako sam stigao do kuće, sav zadihan i izbezumljen. Mora da sam strašno izgledao. Žena je zurila u mene razrogačenih očiju i otvorenih usta. Onda ih je naglo zatvorila i napravila pokret kao da guta nešto što joj je zastalo u grlu. No, moglo se pretpostaviti da joj usta neće dugo ostati zatvorena. Ubrzo ih je ponovo otvorila i obasula me pitanjima i grdnjama. Gdje sam tako dugo, vikala je. Jesam li čuo grmljavinu, osjetio potres? Što se to događalo i gdje sam se okrvavio? (Tek tada sam primijetio da mi je košulja na ramenima razderana i okrvavljena, jer mi je teški križ ogulio kožu.) Glas joj je postajao sve prodorniji, uznemireniji, viši, dok se nije sasvim istanjio i prešao gotovo u cviljenje, no ipak nije briznula u plač. Činilo se da bujicu govora i grdnji ne može prekinuti čak ni da bi zaplakala. Kako joj mogu prirediti tako nešto, brbljala je, sad već gotovo nesuvislo — baciti je u takvu brigu, povlačiti se naokolo, zapadati u tučnjave i neprilike umjesto da radim, a još se i opijati, jer mora da sam se napio kad ovakav dolazim kući...

Nisam joj odgovorio ni riječi. Još nisam bio u stanju objašnjavati... Mirno sam ušao u kuću i sjeo za stol. Duboko zamišljen, više je nisam ni slušao. Pitao sam se što li mi se to danas dogodilo, koga sam zapravo susreo, kome pomogao? Morat ću se raspitati o tom čovjeku, doznati sve o njemu... Da, sutra, prekosutra, ali sada sam bio naprosto smeten. Nakon što sam duže vrijeme prosjedio u tom položaju, nepomičan kao kip, slijep i gluh na sve oko sebe, prisilio sam se da pojedem nekoliko zalogaja i popijem mlijeko. Učinio sam to nesvjesno, kao u snu. Od-

jednom sam osjetio veliki umor, današnji događaji potpuno su me skršili. Boljela me svaka košćica u tijelu. Doteturao sam do kreveta, bacio se na njega, okrenuo se prema zidu i zatvorio oči, promatrajući crvene mrlje koje su mi od umora sijevale pod zatvorenim kapcima. Ženin treperavi glas još je neko vrijeme zvonio negdje u daljini iza mojih leđa, ali nisam izustio ni riječi. Bit će vremena za objašnjavanje, kasnije, kad budem bio u stanju i samom sebi bar malo razjasniti...

Za sada mi još ništa nije bilo jasno, pa ipak sam, kroz maglu unezvjerenosti i nedoumice pomislio kako bar jednom u životu svaki čovjek dođe u dodir sa zvijezdama, s nečim velikim i tajanstvenim što se obraća samo njemu i poziva ga pa naprosto *mora* odgovoriti tom glasu da bi išta na ovom svijetu imalo smisla, samo ako uspije prepoznati i shvatiti taj trenutak...

Antun ŠIMUNIĆ

Rukovet žita na reveru Subotice

Kruhorodni smisao blagdana zemlje
Tjera risarè da do pogače sunca požanju žito
U podne će se kušati kruh
I proglasiti pobjednici
Blagovanje će se nastaviti poslije podne i navečer
Uz pjesmu vino i kupanje u palićkom jezeru
A onda će se idućih dana žetveni zanos Dužijance
Kao nekad prenijeti u grad
K srdačno prijaznim domaćinima
I svi će na svoje revere staviti stručak žita
Kao zastavicu ljudskosti
Otvoriti srca kao zlatne zastave
Vrijeme će stati usred žetve
I odzvanjat će podne u svim srcima
Na promenadi rukovat će se prijatelji
I međusobno pozivati na čašćenje
Na licima blistat će osmijesi
I ljudi će savršeno razumjet jedni druge
Oprostit će si sporove zaboravit zamjerke
Stari gazda Jašo upregnut će dva žilava vranca
I oni će ko strijele
S kolima natovarenim žitom
Poletjeti diljem domovine

T. J. H. MAR

Tihi noćni lavež

Pasji lavež u noći punoga mjeseca. Tih, čist, bez natruhe ljutnje ili svadljivosti. U njemu nije bilo ni straha, ni jeze, ni podmuklosti. Pas je lajao ponesen vlastitim lajanjem.

Lajao je iz puka zadovoljstva. Nije to bilo lajanje na mjesec. Ni cvilno zavijanje izgubljenika u noći. Niti čeznutljivo lajkanje za kujom. Pas je jednostavno lajao i lajao.

Zapamtili smo noć kao vedru i smirenu. Čak su se i zvijezde bile povukle duboko u svemir da ne naruše tišinu. Mjesec se stanjivao u nevidljiva žutljivca i šutljivca. Prigušeno svijetlo iz dubine tame polagano je ozorivalo još neprobuđeni iskon.

Izlajan iz pasjeg ždrijela, lavež se nije mijenjao ni po zvukovnosti, ni po zvukovnoj jakosti, ni po ugođajnoj obojenosti. Lebdio je u prostoru ne šireći se i ne rastući. Avkavi njegov odzvuk nije bio tužaljka.

Nebo se nije ni u što miješalo, Zemlja je, u stalnoj pobuni, iz sunčeva sustava bezobzirno izguravala ostale planete presijecajući im putanje. Nesvladiva privlačna sila povlačila je mjesec natrag u rupu iz koje je on svojedobno poletio u slobodno nebosklonje.

Bilo je pomalo neshvatljivo kako se pas ne umara od lajanja. To više što njegov lavež nije imao nikakvu osobitu svrhu ni razlog. Pas se nije micao sa zadanog mjesta. Kao da lajanju nije htio pridati značenje koje ono nema.

Lavež nije potpuno ugušio druge noćne zvukove. Niti ih sasvim potisnuo. Čuo se pisak parne lokomotive (davnog li doba, skoro već zaboravljena). Zviždukala je kad je prilazila željezničkoj postaji, zviždala kad ju je napuštala. Tu i tamo oglasila bi se i automobilska trublja.

Sad već uznemiren drugim zvukovima, lavež se nije mijenjao ni kolebao. Pasji pjev se nastavljao istom jačinom. Odzvanjao je u stišano-žamorećoj tišini noći, ni povišeno ni ispodglasno. Ali bez psa. Pas je nestao. Izgubio se u svjetlini noći. Više neočekivano no potajice. Iščeznuo je bez traga, ostavivši nam lavež.

Dogodilo se tada nešto čudno, slušatelju neobjašnjivo. Pjevkajući lokomotivin zvižduk zaječi prodornim supijanim vriskom brodske sirene. Zaburkaše valovi, iako smo tisućama milja bili udaljeni od svih

mora i oceana. Sirenski zov automobilske trublje zapiskuta pseći tužno.

Sva ta huka i bijes podzemnih mrakova zemlje nije naškodila noćnu lavežu. Odriješivši sve konopce svojoj nezaustavljivoj psećoj pjesmi, lavež se vinuo u samo kružno središte obasjana neba. Usprkos pojačanu glasanju svih zvukova noći, jedino se čulo lajanje. Jasno, čisto, punoglasno.

Iznenada utihnu noć. Sva slušila se otvoriše i napregnuše da pohvataju zvukove psećega laveža. Nu, zasluhnu ih samo tišina. Teška, močvarna, ilovasta mrtvačka tišina.

Ružoprsta zora izgubljena raja širom otvara vrata tjeskobi dana.

Joja RICOV

Pod mjesečevim srpom

Mladenu Kolega Graditelju

Pod mjesečevim srpom
(dijamant u opalu!)

smještajući se u
krošnju neprobojna
rasna čempresa
vri

grlo draguljnoga ćoka
zri

duše metvice i ružmarina

brnistrina noć.

Orguljaju slavuji

Zri
tišina dolima
orguljaju slavuji.

Jakov IVAŠTINOVIĆ

Književna praksa

Književna praksa obuhvaća svakodnevni život književnosti i sve one probleme o kojima ovisi njeno krajnje ponašanje. Nju nije moguće definitivno odrediti jer uvijek iznova nastaje i djeluje. Ali, ipak, postoje pojave, odnosi, stanja i situacije o kojima se može govoriti i među kojima se odvija književni život.

Neprijatelji književnosti

Neprijatelji književnosti su različiti i mnogobrojni. Općenito uzevši, možemo ih nazvati: unutrašnji i vanjski neprijatelji. Unutrašnji su neprijatelji: primitivizam (tematski, idejni, kompozicijski ili izražajni), neprihvatljiva ekstravagantnost (bilo u pogledu ideja, bilo u pogledu forme), suhoparnost, dosada, prosječnost i beznačajnost. Dakle, najveći unutrašnji neprijatelj književnosti je loše djelo, odnosno loš pisac. Vanjski su neprijatelji: čitalac, vrijeme, jezik, režimi koji se brinu da književnost živi po njihovim propisima i tehnika sa svojim popratnim pojavama, kao što su: radio, kino, televizija, magnetofon, dnevna štampa itd.

Čovjek, odnosno čitalac, »neprijatelj« je književnosti zato što se on kao pojedinac, po odgoju, obrazovanju, razmišljanju, doživljavanju, mentalitetu, fiziološkim osobinama i društvenoj svijesti, razlikuje od svih ostalih ljudi, odnosno, čitalaca. Sasvim je razumljivo da književnost o tome vodi računa, da ne može sve zadovoljiti i da je zbog toga uvijek s nekim u sukobu.

Onaj kome do književnosti nije stalo, tko se njome ne bavi i tko je ne čita, nije njen neprijatelj, jer u nju ne dira. Ali, oni koji pomoću nje nešto žele postići, lako mogu postati njezini neprijatelji, ako traže usluge koje ona ne može dati.

Film, televizija i radio opasno »ugrožavaju« književnost, jer u kraćem vremenu i na lakši način mogu pružiti snažniji i cjelovitiji dojam, bogatiju i puniju sliku. Njihov način komuniciranja s publikom je atraktivniji i po mnogo čemu jednostavniji, pa zbog toga i prihvatljiviji.

Vrijeme i jezik djeluju »neprijateljski« ako njihova udaljenost, od vremena u kojem je književno djelo nastalo i od jezika kojim je pisano, sprečava čitanje književnog djela. Drugo vrijeme svojim drugačijim shvaćanjem, kulturnim i društvenim opredjeljenjem, drugačijim razmišljanjem i drugačijim jezikom redovito udaljuje čitaoce od književnosti. Strani jezik, pa onda vlastiti ali nerazumljivi jezik iz daleke prošlosti ili iz nepoznatog dijalektalnog kraja, to su ozbiljne neprijateljske prepreke na putu između čitalaca i književnosti.

Prolazna radoznalost čitalaca koji se često opredjeljuju za nešto drugo i novo, s jedne strane pomaže nastajanje novih književnih djela, a s druge strane postojeću književnost izbacuje iz daljnje upotrebe i pretvara u mrtvog govornika.

Kriza književnosti

Književnost dolazi u krizu kad ode na područje zvučne umjetničke praznine, kad joj vlastodršci onemoguće da govori iskreno, kad nema dovoljno dobrih talenata ili kad nema dovoljno materijalnih mogućnosti za život i razvitak.

Krizna stanja književnosti su uvijek i krizna stanja društva, a izlazak iz njih moguć je samo oslobađanjem od neslobode, siromaštva i stvaralačke nesposobnosti.

Književnost i njena praktična vrijednost

Praktičnu vrijednost književnosti određuju čitaoci a ne pisci, jer, gdje je vrijednost koju odredi i vidi autor, ako je čitaoci ne prihvate?

Svako djelo ima onoliko praktičnih vrijednosti koliko ima čitalaca, jer svaki čitalac svako književno djelo uklapa u sebe i u svoje vrijeme na svoj način, zbog svojih razloga i u skladu sa svojim doživljavanjima. Što je i zašto je nešto za nekoga vrijedno to najbolje zna svaki pojedinac za sebe.

Praktična vrijednost književnosti leži u vlastitim iluzijama čitalačke publike, u njenim zabludama i shvaćanjima, u njenom vjerovanju da je korisno ono što ona može prihvatiti.

Ipak, postoje principi na osnovu kojih se može određivati praktična vrijednost književnosti, dabome u svakom slučaju posebno. Radi se o tome, koliko književnost razvija fantaziju i emocije, koliko djeluje na ideološku orijentaciju čitaoca, odnosno na društvenu svijest, koliko razvija ili razara ono što je u ljudskom smislu najvrednije u čovjeku, koliko izaziva novi intelektualni interes, koliko je daleko od praznih političkih parola i dosadnog poučavanja, koliko je uvjerljiva, istinita, snažna i umjetnički vrijedna.

Ima pojedinaca, kao što je bio Proudhon, francuski teoretičar radničkog pokreta i pisac, koji vjeruju da je svaki obrtnik za društvo korisniji od Homera. Po njihovom shvaćanju književnost nema nikakve praktične vrijednosti. No, takvi stavovi su jednostrani i nepromišljeni.

Praktičnu vrijednost književnosti najviše ističu oni koji se bore za vlast i koji gorljivo traže da ona bude isključivo u službi njihovih, ideoloških, političkih i drugih opredjeljenja. Međutim, to je uvlačenje književnosti u struje koje ju lako mogu odvesti u estetske promašaje.

Književnost i književni problemi

Književni problemi obuhvaćaju način obrade, izbor teme, ideološki i politički kut gledanja, sudbinu književnog djela i tragove koje za sobom ostavlja književno djelo.

Za književnike su književni problemi važni onda kad nisu sposobni da stvaraju ili kad nemaju slobode za slobodno stvaranje. Talentiran i slobodan pisac za književne probleme ima malo vremena, jer je zaokupljen svojim radom, svojom borbom i borbom čovjeka uopće.

Književni problemi su važni za književne historičare i teoretičare, za moraliste i političare — za sve one koji od književnosti nešto očekuju.

Prava priča književnosti je ona koju je ona sama ispričala, a sve ostalo što se tako zove samo su mistifikacije.

Književnost i zdravlje

Biološko i duševno zdravlje autora često u književnosti ostavlja posljedice u obliku književnog zdravlja. Isto tako bezbrojne bolesti, koje se kreću od bezazlenih neuroza, preko osjećaja manje vrijednosti ili želje za isticanjem do teških depresivnih stanja, ostavljaju u književnosti tragove u obliku neprihvatljivih ponašanja i shvaćanja. Može biti, a i ne mora biti tako. Sve ovisi o tome koliko je pisac jači ili slabiji od sebe.

Književna higijena bi imala zadatak da sprečava književne bolesti i da unapređuje književno zdravlje. Ona je dio opće psihoterapije, a da bi uspješno mogla obavljati svoje poslove, treba polaziti od opće psihopatologije čovjeka i specijalne piščeve psihopatologije koja proizlazi iz strukture njegove ličnosti i društvenih odnosa. Na stvaranje glavnih komponenata piščeve psihe, koja djeluje na misaonu i društvenu obojenost književnog djela, utječe literarna i kulturna ishrana u povezanosti s ekonomskim i političkim faktorima oko pisca i psihofiziološkim faktorima u njemu.

Kažu da bolesti mogu i pozitivno djelovati ako se okrenu u stvaralačkom pravcu, na primjer epilepsija kod Dostojevskog.

Književnost i rad

Rad je potreba, kako zbog osiguranja materijalnih uvjeta za život, tako i zbog poticanja čovjekove duhovne aktivnosti. U vezi s radom čovjek dolazi u raznovrsne situacije u kojima nastaju njegova raspoloženja. U okviru rada i njegovih rezultata književnost promatra ekonomsko-socijalnu sudbinu čovjeka i društva, čovjekov odnos prema radu i utjecaj rada na čovjeka.

Uvijek su ljudi radili. Kroz rad, kao kroz kakav kanal, čovjek je tekao u budućnost. Ne može se kazati da je čovjek u radu uživao, ali se može reći da je rad za čovjeka mnogo puta bio nesreća i nužno zlo. Rad je, uz bolesti, najznačajnija pojava s kojom se čovjek borio u svojoj prošlosti, nastojeći da svlada svaki napor, svaku poteškoću i svaku opasnost.

Ako je htio sebi olakšati život, čovjek je morao nastojati da što manje radi, odnosno da rad bolje organizira i više mehanizira. Težnja za oslobođenjem od rada potpuno je prirodna, no ona ne smije prijeći u bolesnu krajnost, u težnju za oslobađanjem od rada pod svaku cijenu i na bilo koji način, bez obzira na moralne i ekonomske posljedice i kod pojedinaca i kod zajednice. Oslobađanje od rada treba da ide paralelno s tehničkim i materijalnim razvitkom društva, tj. s prirodnim rastom civilizacije.

Jedno je točno: bez poštenog, napornog i strpljivog rada nije moguće pobijediti, skratiti i olakšati rad. No, pri tome treba biti na oprezu, jer s tom se tezom dosta špekulira, osobito u diktatorskim i socijalno nezdravim režimima, koji tu tezu zloupotrebljavaju u svrhu prikrivanja nesposobne, izrabljivačke i nehumane ekonomske politike.

Rad nije sportska igra i rekreaciono zadovoljstvo; on je najprije teško i mučno djelovanje radi održanja života. U vezi s time on je ne samo fizički nego i psihički napor, a to će prestati biti kad čovjek neće raditi zato da bi

mogao živjeti nego zato da mu rad bude psihički i fizički odmor.

S jedne strane rad treba cijeniti, a s druge strane treba ga prezirati. U svakom slučaju, nikad ga ne treba uzdizati na stupanj umjetnosti. A književnost to ni ne čini. Ona ga meće tamo gdje mu je mjesto u čovjekovu životu.

Ovdje mislimo na fizički rad. Stvaralački rad je nešto drugo; on može biti izvor velikog zadovoljstva.

Književnost i istina

Veličina književnosti je i u tome što ona može biti istinita i onda kad izmišlja, kao i onda kad obrađuje stvarnost, jer i u jednom i u drugom slučaju može iznijeti osnovne karakteristike ljudi i prikazati ih u njihovom tragičnom, sentimentalnom, naivnom, uzvišenom, patetičnom, trivijalnom, odvratnom, dostojanstvenom i simpatičnom svjetlu.

Odrediti, gdje su granice istine i laži, zatim: zašto, kada i kako nešto prelazi iz istine u laž, i obratno, to je problem koji počiva na Pirandellovu stupu: »Svatko ima svoju istinu«, to je problem koji je rješiv ili nerješiv već prema tome da li je rješiv ili nerješiv čovjek u svojim psihičkim, mentalnim i društvenim osnovicama. Ima mnogo istina, kao što ima mnogo laži, kao što ima mnogo ljudi. Ima različitih vrsta, različito korisnih i različito štetnih istina. Ima ih slučajnih i hotimičnih, indiskretnih i diskretnih, ugodnih i neugodnih, potpunih i nepotpunih, potrebnih i nepotrebnih.

Hemingway je jednom rekao: »Zanat pisca je da govori istinu«. Dobro. Ali, što je istina onda kad moja istina nije i tvoja istina, kad moja istina od danas nije moja istina od jučer ili od sutra? Kako doći do istine kad se svi ljudi kao baze razlikuju, kad nijedan čovjek kao baza nije konstantan, kad su podražaji i reakcije uvijek nešto novo?

Kada pisac traži istinu, onda to ne znači da on traži nešto što će svi ljudi nazvati istinom, jer u književnosti je istina ono što je maksimalno motivirano i točno smješteno u određenom okviru. Ono što je istina u jednoj situaciji i gledano pod jednim kutom, ne mora biti istina u drugoj situaciji i pod drugim kutom. Književnost ne traži istine koje bi bile podjednake istine u svim situacijama i za sve ljude; ona otkriva istine pojedinih situacija i velikog broja ljudi. Koliko u životu ima situacija, odnosno individualnih odnosa prema tim situacijama, toliko ima istina.

Sforza Pallavicino (1607—1667) bio je u pravu kad je kazao da poezija nema ništa zajedničko ni s istinom, ni s neistinom, ni s vjerojatnim jer ona polazi od fantazije koja uzima kao istinu sve što je logički i psihološki motivirano, što postoji kao realitet; naime, po njegovom shvaćanju književnost ne traži filozofske istine nego realitete koje onda formulira tako da djeluju u pravcu razvijanja istine u čovjeku.

U književnosti se do istine dolazi: 1. spoznavanjem elemenata koji određuju oblik i smjer društvenog života, oblik i djelovanje neke ličnosti; 2. spoznavanjem važnih i tipičnih obilježja pojedinih ličnosti i razloga zbog kojih dolazi do postupaka i stavova dotičnih ličnosti; dalje, do istine se dolazi kad se ne falsificira vrijeme, ljude i događaje u ime oportunizma, kukavičluka ili vlastitih pogleda na svijet, kad se iskreno iznose vlastiti doživljaji i vlastite spoznaje. Dabome, pri tome treba voditi računa da tekst mora biti logički opravdan, dosljedan i motiviran, što znači da lice, koje na pedesetoj stranici ide spavati odjeveno, na slijedećim stranicama ne može ustati neodjeveno. Ne može biti istinit onaj tekst u kojem se govori o tome kako su ljudi

sretni, iako je svakome jasno da su u određenom vremenu i društvu, u određenoj sredini i na određenom mjestu nesretni i nezadovoljni. Ako se govori o sretnim ljudima, mora se reći, koji su to ljudi, zašto su sretni i u kojoj mjeri je njihova sreća odraz nečije nesreće, a to isto vrijedi za nesretne, zadovoljne, nezadovoljne i ostale ljude.

Mehaničko fotografiranje stvarnosti obično ne sadrži konačnu istinu, jer se ta istina nalazi ispod osnove i nužnosti društvenog razvitka, ispod temeljnih obilježja pojedinih pojava, ispod korijenja života, čovjeka i društvenih odnosa.

Ako imamo u vidu da književnost zapravo ne objavljuje istine nego da reproducira i analizira podloge na kojima one rastu, može se postaviti pitanje: da li književnost uopće stiže do istine? Na to pitanje odgovor je samo jedan: onda kad književnost stiže do podloge na kojoj istina raste, stiže i do same istine. Štoviše, možemo reći da postoje konačne istine jer postoje završne faze pojedinih stvarnosti. To što se do njih teško dolazi, ne mijenja stvar: razlog je tomu kompliciranost čovjekove ličnosti i neizmjerno velik broj kombinacija koje se dobivaju spajanjem vanjskih elemenata sa baznom strukturom psihičko-fiziološkog dijela čovjeka.

Neki smatraju da književnost ne može obrađivati znanstvene istine jer su te istine na višem spoznajnom stupnju već obrađene, pa bi ih književna obrada srozala na niži nivo. Međutim, oni zaboravljaju da književnost ne teži za obrađivanjem i objašnjavanjem postojećih istina nego za iznošenjem slika koje pokazuju u kakvom je odnosu čovjek prema tim istinama.

Sukob s istinom i bježanje od nje, naročito ako do toga dolazi svjesno, u ime neke ideologije ili politike, nužno dovodi do najnegativnijih oblika književnog rada. O tome kako se pisac odnosi prema istini u konkretnim društvenim prilikama, ovisi njegov književni moral i moral uopće.

Nije se lako opredijeliti za istinu. Katkada je to skopčano s velikim opasnostima i zahtijeva ozbiljne žrtve. Biti za istinu nije isto što i biti za odmor poslije jela. Kad nas istina žulja i tišti, i to progonjena istina, onda nema toga u ime čega bi tu istinu trebalo prešutjeti ili čak falsificirati.

Otkrivati istine znači otkrivati nove odnose među ljudima i stvarima, nove odnose u vremenu i društvu.

Književna istina i stvarnost

Životna i književna istina ne moraju se uvijek poklapati. Životna istina ne predstavlja uvijek književnu istinu, ali književna istina uvijek mora djelovati kao životna istina.

Književna je istina sastavljena od raznih i sitnih istina. Ona obuhvaća i povezuje ono što je bitno u pojavama, događajima, predmetima i ljudima, i to tako da nastaju nove situacije, a s tim i nove istine koje djeluju svojom logičnošću i uvjerljivošću, i koje čitalac zbog toga prihvaća, bez obzira na to što ih u stvarnosti nigdje ne susreće.

U običnom životu, ono što je bitno, pomiješano je s mnogo sporednih stvari, a u dobroj književnosti te sporedne stvari se oljušte i uklone pa ostaje samo ono što je bitno. Pisac iz čitavog niza ličnosti stvara jednu ličnost, on sjedinjuje pojedine osobine pojedinih ličnosti i stvara novu ličnost, a vrijednost te nove ličnosti je u tome što velika većina pojedinaca u njoj može naći sebe, u tome što je ona pojam a ne jedan slučaj. Treba vidjeti mnogo svojstava kod mnogo ljudi da bi se izrazilo i stvorilo jedno svojstvo kod jednog čovjeka. Kao što rijeka izrasta iz mnogo pritoka, kao što njena veličina ovisi o broju i veličini pritoka, odnosno o količini vode koju dobiva sa strane,

tako radnje i lica u književnim djelima izrastaju iz mnogo drugih radnji i lica.

Pisci stvaraju novi svijet pomoću postojećeg svijeta. Oni redovito ne opisuju žive modele nego stvaraju prema živim modelima. Treba vidjeti više prosjaka, škrtaca, ljepotica ili trgovaca da bi se moglo uspješno opisati jednog škrca, jednog prosjaka, jednu ljepoticu ili jednog trgovca.

Književna istina je stvarna istina — samo sažeta, naglašena i oljuštena od svih sporednih dodataka; ona je ekstrakt i sinteza. Ona je to i onda kad ne postoji u stvarnosti; kad je odraz piščeve imaginacije, kad je samo pomoćno sredstvo za uvjerljivo prikazivanje činjenica.

U književnim istinama dolaze do izražaja zakonitosti koje djeluju u životu, ali one same po šebi nisu nikakve norme, jer nikad jednako ne vrijede ni za dva čovjeka. Doduše, književne istine vrijede za mnoge ljude, ali ne na isti način.

Pogriješio bi svaki pisac koji bi u otkrivenim zakonitostima tražio istinu za svaku priliku, za svaku životnu pojavu, kako se prakticira u znanosti. U tom pogledu književnost treba biti na oprezu, jer se život ne može izračunavati pomoću jednog pravila, pa čak ni pomoću jednog sistema. Književnost, ako hoće nešto izračunati, treba stvoriti toliko pravila, toliko sistema, toliko književnih istina, koliko ima životnih manifestacija.

Razlika između književne i stvarne istine nije samo u tome što je književna istina smišljena, nego i u tome što je stvarna istina vezana uz jednog čovjeka i u jednom trenutku, a književna istina uz mnoge ljude i u mnogim trenucima.

Književnost kao potreba

Književnost je potrebna kao što su potrebne igre, kao što je potrebno putovanje na odmor, kao što je potrebno sunčanje, kao što je potrebna razonoda, kao što je potrebno znanje. Potrebna je onima koje dotakne i kojima nešto saopći; potrebna je kao informacija, kao poruka, kao novi stvoreni svijet. Nije nužni nego sastavni dio čovjekova života. Bez nje se može živjeti, ali s njom se živi kulturnije i duhovno bogatije. Ona je u stvari kulturna razonoda koja može biti potrebna i korisna ako djeluje na razvijanje ljudske svijesti.

Teško je naći pismenog čovjeka koji nije pročitao bar jedno književno djelo i koji bi požalio što ga je pročitao. Protiv nje nisu ni oni koji je ne trebaju.

Ako književnost nekome nije potrebna, ili, ako netko osjeća averziju prema njoj, to ne utječe na njen položaj, jer to više objašnjava dotičnog pojedinca nego položaj književnosti. Dapače, kad bi tako i bilo, onda bi to pokazivalo da ona nije potrebna samo tim pojedincima.

Čak i onda kad bismo bili najveći skeptici, mogli bismo kazati da književnost postoji zato što je nekome potrebna, što nekome pomaže u oplemenjivanju njegove svijesti.

Književnost nije potrebna u smislu proizvodnje cipela, ali je potrebna u smislu književne istine, u smislu rezultata do kojih nitko i nikako drugačije ne može doći.

Književnost vrši najjači utjecaj na omladinu i njoj je najviše potrebna jer ona treba da razvije svoje emocije i svoju maštu, svoju svijest i svoga čovjeka u sebi. A književnost, kao i umjetnost uopće, veoma je prikladna za to.

Propast književnosti

Čovjek će uvijek željeti znati kako se nešto dogodilo i kako čovjek može funkcionirati; uvijek će ga zanimati ono po čemu je on sličan drugim ljudima i ono po čemu se od njih razlikuje. Dok god čovjek bude osjećao i maštao, dok god bude osjećao potrebu da se izrazi, da pretvori u riječ ono što misli, osjeća i doživljuje, književnost neće propasti.

Neki smatraju da će književnost nestati u budućem besklasnom i beskonfliktnom društvu, u kojem će svi društveni problemi biti riješeni i u kojem čovjek neće imati za što da se bori. Ali, to je utopija. Književnost ne može nestati, jer ne može nestati ni potreba za njom, ni platforma na kojoj raste.

Nikada čovjek neće prestati da se individualno ponaša prema pojavama, stvarima i ljudima oko sebe, slijedeći svoje osjećaje i svoju maštu; nikada neće odbaciti misli i slike do kojih ga jedino književnost može dovesti. To ne znači da nema problema u pogledu njenog opstanka, ali ti problemi nisu problemi postojanja.

Nije teško predvidjeti da će doći vrijeme kada će ljudi u književnosti tražiti samo nevoluminozne ekstrakte, prije svega zbog niza praktičnih razloga (nedostatak vremena, neprestano povećanje znanja i podataka koje treba upamtiti itd.). Opširnost će biti zamijenjena koncentracijom najkarakterističnijih elemenata koji će vjerojatno biti izraženi specijalnom terminologijom i u zasad nepredvidivom, ali novom obliku.

Po svoj prilici književnost će se u budućnosti generalno transformirati i u pogledu forme, i u pogledu izraza, ili će se rasplinuti i izgubiti u psihologiji, sociologiji, filozofiji, politici itd. Realna opasnost je ovakva: ili će postojati na novi način ili uopće neće postojati.

Kao fenomen, sadržaj, ideja i pričanje književnost neće nikada nestati, ali će se mijenjati sredstva pomoću kojih će dolaziti do čovjeka — čitaoca — — potrošača. Nekad je to sredstvo bila zapamćena riječ, zatim zapis na kamenu i pergamentu, pa tiskanje na papiru, a sutra će to biti snimljeni tekstovi na kolutima kompjutera, mikroprocesori. Što će biti poslije, ne znamo. Dakle, mijenjala se i mijenjat će se samo tehnologija saopćavanja i kolanja ideja i sadržaja, a ideje i sadržaji sa svojom funkcijom nisu se mijenjali i neće se mijenjati.

Čovjek je navikao da vidi tekst, da na vidljiv način bude s njim u kontaktu. Vjerojatno ta navika neće propasti, iako će se mijenjati načini i mogućnosti gledanja.

Najveća opasnost za književnost jesu: radio, televizija i film. To su moćni, sugestivni i opasni protivnici. Oni ljudima pričaju ono što su im ranije pričali guslari, trubaduri, narodni pjevači i pisci (knjige). Ali, ni tu se ne radi o rušenju književnosti, jer ti mediji mogu pričati ono što postoji, dakle tekst koji je netko načinio. Oni uništavaju čitanje a ne književnost. Međutim, i čitanje će ostati dok god čovjek bude imao vremena za njega, dok god bude osjećao potrebu da bude sam sa sobom i da misli.

Nije moguće stvoriti ili izmisliti takav oblik života u kojem bi književnost propala. Dok god čovjek bude čovjek, on će osjećati potrebu da govori o sebi i o svome trajanju, upravo onako kako to čini književnost.

Propast književnosti odražavala bi propast čovjeka takvoga kakav jest i kakav može da bude.

Budućnost književnosti

Ne možemo biti proroci; ne možemo reći ništa određeno, ali na osnovi dosadašnjeg razvitka i suvremenog stanja, moguće su opravdane slutnje, može se nagađati kakva će biti sudbina književnosti.

Možda će se književnost u budućnosti osloboditi papira i živjeti življe — na filmu, na radiju, na televiziji i u kompjuteru, odnosno na celuloidnim vrpcama i u elektromagnetskim valovima. Možda književnost neće živjeti u papirnatim knjigama, po kojima polako klize radoznale ruke, nego iza nekih dugmeta koja će »čitalac« trebati da okrene ili pritisne.

Romani će možda biti snimljeni na nekim akustičnim mikrofilmovima koji će početi da pričaju poslije pritiska na dugme.

Mogućnosti su beskrajne. Teško je reći, što će biti. Ali, ovako kako je danas neće ostati.

Likovno-vizualni i akustični momenti doći će više do izražaja — prije svega kod primanja. Književnost će biti gledana i slušana, a ne samo čitana.

U stvari, ništa se neće izmijeniti, osim načina saopćavanja i primanja. U vezi s piščevim doživljavanjem i stvaranjem, kao i u vezi s doživljavanjem publike, književnost će zadržati sve suvremene atribute. Novost će biti samo novi i moderni tehnički jezik kojim će se književnost obraćati čitalačkoj publici.

Elio Bartolini, talijanski pisac kaže:

»Pred pisanom riječi je aristokratska budućnost. Književnost će u budućnosti biti namijenjena eliti. Smanjit će se broj čitalaca, ali će oni biti probraniji, otprilike kao današnji čitatelji ili štovatelji poezije.«

U dalekoj budućnosti književnost neće imati nacionalno obilježje jer ide u susret svjetskoj kulturi i duhovnoj zajednici s mnogo kolosjeka.

Novatorstvo u književnosti

Novotarije se u književnosti javljaju ili u obliku novog pravca, ili u obliku novih detalja u već postojećem pravcu, a obuhvaćaju izražajne, sadržajne, tematske, kompozicijske i druge novosti. U svakom slučaju one su posljedica novog psihičkog stanja kod pisaca i publike, odnosno počivaju na prijašnjim uzorima, iskustvima i hijerarhijama vrijednosti.

Pojam: nov sadrži ono što se po nečemu razlikuje od prijašnjeg. Međutim, ta nas riječ može lako obmanuti, kao i svaka druga riječ, jer svaka novost nije uvijek novost, a posebno nije svaka novost prihvatljiva, na primjer novost koja se javlja u obliku pomodnosti, snobizma, kaćiperstva, kojekakvih ludorija i nerazumljive zbrke.

Novotarije privlače jer je čovjek osjetljiv i pomičan, jer želi napredovati, otkrivati i osvježavati se. Međutim, one mogu i odbijati, ako smo komotni ili nesposobni da ih prihvatimo, ako nismo u stanju da ih kritički ocijenimo, ako se bojimo da ne budemo smiješni zbog toga što smo prigrlili nešto loše.

Mora li novost nailaziti na otpor već zbog toga što je novost? Ima ih koji tvrde: da, a ima ih koji tvrde: ne. Prvi se služe argumentom: svaka novost je gotovo uvijek nailazila na snažan otpor. A drugi dokazuju da sve što je dobro, makar je i novo, nailazi na podršku. Ovi posljednji tvrde da samo loše novosti ne nailaze na podršku.

Novosti mogu dolaziti spontano i kao logična posljedica normalnog razvoja, a mogu doći i »s neba pa u rebra«. Ipak, u svakom slučaju valja voditi računa o tome tko ih donosi, kada, gdje i zbog čega. To znači da uvijek treba

otkriti što se iza novosti krije: novost ili neka makinacija.

Prirodno je da su protiv novoga oni koji su donosili propise za staro, za ono što još traje, jer se oni jednostavno ne mogu odreći sebe. U stvari, nitko nije protiv novoga nego je protiv onoga što ne može shvatiti, protiv pomodnosti, snobizma, smušenosti, novih životnih oblika ili neprihvatljivog koračanja društva naprijed — zapravo svatko je protiv onoga u čemu on ne vidi ili neće da vidi svoju afirmaciju, svoje penjanje na zelenu granu ili svoj silazak sa zelene grane.

Dobro je samo ono književno djelo koje donosi nešto novo, bilo u pogledu tematike, bilo u pogledu forme, bilo u pogledu izraza, bilo u pogledu spoznaje. Kvalitetne novotarije su potrebne, jer književna djela koja nisu na neki način korak naprijed uz pomoć svih prethodnih koraka ne mogu zaokupiti pažnju čitalaca, kritike i historije.

Osmišljene i pametne novotarije pomiču književnost naprijed otkrivanjem novih izražajnih mogućnosti i novih oblika života, bogaćenjem razuma i osjećanja, razvijanjem nove logike i gramatike, rušenjem svega što je zastarjelo i neplodno.

Nove teme, tj. novi sadržaji i nove ideje ne moraju uvijek povlačiti za sobom novi jezik, novu kompoziciju i novi sistem mišljenja — i obratno. No, najbolje je kad novosti s područja sadržaja idu paralelno s novostima s područja forme, odnosno izraza.

Novatori ne moraju uvijek biti i veliki pisci, ali svi veliki pisci moraju u nečemu biti novatori.

Da bi se došlo do novog izraza, do nove kompozicije, do novih ideja i tema, obično treba iskoristiti i sitne rezultate do kojih su došli razni, katkada i beznačajni pisci, iz ranijih razdoblja te s raznih geografskih i literarnih područja. Kod svakoga se može nešto naći; sve treba preispitati i upotrijebiti ako je za upotrebu.

Eksperimentiranja su korisna i potrebna jer otkrivaju nove izražajne mogućnosti jezika i nove stvaralačke putove. Iako eksperimentatori redovito ne stvaraju najbolja djela, njihovo eksperimentiranje je korisno kao novo iskustvo na kojem rastu umjetnički vrednija djela.

Mnogi književni novatori nastupaju samouvjereno i arogantno, šokiraju i zapanjuju publiku, ali samo za kratko vrijeme, jer njihove slabosti brzo dođu do izražaja.

Sve novotarije koje kroz stoljeća nisu uspjele ostati na životu, u najboljem slučaju pokazuju samo svoju djelomičnu vrijednost, pokazuju da su bile odraz trenutačne mode i nesigurnog ukusa.

Ponavljanje u književnosti

Ponavljanja u književnosti ima dosta. Ponavljaju se teme, misli i forme, iako se, zapravo, ništa ne može ponoviti, jer se može samo loše ili dobro pisati. Dešava se da se ponavljaju stare stvari, da se ne uzimaju u obzir suprotna mišljenja koja su već odavno rečena, da se ne koriste postojeća iskustva i da se od njih ne polazi dalje. A princip bi trebao biti: početi tamo gdje su drugi stali, jer sami ne možemo sve istražiti, spoznati i znati, pa se moramo pomagati tuđim iskustvima.

Kad se nešto ruši, onda treba znati zašto se ruši, a kad se ponavlja, treba znati zašto se ponavlja. Može se i rušiti i ponavljati, ali uvijek u ime nečeg novog.

Konačno, nikad se ništa ne ponavlja, jer nikad ništa ne djeluje jednako, jer se s vremenom i materijom i čovjek kreće.

Moć i nemoć književnosti

Mnogi vjeruju u moć književnosti i u to da ona može promijeniti svijet, da može biti predvodnik u teškim vremenima.

Da li je književnost nekoga nešto naučila? Ne! Ali, usprkos tome njezin utjecaj nije malen; njezina pomoć je potrebna i djelotvorna; bez nje čovjek bi bio siromašniji i nemoćniji. Jednima pomaže da lakše podnesu život, a drugima da pomoću drugih vide sebe.

Nemoć i promašaj književnosti je u tome da ne kaže sve ili ono najbitnije, da ne prijeđe granicu mogućeg, da ne uhvati najdublju suštinu, da ne vidi najbitniji zvjezdani trenutak života, da ne pronađe neizgovoreno.

Moć i nemoć književnosti nalazi se u njoj samoj, u njezinoj stvaralačkoj snazi i opravdanosti, a ne u opredjeljenju pisca ili društva. Moćna književnost gradi čudesa, a nemoćna ih ruši.

Književnost i znanost

Književnost je svojevrsna znanost; ima predmet proučavanja, potrebu postojanja, definirane pojmove, metodologiju ponašanja, pravac kretanja i način djelovanja; ono što se u njoj i u vezi s njom mijenja, podvrgnuto je subjektivnom faktoru koji na zacrtanim trasama dolazi kao nova mogućnost, kao novo objašnjenje.

Bez najdubljih teorijskih spoznaja, dugih meditacija i znanstvene potkrepljenosti, talent, mašta, intuicija i doživljaj ne mogu skupiti u konačnu istinu i umjetničku cjelinu sve ono što predstavlja i od čega se sastoji književno djelo.

Književnost je znanost na području stvaralačkih mogućnosti, na putu od stvaralačkog sna do stvaralačkog čina; ona je umjetnička znanost, što znači da nije znanost na uobičajeni način, odnosno da je znanost na svoj, posebni, umjetnički način.

Znanost proučava zakone na osnovi kojih se razvija i postoji priroda, društvo i čovjek, a književnost proučava odnos čovjeka prema prirodi, društvu i čovjeku. Već je Aristotel u svojoj »Poetici« rekao da pjesnik govori o tom kako se nešto može dogoditi za razliku od historičara koji govori o tom kako se nešto doista dogodilo. U znanosti se do spoznaje dolazi pomoću logičnog rasuđivanja i eksperimentiranja, a u književnosti u prvom redu pomoću osjetnih doživljaja. Znanost je objektivna jer govori istine koje za sve jednako vrijede, a književnost je subjektivna jer govori istine koje svatko prima drugačije. Znanost je na svoj način izgrađeni organizam, a književnost na svoj; različito funkcioniraju, ali cilj im je isti: istina, koja se, međutim, ne ponaša jednako u znanosti i književnosti. U spoznajnom pogledu znanstvene i književne istine su krajnje istine i u tom pogledu one se ne razlikuju; razlike se pojavljuju u načinu i sferi djelovanja; znanstvene istine djeluju uvijek jednako, a književne svaki put drugačije. Do te razlike dolazi zato što znanstvena istina raste na mislima, a književna istina na mislima, slikama i osjećanjima.

S obzirom na to da se i u književnosti dolazi do spoznaje, da književnost uzima za predmet proučavanja, na primjer čovjeka, kao što zoologija uzima

za predmet proučavanje žabe, možemo reći da je književnost znanost svoje vrste, odnosno posebna znanost koja otkriva, predočava i uzbuđuje. Znanost je po tome što joj je cilj istina, a od ostalih znanosti se razlikuje po tome što do istine dolazi putem umjetničke spoznaje, tj. afirmiranjem nečega što često kao takvo ne postoji, ali što se sastoji od onoga što postoji i što kao cjelina djeluje na emocije, intelekt i maštu.

Da bi književnost u spoznajnom pogledu bila na visini znanosti, pisci moraju poznavati i koristiti rezultate drugih znanosti, osobito sociologije, psihologije, prava, politike i ekonomije; moraju poznavati one znanosti s kojima je predmet u vezi; moraju dočarati totalnu atmosferu sredine, upotrijebiti u razgovoru inteligentne brbljarije i originalne doskočice, spojiti jučer, danas i sutra, pronaći misli, emocije i situacije koje su od općeg interesa, znati što je ranije učinjeno i u pogledu tehnike pisanja i u pogledu obrade sadržaja. Istina, znanstveni pogled nikoga neće napraviti piscem, ali piscu može pomoći da jasnije, sigurnije, točnije i dublje gleda u život. Spoznajni krug književnosti je velik, jer se ona kreće na beskrajnom području emocija, misli i društvenih pojava. Pa i onda kad bi književno djelo bilo samo užitak, spoznavali bismo novi užitak.

Egzaktnost književnosti je u analizi, u postavljanju i rješavanju problema, u pronalaženju pravih riječi i slika, u preciznom i točnom fiksiranju psihološko-sociološkim faktora koji djeluju u kolektivu i pojedincu. Književnost je egzaktna onda kad maksimalno iscrpno i točno govori o nekomu i nečemu. Ona nije egzaktna u odnosu prema svim čitaocima, jer različiti čitaoci različita djela različito doživljavaju i vrednuju. Konačno, može formulirati samo ono što se odnosi na jedno lice i u jednom trenutku jer druga lica i drugi momenti zahtijevaju svoju istinu.

Znanosti ne zbunjuju književnost i ne sukobljuju se s njom. Dapače, pomažu joj da proširi i probudi područja čovjekovih i društvenih senzacija, da se sigurnije i brže kreće, da otkrije nove podatke o životu i čovjeku. Najviše se međusobno prožimaju filozofija i književnost. Neki, kao Sartre, misle da je književnost samo sredstvo za izricanje misli, dakle jedan lakši oblik filozofije.

Nije imao pravo engleski pjesnik Keats kad se ljutio na Newtona zbog toga što je razrušio poeziju kišnih kapljica; nije imao pravo zato što to Newton prije svega nije učinio. Keats nije imao na umu da prirodne znanosti mogu objasniti prirodu, ali da ne mogu objasniti čovjekov odnos prema njoj, njegov doživljaj.

Književnost kao svojevrsna znanost svraća pažnju na estetske funkcije, jer preko njih prodire do istine. Ukoliko je umjetnički vrednija, utoliko je spoznajno bogatija.

Književnost i znanost se međusobno dopunjuju kao doživljaj i putokaz, kao čovjekov odnos i slika prema svijetu i prirodi, kao iskustvo na području doživljavanja i kao moguća svijest. I književnost i znanost pokazuju da je sveukupno kretanje čovječanstva i prirode besciljno, slučajno ili logičko lutanje u okvirima čovjekove misli. Jednako ih ne zbunjuje relativnost spoznaje jer znaju da je spoznaja odraz opće razvijenosti vremena i manifestacija čovjekove svijesti u jednom trenutku i na jednom mjestu, dakle samo trenutak na području beskrajnog gibanja. Književnost znade isto tako kao i znanost da se ono što se jedanput dogodi više ne može dogoditi i da se moralo dogoditi baš onako kako se dogodilo, jer, ako se nije dogodilo drugačije, nije se ni moglo drugačije dogoditi.

Književnost ne može ono što može znanost, a znanost ne može ono što može književnost; tako na primjer, znanost ne može slikovito i uvjerljivo po-

kazati sve elemente čovjekove sudbine, njegov politički, kulturni i ekonomski položaj, njegove štetne osobine kao što su: tvrdoglavost, uskogrudnost, glupost i bezobzirnost, njegove radosti i tuge.

Sve u svemu, književnost pokazuje književnu pamet a znanost znanstvenu pamet čovječanstva i podatke do kojih ono pomoću tih pameti dolazi u okviru jedinstvene i sveopće istine.

Književnost, erotika i pornografija

Erotičku igru uma i srca književnost je slijedila otkako postoji. U toj igri nekad je bilo više a nekad manje uma i srca, duševne ljepote i osjećajnosti, praznine i seksualnog nadraživanja u fiziološkom smislu. S obzirom na to može se govoriti o erotici i pornografiji u književnosti.

Erotika je duševna i osjećajna usmjerenost na spolnu ljubav, na spolno uzbuđivanje i na spolne strasti. Erotski opisi proizlaze iz stvarne potrebe da se opišu i umjetnički izraze spolne radnje, spolni organi i spolne situacije. Ti opisi izazivaju estetske doživljaje, ako nisu duhovno prazni. Najerotičnije razdoblje u povijesti čovječanstva bilo je 18. stoljeće u Francuskoj.

Pornografija je najprije ono što zakon smatra pornografijom, odnosno sve ono što vrijeđa javni moral, što bestidno, vulgarno, prostački i primitivno prikazuje scene iz područja seksa, spolnog čina, spolnih organa i spolnih uzbuđivanja. Pornografski opisi su duhovno prazni, osmišljeno i prirodno se ne uklapaju u cjelinu, a cilj im je izazivanje spolne požude i seksualno nadraživanje izvan emotivnog konteksta i duhovne produbljenosti; iscrpljuju se u grubom i nedoličnom prikazivanju prirodnih pojava zbog materijalne koristi.

Što jest a što nije pornografija? Da li je to vulgarnost, loš ukus ili sloboda izražavanja? Ona je sve to skupa, i još više: nekulturni bezobrazluk. O svemu se može govoriti i sve se može pokazati, ali u pravo vrijeme, na pravom mjestu i na kulturan način, bez prizemne i fiziološke strasti, u okviru sadržaja koji ima određeno idejno i društveno značenje. Ne radi se o licemjerju i bojažljivosti ako se kaže da golotinja i zagrljaj nisu za javno mjesto. Kao u svemu, tako i u tome treba voditi računa o mjeri i ukusu, o tome gdje se nešto može događati.

Teško je odrediti granice između erotike i pornografije. Katkada je to i nemoguće zbog prevelike isprepletenosti.

Erotiku prihvaćaju i ozbiljni čitaoci, a pornografiju samo nezrela omladina i odrasli ljudi bez duševne i spolne zrelosti.

Tradicija erotsko-pornografske književnosti počinje sa sumerskim ljubavnim stihovima koji su nastali prije 4.000 godina, a nastavlja se s »Kamom sutra«, »Pjesmom nad pjesmama«, Aristofanom, Katulom, Ovidijem, Boccacciom, D. H. Lawrenceom, H. Millerom, Nabokovom itd.

U određenim vremenima neka književna djela bila su zabranjena zbog pornografije, a poslije su te zabrane bile skinute. To je slučaj sa »Kama Sutra«, »Ljubavnik Lady Chatterley« D. H. Lawrencea, Ovidijevim »Umijećem ljubavi«, Joyceovim »Ulyssesom«, djelima Henry Millera, romanom »Fanny Hill« itd. Zbog istih razloga bilo je zabrana i progona često i djela koja su tada, a osobito kasnije, smatrana vrijednim književnim djelima. Vrijedi to za djela Zole, Flauberta, Maupassanta, Baudelairea i drugih pisaca.

U dobru i smionu erotsko-pornografsku književnost spadaju La Fontaineove »Priče u stihovima«, Voltaireova »Djevica« i Diderotova »Tereza filozof«.

Voltaire u »Kandidu« govori stvari kojima se Tartuffe jako čudi i raduje. Maupassant slobodno opisuje zavođenje seoskih djevojaka na njivama Normandije. Škakljivih detalja ima i kod A. Francea. Apollinaireova dva anonimno

objavljena erotska romana (»11000 buzdovana« i »Podvizi mladog Don Žuana«) više su erotsko-pornografski materijal nego vrijedna umjetnička djela.

Erotsko-pornografska djela pišu vrlo ozbiljni pisci, a izdaju ih i ozbiljne izdavačke kuće. Ta djela često postižu veliku nakladu pa donose izdavačima i piscima velike zarade. Ima pisaca koji ta djela pišu pod svojim imenom, a ima ih koji ih pišu pod pseudonimom (npr. Apollinaire).

Frankfurtska izdavačka kuća »Merz Verlag« ima poseban odjel (»Olympia Press«) za izdavanje erotsko-pornografske literature. Njezin roman »Barbara« prodan je u 70.000 primjeraka, a njena knjiga »Jedanput jedan — za dvoje« prodana je u 350.000 primjeraka.

Veliki uspjeh postigao je i autobiografski roman »Joseffine Mutzenbacher« koji je izdala frankfurtska izdavačka kuća »Rogner-Bernhardt«.

Anonimne, ali nesumnjivo dobro napisane knjige jesu: »Crvljivi cvijet« i »Sveta obitelj«. Izazvale su veliko zanimanje čitalaca i radoznalost u vezi s autorima. Smatra se da je »Crvljivi cvijet« napisala austrijska spisateljica Ute Hank, a da se iza pseudonima Benedetti pod kojim je objavljena »Sveta obitelj« krije Ernst Herrhaus, autor sasvim prihvatljivih romana: »Vjenčanje u Homburgu«, »Roman jednog građanina« i »Ledeno doba«.

Vrlo slobodne opise susrećemo u djelima »Sestre« i »Didi više neće« poznatog pisca Georga Beera koji piše otvoreno ali s ciljem da oplemeni svoje slobodne opise.

Erotsko-pornografska književnost postoji kao umjetnost riječi. U različitim vremenima ona je različito tretirana. Ono što je u jednom vremenu smatrano lascivnim, opscenim, pornografskim, u drugom vremenu nije tako ocjenjivano. Imajući to u vidu, teško bi bilo reći da su pornografska djela, na primjer: Maillerov roman »Zašto smo u Vijetnamu«, Genetov roman »Dnevnik kradljivaca«, zatim »Candy«, »Portnoyeva boljka« itd.

U svakom slučaju pornografija je tamo gdje se seksualni osjećaji i duhovna uzbuđenja zamjenjuju golim fiziološkim činom.

Prošlost književnosti

Prošlost književnosti pokazuje kako su ljudi doživljavali svoje doba i kako se razvijala tehnika pisanja. Književna prošlost je iskustvo i škola za književnu sadašnjost. Ona djeluje instruktivno i informativno — instruktivno u tom smislu što, s obzirom na ranije iskustvo, vodi do novog i savršenijeg načina pisanja, a informativno u tom smislu što kazuje o čemu se pisalo i kako se pisalo. Bez književne prošlosti, bez obzira na uspjehe i neuspjehe, svako književno razdoblje počinjalo bi ispočetka.

Prošlost književnosti je startna baza u sadašnjost i budućnost, a sastoji se od svih književnih iskustava i spoznaja u vezi s pisanjem. Ona nije stvarala život nego je registrirala njegovu unutrašnju stranu u okviru svoga viđenja. Pokazuje da je književnost moguća i onda kad je zarobljena u nedemokratskim zemljama. Treba je poznavati, ali ne kopirati.

Kao što svaka jedinka u svom razvitku prolazi kroz sve stadije kroz koje je prolazila i vrsta, tako i književnost nekog doba sadrži elemente svih prethodnih književnosti.

Fizionomija svakog književnog razdoblja ovisi i o sintetičkom djelovanju svih prethodnih razdoblja koja djeluju zajedno sa raznovrsnim društvenim i kulturnim faktorima dotičnog vremena, u prisustvu čovjeka koji teži za kontrastima i efektima.

Svako književno razdoblje je istovremeno baštinik staroga i stvaralac novoga, nasljeđuje sve što je bilo i nanovo počinje. Pomažući se ranijim izrazima

i perspektivama traži svoj izraz i svoje perspektive.

Dešava se da književna sadašnjost uništava ili oživljuje određena razdoblja ili djela iz književne prošlosti, odnosno da ih diskriminira ili nekritično hvali. Do toga dolazi zato što ljudi u različitim vremenima različito misle, osjećaju i djeluju.

Glavni neprijatelj književne prošlosti pred književnom sadašnjošću i budućnošću je jezik koji zbog zastarjelosti postaje nerazumljiv.

O književnom iskustvu ovisi mogućnost rješavanja teoretskih pitanja. O vjerojatnom, izmišljenom i istinitom u književnosti danas se može govoriti s više znanja i argumenata nego 1596. godine, kad je u Madridu Alfons Lopez Puiciano objavio knjigu »Philosophia antiqua poetica«.

Prošlost književnosti je temelj na kojem raste književna sadašnjost i budućnost. Ona je pomoćnik, savjetnik i skladište bivše prakse.

Književnost i prošlost

Duh mišljenja i svakodnevnog života, odnos pojedinca prema vremenu i društvu, a zatim njegov položaj u tom vremenu i društvu, odnosno količina njegove slobode i materijalne sigurnosti, to je ono po čemu se jedno vrijeme ili društvo razlikuje od drugog vremena i društva. U svim vremenima i društvima ljudi su težili za slobodom, znanjem i boljim životom, ali su se razlikovali po pristupima tome. Život je bio daleko zanimljiviji, puniji, raznovrsniji i sadržajniji od toga što nam može reći službena historija. Književnost može reći mnogo više, ali i to je premalo. Ipak, ona omogućuje lakše i točnije poznavanje i proučavanje prošlosti, prije svega zbog toga što donosi dokumente i podatke o osjećanjima, mislima i djelovanjima ljudi. U približavanju, produbljavanju i opisivanju problema ona ide dalje od historije jer ima veću mogućnost da iznese cijelu društvenu istinu, da razmotri sve čovjekove odnose prema životu, prirodi, događajima i ljudima.

Približno najtočniju sliku o stvarnim oblicima života i vremena može dati književnost. Govoreći o čovjeku, ona govori i o vremenu u kojem taj čovjek živi — i obratno. Osim toga, a to je najvažnije, ona donosi konkretnu historijsku istinu, iscrpljujući se u analizi ljudskih sukoba, strasti, stradanja, radosti i napora za stvaranjem novog života i nove sreće; ona je historijski dokument, i to u smislu podataka koji već postojeću historijsku sliku više ili manje upotpunjuju.

Historijska znanost, makar koliko bila točna, ne može prikazati kako krv života teče kroz žile društva, kako i zašto nastaju osjećaji i raspoloženja, kako mase i pojedinci, individualno i kolektivno, doživljuju stvari, ljude i pojave oko sebe, jer ona gradi svoje stavove na osnovi službenih, prilagođenih, umjetnih i problematičnih dokumenata, jer ona ne može ustanoviti koje značenje su ti dokumenti imali za ljude među kojima su i zbog kojih su napravljeni, kako su ih ljudi intimno i privatno doživljavali. Historija se prečesto služi dokumentima koje vladajući režimi prave da bi prevarili i svoje i buduće vrijeme. Književnost, obratno, govori o onome što negdje i za nekoga jest. Pa i onda kad govori o falsifikatima, govori o onome što je bilo.

Dok nam historija na osnovi pouzdanih detalja pruža, u najboljem slučaju, samo vjerojatnu i moguću sliku društva, književnost na osnovi piščevog iskustva, odnosno iskustva osoba koje opisuje, daje autentičnu i nepromjenljivu sliku, ako ne o cijelom društvu, onda o pojedincima o kojima je riječ.

Ipak, u književnosti nema povijesne istine, a nema je zato što nema nikoga tko bi je mogao odrediti, odnosno nema je zato što u književnosti postoji umjetnička istina koja je veća od povjesnog dokumenta i situacije.

Anonimnost u književnosti

Nepotpisani ili anonimni tekstovi slični su nezakonitoj i vanbračnoj djeci kojoj se ne zna otac. Razumljivo, i oni imaju pravo na život, jer nisu krivi za to što se autor stidi, ili što nema hrabrosti da ih potpiše, ili što ih ne smije potpisati. Međutim, isto tako kao što je normalno da se djetetu znade otac, normalno je da se znade i autor teksta.

Pošten čovjek, koji govori istinu, uvijek će otvoreno stajati iza svoga stava i branit će ga javno. Ako se o nečemu javno govori, onda javnost mora znati tko to tako govori.

Kao što ljudi ne idu ulicom pod maskama, ili kao što svaki čovjek mora sobom nositi svoju osobnu kartu, tako ni književnost ne smije izlaziti u društvo pod pseudonimom, dakle pod maskom i bez osobne karte.

Anonimnost omogućava razne prljave špekulacije i poslove, laž i podlost, nepoštene i nekažnjene napade, najstrašniju pojavu koja se može dogoditi u književnom životu: javno pljuvanje po drugima i klevetanje pod maskom anonimnosti, daleko od očiju kritike i kontrole. Neki anonimnost uspoređuju čak s napadom iz busije i podmuklim razbojstvom. Schopenhauer je rekao da je nepošteno anonimno napadati one koji javno pišu.

Međutim, u zemlji u kojoj nema slobode, potrebno je i opravdano istine izricati anonimno. Tamo gdje vlada teror, gdje se za istinu ide na robiju, ili gdje se zbog nje gubi glava, anonimnost je jedini mogući oblik davanja života istini.

Autori preko svojih knjiga i članaka razgovaraju s čitalačkom publikom pa je razumljivo da ta publika mora znati s kim razgovara, jer za stav prema nekom mišljenju važno je znati tko ga je izrekao — da bi se moglo naslutiti motiv zbog kojeg je rečeno to što je rečeno.

Pseudonimi u književnosti

Pseudonimi su dosta česta pojava, a pisci ih izmišljaju i uzimaju onda kad im je potrebno, zbog raznih privatnih i javnih razloga, da ostanu nepoznati. Pod pseudonimom se pisac kreće slobodnije naspram političkim, društvenim, ekonomskim, obiteljskim i moralnim pritiscima i obzirima. Međutim, katkada se s pseudonimom špekulira i upotrebljava ga se kao krinku iza koje autor ostaje zaštićen od odgovornosti pred publikom.

Književna historija poznaje mnoge pseudonime.

Stendhalu je pravo ime Henri Beyle. Jean Baptiste Poquelin, kad prelazi u glumce, uzima ime Moliere. Francois Marie Arouet uzeo je ime Voltaire. George Sand se pravim imenom zvala Aurore Dupin baronne Dudevant. Francois Thibault uzeo je ime Anatole France. Louis Marie Julien Viaud pisao je pod imenom Pierre Loti. Samuel Langhorne Clemens poznat je pod imenom Mark Twain. Engleska romansierka George Eliot zvala se pravim imenom Mary Ann Evans. Aleksej Maksimović Pješkov pisao je pod imenom Maksim Gorki.

Kurt Tucholsky imao je 4 pseudonima (Ignaz Wrobel, Peter Pauter, Theobald Tiger i Kaspar Hauser).

Rilke je ime René zamijenio sa Rainer.

Johann Paul Friedrich Richter skratio je svoje ime na: Jean Paul.

Odisej se Kiklopima predstavio kao Nitko.

Pomoćni stupovi književnosti

Ima ih nekoliko, a najvažniji su: književni časopisi, antologije, književne nagrade, izdavačke kuće i kulturne rubrike u dnevnim i tjednim novinama.

Časopisi su povremene publikacije za objavljivanje odlomaka i samostalnih cjelina iz tekuće književne proizvodnje. Ne usmjeravaju nego prate razvitak književnosti. Izdaju ih ideološke ili umjetničke skupine i ustanove. Kao svjedoci vremena i književnog života odražavaju književnost određene epohe.

Antologija (grč. anthos — cvijet; legein — birati; izbor cvijeća) obuhvaća izbor iz djela jednog ili više pisaca prema određenim kriterijima koji mogu biti vrlo različiti (estetski, politički, generacijski itd). Zanimljivo je da po kriterijima po kojima se prave antologije književnost ne raste i ne razvija se.

U antologijama se nalaze najvredniji književni tekstovi po ukusu sastavljača. Ako pak sastavljač vodi računa o općim raspoloženjima, mišljenjima i pitanjima u svom vremenu ili u svojoj sredini, onda njegova antologija ima dokumentarno značenje u odnosu na određeno vrijeme i društvo.

Prvu antologiju sastavio je u 1. stoljeću prije naše ere grčki pjesnik Meleagar iz Gadare u Siriji. U njegovoj antologiji (zbirci) zastupljeno je 46 pjesnika, a zvala se Stephanos, što znači Vijenac.

Poslije njega antologije su sastavljali Filip iz Tesalonike i Straton iz Sarda.

I Meleagar, i Filip, i Straton bili su pjesnici, pa su u svoje antologije unosili i svoje pjesme, a prvi sastavljač antologije, koji nije bio pjesnik, bio je Diogenijan iz Herakleje. On je po zanimanju bio gramatičar i prvi je upotrijebio ime antologija (Anthologion epigrammaton).

Poznata je Anthologia palatina (Palatinska antologija) u kojoj se nalaze tekstovi različitih pjesnika od 5. stoljeća stare ere do bizantskog srednjeg vijeka. Taj zbornik od 15 knjiga sastavio je Konstantin Kephalos na početku 10. stoljeća nove ere, a sačuvan je u prijepisu iz 11. stoljeća. Taj prijepis čuva se u sveučilišnoj biblioteci u Heidelbergu (ranije se ta biblioteka zvala Palatinska biblioteka pa odatle i naziv).

Kasnije su antologije, kod raznih naroda, postale sve češća pojava.

Antologije su književni izlozi u kojima se, prema određenim kriterijima, nalaze samo izabrani književni tekstovi koji pokazuju što je najbolje kod nekog pisca ili u nekoj književnosti.

Književne nagrade trebale bi biti priznanje i poticaj za književni rad. Negdje znače mnogo, a negdje ništa. Iako se ne nagrađuju uvijek najbolja djela, nagrađene knjige su obično dobre knjige.

Ima različitih nagrada i zbog različitih razloga se daju. Najpoznatija književna nagrada u svijetu je Nobelova nagrada koja se podjeljuje svake godine na dan Nobelove smrti (10. XII) počevši od 1901. U svijetu je poznata i Pulitzerova nagrada koja se u Americi daje od 1917. iz Pulitzerove zaklade.

Sve nagrade podliježu političkim obzirima i ne dodjeljuju se uvijek samo zbog književnih razloga.

Izdavačke kuće su veza između pisca i čitalačke publike. Bez njih književna djela ne bi postala javno dobro.

Kulturne rubrike u dnevnim i tjednim novinama, u skladu s njihovom orijentacijom više ili manje opširno i pouzdano obavještavaju čitaoce o tome što se u književnosti događa. Često zanemaruju, zaboravljaju, mimoilaze i preziru elementarne činjenice, ali isto tako nekim nevažnim činjenicama poświećuju nepotrebnu i veliku pažnju.

Neki od navedenih stupova bliži su estetskim, neki sociologijskim, a neki kombiniranim kriterijima, što ih više ili manje udaljuje, ili uopće ne udaljuje od umjetničkog fenomena književnosti. Njihova kritičnost ovisi o tome u kojoj mjeri vode računa da je umjetnička vrijednost sadržaja u njegovoj umjetničkoj datosti, a ne u prihvatljivom ili neprihvatljivom opredjeljenju.

Proizvodi književnog djela

Književna djela proizvode: probleme, situacije, stavove, mišljenja, osjećanja, ideje, predrasude, uvjerenja, uvrede, pohvale, traženja vlastitih iskustava, vlastite i tuđe horizonte, obavijesti, zaključke, likove itd. Ti proizvodi, ako su dorečeni, uvijek su jednoznačni, ali na čitaoce ne djeluju jednako. Glavni je problem: odnos između načina na koji netko vidi određeno djelo i samog djela, jer netko može u tekstu vidjeti i ono čega u njemu nema, ili ne vidjeti ono što u njemu postoji. To je krupan problem, jer može dovesti do sukoba između istine djela i onoga što netko u njemu vidi.

Kako doći do najslojevitijeg i najmnogoznačajnijeg dijela teksta i naći tu prostor za otvoreni i adekvatni razgovor, to je osnovno pitanje čitalačke kulture, umjetničke osjetljivosti i sposobnosti čitanja.

Ocjenjivanje književnosti

Tko može i mora ocjenjivati književnost?
Čitaoci, kritičari i vrijeme.

Primijenjena književnost

U užem smislu nema primijenjene književnosti, ali u širem smislu ona postoji i odnosi se na sva ona djela koja nemaju prvenstveno umjetnički karakter, odnosno kod kojih je umjetničko obilježje zamijenjeno nekim konkretnim praktičkim zadatkom. Izraz: književnost u širem smislu podudara se s izrazom: primijenjena književnost. To znači da primijenjenu književnost susrećemo u znanstvenim, filozofskim i publicističkim djelima, u novinama i popularnim izdanjima iz bilo koje struke.

Takozvana neprimijenjena književnost bogatija je stilski, izražajno i jezično; ona pokazuje dokle i kako jezik, u svojim izražajnim i stilskim mogućnostima, može ići, što se sve s njim može postići i u čemu je vrijednost raznih stilskih i izražajnih pojava. Zbog toga jezik neprimijenjene književnosti služi kao uzor i znak za jezičnu orijentaciju svima, pa i piscima primijenjene književnosti.

Primijenjena književnost ima svrhu da razvija znanje, a neprimijenjena da razvija emocije, maštu i znanje. Kod primijenjene književnosti znanje je jedini i direktni cilj, a kod neprimijenjene ono je popratna pojava, no pritom ne mislimo na opće i objektivno znanje nego na ono koje je subjektivni odraz određene ličnosti. Razlika između primijenjene i neprimijenjene književnosti najbolje se vidi u razlici između dobrog romana i originalne rasprave s područja kemije, na primjer.

Književnost i film (televizija)

Književnost i film imaju mnogo dodirnih točaka. Prije svega isti im je cilj: umjetničko otkrivanje društvenih i čovjekovih istina. Najvažnija razlika između književnosti i filma je tehnički put koji ih spaja s publikom. Kod filma je bitno gledanje, a kod knjige čitanje. Prigodom gledanja vidimo ono što jest, a prigodom čitanja ono što sami zamišljamo i što može biti drugačije. Poslije toga, tj. poslije načina uspostavljanja veze, sve teče u okviru istih zakona psihe i ličnosti.

Knjiga je jača i trajnija od filma. Više potiče na razmišljanje i više razvija imaginaciju. Ali, i film ima svojih prednosti: življi je i slikovitiji, brzo uvlači gledaoca u sebe i ne dozvoljava mu da predahne, da se snađe, da ocijeni i da bude siguran u svom razmišljanju.

U književnom djelu se govori, priča, razgovara i opisuje, a u filmu se ritmički nižu slike i vizualni motivi. Film se ostvaruje u slici, a književno djelo u riječi, što znači da film misli prvenstveno slikom, a književno djelo riječima.

Film je samostalna umjetnost. Nije surogat književnosti, i to one lakše i zabavnije književnosti. Nije samo tehnički izum koji povezivanjem pokretnih slika omogućuje publici da se na lak način upozna s radnjom koja raste na drugim područjima. Duljina njegova života, kao i književnog djela, ovisi o umjetničkoj vrijednosti. Ima svoj jezik i svoja sredstva izražavanja, ali služi se istim kompozicijskim elementima u razvijanju radnje, istom psihologijom i logikom; na isti ili sličan način poznaje fabulativnost, paralelizam, prekidanje i podupiranje radnje asocijativnim detaljima.

Počeo je kao pantomima, prešao je razdoblje melodrame i dospio je do zaokružene cjeline dobrog romana. Može ostvariti sve što može i književnost. Ali, uz prednost ima i nedostatke. Književnost je slobodnija u kretanju, ali kretanje filma može biti impresivnije i življe, brže i jednostavnije. Velika prednost književnosti je u tome što se daleko slobodnije i uspješnije može apstraktno izražavati, tim više što ima stvari koje se samo apstraktno mogu reći. Najveći praktični nedostatak filma je u tome što gledalac u kinu ne može film zaustaviti i zadržati se, kao u knjizi, na mjestima koja mu se sviđaju.

Samo od dobrih književnih djela mogu se načiniti dobri filmovi, a prema svakom dobrom filmu, koji nije načinjen prema nekom književnom djelu, moglo bi se napisati dobro književno djelo. I to mnogo govori o povezanosti književnosti i filma.

Filmski prijevodi književnih djela mogu biti više ili manje dobri, ali sasvim dobri nikad ne mogu biti. Najbolje su one adaptacije koje služe kao početni podražaj na kojemu poslije izraste samostalni filmski organizam, u skladu sa stvaralačkim poticajima. U tom slučaju adapteri su samostalne umjetničke ličnosti koje na svoj način razmišljaju i stvaraju film.

Međunarodne književne organizacije

Osnivaju ih pisci radi zaštite svojih idejnih, zanatskih i materijalnih interesa.

Najpoznatija međunarodna organizacija pisaca je PEN-klub koji je osnovan 1921. godine. Prvi predsjednik toga kluba bio je engleski pisac John Galsworthy.

Rutinska književnost

Pišu je režimski pisci i prosječni ali okretni književni zanatlije. Efemerna je po trajanju i značenju. Pisana je po pravilima pismenosti, ali bez duha i talenta. Priča obične stvari i ne kaže nikome ništa. To je dobro pisana loša književnost.

»Muška« i »ženska« književnost

Ne postoji muška i ženska književnost; postoji samo dobra i loša književnost; postoje muški i ženski autori, među kojima ima i dobrih i loših pisaca — i na jednoj i na drugoj strani.

U pogledu individualnosti i senzibiliteta nisu na jednoj strani muški pisci a na drugoj ženski, jer se i muškarci (kao i žene) među sobom razlikuju po količini individualnosti i senzibiliteta.

Do omalovažavanja žene—pisca dolazi ili zbog toga što žena loše piše, ili zbog lošeg čovjeka u ženi, ili zbog sumnjivih predrasuda u društvu. Ako žene—pisci ne postižu punu društvenu afirmaciju, onda je to zbog nerazumijevanja njihova rada i njihove društvene uloge, njihovih mogućnosti i vrijednosti.

Snobizam i književnost

Primitivci i nedovoljno obrazovani pojedinci, zbog straha da ne budu nazvani primitivcima, da ne ispadnu smiješni i da bi se pridružili takozvanoj eliti, dive se djelima koja ne razumiju.

Snobizam je, dakle, afektacija i lažno prikazivanje djela vrijednima i onda kad se tu vrijednost ne osjeća. Snob laže; želi biti veći od sebe; afektira.

Rezultati snobizma ne moraju uvijek biti negativni, jer se kroz njega mogu progurati i dobra i loša djela.

Snobovi u književnosti dijele se na snobove među piscima i na snobove među čitaocima. Zajedničko im je obilježje: nesposobnost da osjete što je vrijedno, a što nije vrijedno.

Snobovi glume visoku modu i glupavo se dive svemu što trenutačno izgleda veliko, blještavo i ekstravagantno. Potpuno su nekritični prema onome čemu se dive. Tvrdoglavo i naglašeno se smatraju pripadnicima nekog višeg i svog kruga u kojem se nalaze pripadnici istih pogleda i ponašanja.

Otkada postoji književnost (umjetnost), postoji i snobizam kao njena pratnja.

Snobovi su hiroviti i agresivni, kao i moda, pa se ponašaju nametljivo i samouvjereno. Sreća je što je to samo maska za strah.

Književne egzaltacije

Književne egzaltacije su posljedica težnje da se pobjegne od monotonije, da se donese nešto novo što se očituje kao pionirski pothvat. Kad se egzaltacije pojave, djeluju čudno i neobično. To su prolazne pojave kao i pojave mode. Bljesnu i ugase se. Ali, mogu biti od koristi za literarnu praksu i razvitak književnog izraza i književnosti uopće, ako su sretan početak jednog novog književnog razdoblja.

Variete i cirkus ne predstavljaju takav oblik života koji bi mogao poslužiti kao primjer, ali predstavljaju zanimljiv i osvježavajući element onog života koji čovjek živi. Kao što se u varieteu i cirkusu humoristično-satiričnim aranžiranjem stvari želi prodrijeti u njihov viši smisao, tako se i književnim egzaltacijama, koje uvijek djeluju pomalo šaljivo i osvježavajuće, želi prodrijeti u viši smisao predmeta koji pisac opisuje.

Ima tekstova koji rasipaju, prolijevaju i uništavaju riječi, kao što rade pijanci s alkoholom i namještajem u gostionici. Viču, svadljivi su i rabijatni, bezobzirni, podrugljivi i nasilni. Puni su nadljudske snage u svom verbalističkom transu. A kad bismo im oduzeli taj, recimo verbalistički alkoholizam, uginuli bi kao riba na suhom. Književne egzaltacije su vatra od slame — velika ali slaba.

Književno posuđivanje

Sve se može posuđivati: teme, emocije, ideje, izraz i situacije. Jedanput je to posuđivanje plodonosno, a drugi put ostaje kod običnog prepisivanja, ili vulgarno: kod krađe; jedanput je ono poticaj za aktiviranje stvaralačke sposobnosti, a drugi put kićenje tuđim perjem. Netko ne zna ni posuditi, a netko s onim što posudi stvara kapital i postaje bogataš. Književna historija je puna i jednih i drugih primjera.

Književna obaviještenost

Književna obaviještenost se sastoji u tome da pisci, kritičari i čitaoci znaju što i kako se pisalo, što i kako se piše, da bi pomoću postignutih iskustava znali kako se može ići dalje. Obaviještenost o vrhunskim dostignućima domaće i svjetske književnosti i o izvršenim eksperimentima, potrebna je kao što je hrana potrebna za sutrašnji život.

Ima ljudi koji od te obaviještenosti imaju kreativnu korist, a ima i onih koji su je registratorski svladali, no koji ne znaju ništa osim golih podataka i koji gube tlo pod nogama čim bez njih ostanu. Oni znaju što se dogodilo, kako i gdje se dogodilo ili se događa; znaju detalje iz života i rada pisaca; znaju što je tko izjavio, što misli i namjerava; znaju što tko radi i s kim se druži, od čega boluje i kuda je putovao; znaju u koliko izdanja i u kojem tiražu je neka knjiga izašla te na kakav prijem je naišla; znaju što dolazi, što odlazi i što je trajno — a znaju i zašto; oni su »Bulletin bibliographique« i »Lexicon litteraire«.

Takvi ljudi nisu stvaraoci, ali su korisni kao činovnici na šalterima za informacije. Pomažu fermentaciju i provjetravanje književnog života. Nikada ne sjedaju u književni vlak i ne voze se u književnost, iako su u svakom času i na svim književnim kolodvorima kao rođaci koji ispraćaju književne putnike, često s tugom u oku, zavišću u srcu i zlobom u glavi.

Književnost i terminologija

Književna terminologija može imati samo opće obilježje na području književnih vrsta i podvrsta (roman, pjesma, historijski roman, rodoljubna pjesma, drama, čin itd.). Odnosi se na vanjska razgraničenja, a ne na unutrašnje osobine. Moguća je u kritici, književnoj historiji i književnoj teoriji kao striktno stručni izrazi u najužem smislu, kao odjeća za pojmove i dojmove.

Nema dva jednaka književna djela pa nema ni ustaljene književne terminologije. Primjenjivanje iste terminologije na različita djela dovodilo bi do ukidanja njihove individualnosti.

Fiksiranje pojmova u okviru pravila ili formula u književnosti je nemoguće. Čak ni riječi koje bi u neku ruku mogle imati onu ulogu koju u matematici i kemiji imaju formule, ne mogu je imati, jer iste riječi u raznim prilikama imaju različito značenje.

Žive riječi izražavaju ono što živi i što se neprestano razvija: čovjeka, vrijeme i život. Stvoriti književne formule, a prema tome i književnu terminologiju, značilo bi: umrtviti i riječ i ono što ona u svom razvitku nosi.

Što onda može služiti kao kontrola protiv samovolje i zloupotrebe? Odgovor: osjećaj za istinu i mjeru, talent i stvaralačko poštenje.

Da li su mogući tehnički termini u književnosti, na primjer: naivno, plastično, sentimentalno itd? Uvjetno su mogući, i to kao okviri sa subjektivnim sadržajima. Konačno ipak nisu mogući jer za svakoga nešto drugo i drugačije može biti naivno, plastično itd. Ne može se različite predodžbe metati u iste okvire.

Oko izraza u književnosti

Izraz je sve. Da. Bez njega nema umjetnosti. Ali, po čemu je izraz sve? Po akrobatskoj verbalistici? Po šokantnim metaforičkim spojevima? Po bučnom i šarenom vašaru riječi? Po autorovom kutu gledanja? Po atraktivnoj montaži rečenice? Da. Po svemu tome, ali uz uvjet da sve to izvire iz sadržaja, iz života ljudi u političkim, materijalnim i vremenskim okvirima, bez spajanja anegdota, sadržaja, poetske izražajnosti riječi i rečenice nema visoke, trajne i prave umjetnosti, u ovom slučaju književnosti.

U čovjeku i oko čovjeka sve je važno — i stvari, i misli, i osjećaji, i događaji. Život se sastoji od raznolikosti, ali sve u njemu i oko njega nije jednako važno; nešto je prvostepeno, a nešto je drugostepeno važno. Eto, te prvostepeno važne elemente treba unijeti u oči književnosti s punom snagom najčišćeg izraza. Male velike stvari su manje važne od krupnih velikih stvari. Veliki pisci su to dobro znali.

Izraz nisu riječi nego ono što riječi znače i o čemu govore. U estetsko-etičkoj komponenti književnosti izraz je samo važan ambalažni dio. Sam po sebi djeluje kao prazna posuda, a u jedinstvu sa sadržajem dobiva inu vrijednost koja iz toga jedinstva proizlazi. Vrijednost književnosti ne počiva samo na izrazu, na umjetnosti riječi, nego i na etičko-moralnim i demokratsko-humanim konceptima.

Opće i konkretno značenje književnosti

Književne i neknjiževne interpretacije književnog djela ne mogu mijenjati njegovo osnovno značenje jer književno djelo može značiti samo ono što znači. Te interpretacije se mogu razilaziti, ali ne zbog toga što književno djelo ne znači ono što znači, nego zbog posebnosti, razlika i obojenosti interpretiranja.

Književno djelo ne može imati jedno značenje u prirodnom i književnom kontekstu, a drugo, na primjer, u dnevnopolitičkom kontekstu. Njegovo značenje je uvijek isto, a ocjene toga uvijek istog značenja mogu biti različite,

što ovisi o interpretatoru i raznim okolnostima. Iskrivljene interpretacije očito postoje, a javljaju se tamo gdje netko smatra da su najbolje i dozvoljene samo njegove interpretacije.

Nema društveno neutralnog značenja, ali kad se kaže da značenje književnog djela ima društvenu težinu, ne smije se polaziti od značenja koje je prisilno u službi vladajućeg režima, nego od značenja koje raste na području potvrde i mijenjanja svijeta.

Književne i neknjiževne činjenice postoje, ali u smislu materijalnog postojanja, izraza i načina na koji dolaze do čovjekove svijesti, a ne u smislu svoga značenja. Isti događaj ne može imati jedno značenje u književnom djelu a drugo u svakodnevnom životu, jer isto je uvijek isto.

Povijesni prikazi književnog djela ne mogu mijenjati njegovo značenje; mogu ga samo približiti i učiniti razumljivim. Drugačiji pristup književnom djelu i djelovanje književnog djela u određenom trenutku jedna je stvar, a značenje je druga stvar. To se ne smije pobrkati.

Književne i povijesne istine mogu se razilaziti, ali tada su to različite istine, tada se ne može i ne smije jednu zamjenjivati ili ocjenjivati drugom.

Odnos između općeg i konkretnog značenja nije u razilaženju nego u većoj ili manjoj naglašenosti i važnosti. Umjetnička dopustivost teksta ne može prijeći granice i značenje konkretnog događaja; može samo unutar tih granica otići u veću dubinu i u veću spoznajnu vrijednost; ako ode dalje, nastaje nešto drugo.

Isto onako kako činjenice mogu biti okrenute protiv nekoga ili nečega, tako i književnost, izrasla na tim činjenicama, može i mora biti okrenuta protiv nečega ili nekoga.

Književnost propagira i znači ono što govori, a govori o onome što je učinjeno ili što može biti učinjeno. Onaj tko je odgovoran kad nešto učini, nije manje odgovoran kad ispriča što je učinio. Značenje i odgovornost čina jednako je značenju i odgovornosti opisanog čina.

Disidentska književnost

To je poseban dio nove književnosti koja govori o životu u zemljama — — logorima, u zemljama — zatvorima, u zemljama bez političke i kulturne radoznalosti, u zemljama koje silom policije uvjeravaju svoje građane da su slobodni i da im je dobro. Dakle, glavni su problemi te književnosti: nasilje nad slobodom i pogažena ljudska prava.

Ima disidentskih pisaca koji su protjerani iz svoje zemlje, ima ih koji se u svoju zemlju nisu htjeli vratiti, a ima i takvih koji u svojoj zemlji žive pod teškim uvjetima.

Disidentski pisci zaokupljaju pažnju svijeta prvenstveno zbog političkih razloga, što ne znači da nisu umjetnički vrijedni — kad su vrijedni.

Tomislav MARETIĆ

Proljeće

NOVOST

Proljeće.-
Na ulicama procvjetale
haljine.

SUSRET

Proljetna kiša
stopila se u parku
s vodoskokom.

LJUBAV

Grlice što su se
tukle na pločniku ipak
odlete skupa.

U KLOPCI

Kakva kiša!
Pod strehom pušeć motre
cvjetove trešnje.

VODOSKOK

Vjetar raspršenim
kapljicama riše dugu
preko ulice.

JAGODE I KRV

Poljski radnik
kleči na travi dok bere
divlje jagode.

LENJINOV TRG

Drvo magnolije
u parku rasvjetljuje
promatrače.

IZLET DVOKOLICOM

Zablaćena je
cesta proljetnom kišom.-
Vrući kotači.

PRED ŠKOLOM

Travanjski snijeg
od jutros, dostatan za
jedno grudanje.

Travanjski snijeg
do podne zaostao
tek u voćkama.

DOŠLJAK

Na raskršću kamion
stresa s krova snijeg
dalekog kraja.

ODMOR

Na pokošenoj
tratini leže žute
radne rukavice.

IVANČICA

Duga peteljka
u ruci. — Na cvijet
sletjela pčela!

OPOJNI CVIJET

Oprašena pčela
skliznula niz
latice.

NOVAJLIJA

Promuklim glasom
objavi svoju ličnost
mladi šnaucer.

JUTARNJA TIŠINA

Vjetar s krila
bumbara treperi
u laticama.

BARA

U hladnoj vodi
žablja jaja — toplina
ljetnih noći.

DEMOKRACIJA

Zrelo proljeće.-
U vrtu svaki korov
ima svoj cvijet.

SURE HRIDI

Teške hridine
prekrilo
stidljivo cvijeće.

MARIJA BISTRICA

Hodočašće.
Nova lica i novo
cvijeće uz staze.

PROLJEĆE

Bijela krošnja
treperi od zujanja.-
Kakva svečanost!

ZAUSTAVIVŠI MOTOCIKL

S visoke ceste
vide se ježinci u
jasnom plićaku.

POVRATAK S RIBOLOVA

Cijelim putem
do pred samu kuću
pratio me mjesec.

SUMRAK

Pomislio sam
da je čovjek s cigaretom.-
Krijesnica!

KUPUSAR

Tako je lijep,
a učiteljica veli
da je štetočina!

PEDAGOG

Djed uči unuku:
trči poljem i maše
mrežom za leptire!

KRADLJIVAC

S ružom iz njenog
vrta mahne djevojci
na balkonu.

Danica BARTULOVIĆ

Ljepoto

Ljepoto glasonoša sam tvoj
veliki san tvoj iznad zemlje
sunca
voda i sutona
iznad grobova i tamnica
i bijelih tratinčica
Lučonoša tvoj posred mrakova
između životnih i smrtnih dahova
glasonoša čiji glas ne jenjava.

A.V. MIHIČIĆ

Ivo Dulčić

(in memoriam prigodom 10. obljetnice smrti)

Pred deset godina umro je hrvatski slikar Ivo Dulčić.

Roditelji su mu bili hvarski seljaci, doseljenici iz Brusja. U Dubrovniku su gospari umirali bez roda i potomstva i došli »dogoni« — s motikama i krampovima, za male pare pokupovali gospodarske kuće, vrtove i posjede i na njima obnovili život. Tako su došli i Dulčićevi i nastanili se na Lapadu.

Na tom tlu, zasićenom znojem kmetova i sujetom gospara, niknuo je kao mladica divljeg hreka i Ivo Dulčić 11. kolovoza 1916. Tu je i odgajan crpeći snagu iz zemlje i kamena, a ponos iz tradicija grada u kome se rodio.

Živio je u prirodi i upijao u sebe ono što se upija iz kamena, agava: boju, otpornost i — bodlje. Ostalo je dodalo dubrovačko nebo i divno, strašno dubrovačko more, koje je nekad s divljenjem gledao kako se razbješnjelim valovima prebacuje preko Lovrijenca, da bi već doskora plavo i duboko, kao čipkom obrubljeno, milovalo hrid Slobode. Miri, Grad, crkve, Stradun i ulice pod krunom Minčete dogradile su u njemu gosparsku samosvijest.

Škole je pohađao u Dubrovniku, gradu pjesme i slave, koji je u njemu budio pjesmu. Stiha ipak nikad nije napisao. On se je u njemu zbijao i zgušnjavao u kolornu viziju.

* * *.

Šibe Miličić bio mu je ujak. Taj profesor, pjesnik, slikar i diplomat češće se je pojavljivao u Dulčićevu domu na Lapadu. Nekad i sa svojim prijateljem slikarom Petrom Dobrovićem. I o čemu su govorili? O umjetnosti. I samo o umjetnosti. Ivo ih je slušao i čudio im se. Voljeli su se, a uvijek su se svađali i nadmudrivali pozivajući se na Cesannea, Maneta, Moneta, Renoira i bezbrojne druge autoritete, najrjeđe na svoje osobno uvjerenje.

Godine 1935, odlazeći iz Dubrovnika, odveli su i Iva sa sobom. U Beograd. U dundovoj kući i opet su se nastavljale rasprave o umjetnosti. Ovoga puta ne samo o slikarstvu nego i o pjesništvu. Svi su tražili »novo« i oslonac u Parizu. Ivo je polako dolazio do zaključka da svi oni imaju više ambicija da budu sljedbenici Pariza nego tumači

svojih vlastitih htijenja i sposobnosti, i umjesto na Akademiju likovnih umjetnosti, upisao se na pravo. To je bila i želja njegova oca.

Beograd ga nije osvojio. Godine 1937. nastavio je studij prava u Zagrebu. Nakon stečenog apsolutorija 1941. upisao se na Akademiju likovnih umjetnosti: konačno, mogao je zadovoljiti sebe.

* * *

Na Akademiji je imao više profesora, ali samo dvojicu je smatrao svojim učiteljima: Omera Mujadžića i Ljubu Babića. Prvi ga je uvodio u zakone ritma, drugi u dramu i muziku boja. — Pod konac rata, Dulčić se je osjećao u snazi da potraži sebe na svom vlastitom tlu. I počeo je slikati na svoj način.

U modi je bio socijalistički realizam. To je bio i službeni kurs Akademije likovnih umjetnosti. Trebalo mu se, dakle, ili prikloniti ili — ukloniti. Dulčić nije mislio ni jedno ni drugo i nastavio je slikati po svome. Ždanovski socijalistički realizam sputavao je umjetnika u njegovoj stvaralačkoj slobodi i pretvarao ga u robijaša, a Ivo je želio pjevati bez bukagija na nogama. I sukobio se s pravolinijskim prorektorom Akademije. Kad mu je ovaj, jednom prilikom, htio korigirati rad u duhu i stilu ždanovskih propisa, Dulčić je otklonio njegovu korekturu, i — morao je napustiti Akademiju — bez akademske diplome.

Da bi se motiviralo njegovo odstranjenje, proglašen je klerofašistom: češće su ga viđali u crkvi nego na mitinzima.

* * *

Kamo sada? Natrag na Lapad, kopati, plijeviti, obrađivati vinograd, pomagati ocu. I vratio se.

Ostracizam Akademije ga je povrijedio, ali ga nije slomio. Probudio je samo u njemu zapretanu ćud Ivanićevih pobunjenih seljaka i prkosnu volju da djelom dokaže da titula ne čini umjetnika kao ni mantija monaha.

Lapad ga je oduvijek očaravao, a Grad ispunjao gordošću. Sunce mu je otkrivalo, kao i van Goghu, tajnu života i kolornu raskoš juga u boji oleandera, magnolija, žutilovki, vrijesa i agava. Pod treperavim njegovim zrakama sve je pjevalo: i kopno i more i grebeni. I sve je rušilo akademske dogme. Samo duša Iva Dulčića bila je tužna. Vjerovao je, i bez molitve molio, gledajući čudo prirode oko sebe i tajnu u sebi. Mussetov »I'Infini« ga je morio. Posvud ga je osjećao, a nikako nije uspijevao da ga umom zahvati i kistom na platno prenese. Veliki su to znali. Ali oni su kopali duh. El Greco je ronio u tajnu, a ne u modu, i penjao se bez reklame do visina, do misterija i do Boga. Dulčić, ne uspijevajući da ga nađe u sebi, pokušavao je da ga pronađe ondje gdje ga je pronalazila njegova majka, njegov otac, stric, dobri don Jure, i svi oni koji su skromni.

Volio je tišinu crkava, osobito onih u samoći, volio je gledati ljude kad razgovaraju s Bogom. Volio je i crkveni ritual, cilik malog zvonca pred oltarom i glas, šapat i grmljavinu orgulja. U njihovim zvucima bilo je i svjetla i boje, i drame i molitve: svega. I sve mu je govorilo duhu, srcu i umu o beskrajnoj veličini Stvoritelja i oholom bezumlju čovjeka koji ga niječe. Slušajući orgulje i šapat probuđene tišine, Dulčić je naučio bez riječi moliti, a možda i slikati. Gregorijanski pjev sugerirao mu je i stil.

* * *

Radeći na Lapadu, Dulčić nije prekidao sa slikarstvom. Ni sa studijem. Knjige i revije, do kojih je u Zagrebu teško dolazio, ovdje mu je uslužno stavljao na raspolaganje Kosta Strajnić, direktor Dubrovačke galerije, slikar, kritičar i esteta, čovjek visoke kulture i vrstan poznavalac svih strujanja u modernoj umjetnosti. U bliskom kontaktu s njime Dulčić se pobliže upoznao sa svim vodećim umjetnicima i likovnim strujanjima Zapada. Najviše su ga zainteresirali Bonnard, Vuillard, Soutine, Klee i Picasso. Za nijednim od njih nije pošao, ali koristio je sve breše koje su oni stvorili u stoljećima rušenom i dograđivanom Hringu akademizma. Ipak, kad je 1948. po prvi put istupio pred javnost, njegovi radovi odavali su školu i disciplinu Ljube Babića. Kompozicija mu je bila arhitektonski koncipirana, čitka i skoro opipno plastična, tektonika čvrsta, a boje usklađene s osnovnim lokalnim tonom. Volumen je bio pridignut svjetlom i sjenom. Čak i specifičnost materije bila je dočarana bojom, i izazivala taktilnu provjeru tvari.

Nije ostao na tome. Inteligentan i osamljen, on je sve dublje ronio u se, i, uvjeren da je na putu vlastite istine, sve se više odmicao od akademskih formi realizma i tradicije i vraćao se suncu.

Od »lutanja« mogao ga je spasiti samo portret, prisiljavajući ga na respekt realnosti. Ali Dulčić mu je bio nesklon. Mnogo ih je — ipak — naslikao, i u svakoga unio neku karikaturalnu notu kao ličnu osvetu što je prisiljen da slika ono što nije želio. Jedan od najinteresantnijih i najtrpkijih je svakako portret Koste Strajnića, na račun koga je dobio nagradu grada Zagreba i Dubrovnika. Slikao ga je u crvenoj pidžami, usukana, čudovišna, asketizirana i dijabolizirana, nešto kao što je Soutine slikao »Luđakinju«, a Mirko Rački svoje »Crvene đavole«. To je nekako Strajnić i bio: za gospare luda, među umjetnicima »diabolus rotae«.

Dulčić je inače pristupao portretu na različite načine: nekad kao dokumentu fizičke stvarnosti, nekad kao dokumentu duha, najčešće kao kritik modela. Salonski portret, retuširanih oblika boja i linija, nije nikad obrađivao. Skloniji je bio kritici nego laski, i tko nije želio vidjeti sebe u deformativnom odrazu zrcala, taj nije ni pristupao njemu. Najbliži realnosti bio je kad je slikao svoje. U njima je nalazio veličinu jednostavnosti, dobar ekvivalent za gosparsku šminku i bezduho gospodstvo.

* * *

Od 1948. Dulčić je skoro svake godine izlagao u zajednici udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, a nekad i sam. Ipak, sve se više povlačio u se. U svome radu iznosio je sve osobenije svoj pogled na svijet i kritiku svog okoliša koji ga nije oduševljavao. Nije bio mizantrop, ali ni ljude nije suviše volio. I držao ih je daleko od sebe. Gledao ih je i slikao reducirane na jednu vrst šarenih efemerida u masama. Hvatao ih je na trgovima, plažama, igralištima, uvijek s ptičje perspektive, odozgo. Zato su svi bez glava, bez nogu i ruku, doneseni u redukciji flek-figurica, koje se u prostoru kovitlaju i pretvaraju u nešto bučno, šareno, ponekad i lijepo, ali bezglavo. Takvim motivima i misaonim pristupima primakao se je apstrakciji, a da na to nije ni mislio. I stvarao je bonarska platna bez ikakva utjecaja ni Bonnarda niti ikoga od umjetnika na koje podsjeća ili koje svojom tehnikom evocira.

* * *

Dulčić je bio misaon čovjek. Njegovi pristupi umjetnosti nisu bili tehnicistički, kao što su u većine suvremenih umjetnika, nego misaoni. Iako su tehnički blizi igri kolornim packama ponekih baštinika impresionizma, koji su tražili najprije stil iracionalnog, a onda sve ostalo, on im je bio i opreka jer je tražio samo onu formu koja je najbolje mogla izraziti njegov doživljaj i njegovu misao.

Najčvršće je stao na svoje tlo kad je počeo tumačiti svoju religioznu misao. Roditelji su mu je usadili u dušu. Vrijeme ju je samo produbljivalo i pretvaralo u uvjerenje. Podloga svega je bila misao: čovjek je malen i čudesan. Bol, žrtva i skromnost mogu ga učiniti i velikim. Ljepota je pelud koju vjetar odnosi, sjena mijenja, mrak proždire, a svaki pokret nutrine pretvara u nešto novo, najčešće ono što je rastvara. Bol je, naprotiv, modelator duha, koji unosi u život misao, sadržaj i veličinu.

Ovo intelektualno poniranje umjetnika u misterij bola i čovjeka izgleda da su prvi uočili neki franjevci i povjerili mu jedni da im freskama oslika crkvu Gospe od Zdravlja u Splitu, drugi da im vitrajima oduhovi crkvu na Kaptolu u Zagrebu. Povjerenje koje mu je tim narudžbama iskazano probudilo je u njemu samosvijest i nove, još neotkrivene izvore snage i inspiracije.

* * *

Tehnički problemi s kojima se je morao susresti bili su mu poznati više teoretski nego praktički, ali on je imao pouzdanja u sebe. Radilo se samo o tome hoće li stil njegova rada odgovarati narudžbodavcu i narodu kome je namijenjen. Narod je bio navikao na mali, bezduhi realizam, a Ivo ga nije volio. On je želio ne samo dekorirati plohe

nego i govoriti i »razgovarati« s vjernicima preko svog djela, izazivati njihovu misaonu, imaginativnu i osjećajnu reakciju i suradnju. To nije bilo lako. Dulčić je ipak pokušao. S koncepcijom su se svi slagali: Krist je imao da kao Svevladar dominira velikom začelnom plohom iza oltara, — s realizacijom manje. Narod je očekivao nešto drugo nego ono okosno, ogromno čudovište široko raskriljenih ruku, upadljivo i skoro bestjelesno. Svijet ispod Kristovih nogu, u definitivnoj realizaciji, bio je tek indiciran jedva raspoznatljivim mrljicama. To nije odgovaralo tradiciji pa ni ukusu vjernika, a ni mnogih redovnika. Bilo je čak i onih koji su predlagali da se poništi već gotova slika.

To prvo veliko djelo mladog Dulčića spasio je Ivan Meštrović, konfrater franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja. On je vidio sliku, dao joj svoj placet, i slika je bila spašena. Danas je ponos i onih koji su je htjeli otući.

Već slijedeće godine Dulčić se prihvaća zadatka da vitrajima okiti franjevačku crkvu na Kaptolu. Zadatak je bio za njega nov, privlačan, ali tehnika vitraja bila mu je slabo poznata. Znao je približno kako su sredovječni majstori spajali raznobojna stakla u slike, ali donatora za takve vitraje nije više bilo. Međutim, zadatak »Cantico del frate sole« ga je privlačio. I pokušao ga je rješiti na svoj način. Nije tonirao boje superpozicijom, niti ih je spajao jukstapozicijom raznobojnih stakala oivičenih olovnim vezicama, nego je pretežno kolorirao stakla, pekao ih na vatri pri temperaturi od 120 do 140°C i uokvirivao olovnom vezom samo periferne i linearno podcrtane mase. Pozadinu je samo tonirao, pretežno grizajskim providnim bojama i dopunio nekim leptirastim oblicima.

Lik svetoga Franje zračio je posvuda jednostavnošću i poezijom legende. Bitno svojstvo tog sveca — neka eteričnost — odrazila se u svemu. Na žalost, zagrebački vitrajeri poduzeća »Staklo« nisu bili uvijek na visini da bi shvatili sve simbolike i kolorne nijanse koje je Dulčić pjesnički unosio u boje i oblike svojih kartona. Djelo je ipak izazvalo oduševljenje i narudžbodavaca i vjernika, i put u slavu Dulčiću bio je otvoren.

Slijedile su narudžbe s raznih strana, a za narudžbama i kritike. To nije vitraj sredovjekovnih katedrala koji pjeva zvučnim bogatstvom rubina, topaza, ametista i drugog dragog kamenja. — Ne, to je vitraj franjevačke skromnosti, kroz koji prodire svjetlo u malu realnost i pretvara je u pjesmu i slutnju misterija.

Nakon toga djela gotovo i nije bilo crkve u Hrvatskoj koja nije željela posjedovati neko Dulčićevo djelo u vitraju, mozaiku, oltarsku palu ili neku drugu sakralnu scenu.

Tražili su ga i u inozemstvu. Njegovo ime prešlo je granice naše zemlje. Najčešće tražena tematika bila je oslikavanje Križnog puta. Jedno se nalazi u franjevačkoj crkvi na Košljunu, drugo je u Vatikanu, treće u crkvi hrvatskih iseljenika u Essenu. Poznato je da ih je slikao još nekoliko, ali piscu ovih redaka nije poznato gdje se nalaze.

Onaj prvi slikan je po narudžbi za jednu slavonsku župu, a danas je na Košljunu, građen još na čvrstoj podlozi opisnog crteža. Kompozi-

cijom, građom i tehnikom navezan je na tradicije rimskih Nazarena i pomalo na klasiku. Boja je dekorativna dopuna crteža. Simfonijska vibracija, koju je unosio već u masovne scene »Straduna«, »Procesije«, »Koncerta« i drugih nekih masovnih scena, ovdje je reducirana na plošni razmaz plave i crvene boje uznjihane svjetlom i podlogom volumena. — Želio je biti što bliži vjernicima, koji ne traže u crkvi slikarske bravure ni ekshibicije modernizma, nego sakralne likove pred kojima mogu razmišljati i moliti.

Ni u slijedećim verzijama Križnoga puta Dulčić nije gubio kontakt s tradicijom i načinom gledanja narudžbodavca i vjernika. Ali boja i intimna drama sve ga je više odmicala od ilustracije i estetizantske igre postimpresionističkih tragalaca noviteta. Umjesto znanja i estetizma unosi u pasionske scene sebe. Patnja mu je poznata, bol u sebi nosi, i formom i bojama ih izražava. Lik i boja sve se više asketiziraju. Umjetnik govori svojim jezikom. To ne znači da nije i prije tumačio sebe: tumačio je, ali bez težine spoznaja do kojih ga je život doveo. I tragizam se je podvukao pod njegov kist kao što se je uvukao u njega, i sve što je slikao, slikao je po diktatu patnje i bola. Konačno, boja je postala suvišna, i u vatikanskom Križnom putu ona je i nestala. Ostali su samo ideogrami i kriptogrami patnje.

Značajna je i njegova prinova u obradi »Zadnje večere« u Brusju. Obradio ju je u mozaiku. Stilom i čitkošću primakao se narodu, vjerniku, seljaku a vjerojatno i samom sebi. Gradnjom kompozicije oslonio se na Leonarda da Vincija i Andreu del Castagno, a intenzitetom ekspresije i nutarnjeg rasta vinuo se do bizantske sublimacije Kristova lika, ozračena aureolom duha, sjaja materije i ljubavi oličene hljebom u Njegovim rukama., Dulčić je ovim djelom dao visok domet svoga umijeća i vjerojatno najdublji zahvat u svoj vlastiti credo. Nikad se nije zatvarao u okvire stila. Pristupajući platnu s idejom u glavi, on je svoju misao eksteriorizirao bez prekoncepta. Stvarao je kao pjesnik i stvarajući pronalazio formu, stil, boju i sadržaj stvari.

U »Bijegu u Egipat« i u »Svetom Jurju« (oltarskoj pali za Brusje) čvrsto je stao na bazu prepoznatljivosti likova i pejsaža. Boja je u treperenju: plava, crvena, narančasta, ljubičasta i crna. I sva je eterizirana, a opet čvrsta u konstrukciji. Izgleda da mu je srednjovjekovni vitraj prišaptavao iz podsvijesti odnose, kontraste i akcente boja koje je stari francuski vitrajer unosio u sublimaciju svojih radova. Linija je tu, pa i tvar je tu, ali one su prozračne, izjedene svjetlom i prenesene iz skromnih okvira male realnosti u svijet poezije i treptavu viziju užarenog juga. Isto se može kazati za vitrajski triptih i scenu »Zadnje večere« za Podmilačje, za seriju vitraja koji se nalaze u crkvi svetog Josipa u Splitu kao i za mnoga druga Dulčićeva djela razasuta po Dalmaciji, Hrvatskoj, Bosni i Slavoniji.

* * *

Dulčića su mnogi tražili. On je rastao pred javnošću i rušio se u sebi. Tuberkuloza ga je podgrizala, ali on je i dalje stvarao: strasno, brzo, kao da je stvaranjem primoravao sebe da preteče smrt dok ne dovrši započeta i nedovršena djela.

Ostao je ipak jedan problem. Taj problem glasi: je li bio Dulčić uvijek i do kraja iskren, ili je i on nekad likovno frazirao? Njegova djela nameću to pitanje, njegov život ne. Živio je, doista, u vremenu poplave umjetničke laži, živio s vremenom i odražavao vrijeme, ali od nikog se nije dao modelirati. Bio je suviše čvrste moralne građe. Pomodarstvo je izraz duševnog siromaštva, nesigurnosti i tapkanja u mraku, a Dulčić je i suviše dobro znao kuda i za čim ide. Zbog toga se i sukobio s Akademijom. Bio je nervčik, nemiran i osjetljiv, intuitivan i nagao. Ta svojstva odražavaju se i u njegovom djelu. U onim dugim skeletičnim oblicima tijela tumačio je i pomalo karikirao sebe. — Karikaturi je bio oduvijek sklon. Bojom je tumačio svoj intimitet i svoj odnos prema čovjeku, nekad i kritiku društva. Njegova flek-tehnika imala je moralnu podlogu. Na modu je gledao kao i na ljude: odozgo, i pretvarao ih u šarene efemeride. Nije volio ni trpio da bude u slijedu ikoga: ni Akademije, ni mode, pa ni prirode. Vòlio je stvarati i otkrivati tajne. Najveću je pronašao onda kad je odložio kist i došao pred Onoga koga je oduvijek tumačio i tražio.

Prije smrti doživio je uspjeh da je svojim blistavim »Bijegom u Egipat« ušao u Vatikansku galeriju suvremene umjetnosti, a time i u red najelitnijih umjetnika današnjice. Umro je prije deset godina, relativno mlad, u pedeset i devetoj godini u Zagrebu. Pokopan je među gosparima na Mihajlu.

Tomislav DOROTIĆ

Vrijeme sjećanja

vrijeme sjećanja
neka bude nadahnuća vrelo

ali neka nitko prije vremena
u samoći svojoj
na pragove djetinjstva ne silazi
s tugom

jer iza vrata nemoći
zagrljaj kamena
čeka.

Vjeko-Božo JARAK

Sjećanje na slikara Ivu Dulčića

— u povodu desete obljetnice njegove smrti — 1916—1975.

Moje putovanje u susret slikaru Ivi Dulčiću bilo je veoma dugo. Susrećući se u početku isključivo s crno-bijelim reprodukcijama njegovih slika, zastajao sam neodlučan. Zbunjivala me i velika fresko-slika u crkvi Gospe od zdravlja u Splitu kad sam je gledao na crno-bijeloj reprodukciji. Promjena je nastupila odjednom, naglo. Stupivši u Franjevačku crkvu na Kaptolu, zastao sam nijem od udivljenja. Kad sam se malo pribrao, prva jasna misao bila mi je: Ivo Dulčić morao bi bezuvjetno zabraniti da se njegove slike snimaju u crno-bijeloj tehnici! Ovaj divni kolorist, slikar neviđena sklada tonova i boja, otkriva se i u svojoj autentičnosti prepoznaje samo u susretu s njegovim originalima! Na izložbi u Zagrebu 1965. zauvijek su iščezla sva moja kolebanja. Promatrajući njegove portrete, bilo mi je jasno da sam se konačno susreo s najvećim hrvatskim slikarom. Sve što je dalje slijedilo, svi moji susreti s njim i njegovim slikama, potvrđivali su tu misao i ja sam u svojim pismima Ivu oslovljavao s: »Dragi naš hrvatski El Greco!«

U prvom susretu zamijetio sam koliko mu je drago svako, pa i najmanje, zanimanje za njegovo slikarstvo i za likovnu umjetnost uopće. Nije skrivao svoju žalost što je u katoličkoj crkvi u Hrvata premalo takva zanimanja. Spomenuo je kako je Zagreb prepun slikara i kipara, a mnoge crkve u njemu djeluju pusto poput opustošena Jeruzalema iz Tužaljki proroka Jeremije.

Prolazili su dani i godine, množili se naši susreti, izrastalo prijateljstvo, a Ivo nije prestajao potvrđivati moje prve dojmove koji su mi jasno govorili da je riječ ne samo o veliku slikaru nego i izuzetnoj ličnosti — o čovjeku velike inteligencije, prodorna duha i plemenita srca, obdarena smislom za profinjen humor koji je na trenutke prelazio u blagu ironiju, a katkada i u oštar sarkazam. Bijaše to poglavito onda kad bi doživio bilo kakvu smetnju ili povredu ljudskog dostojanstva i osobne slobode. U tim trenucima kao da se na njegovu licu i u njegovu odsječenu izričaju odražavala sva strahota niveliranja i utapanja pojedinaca u masi. Protiv te nevolje koju nam je donijelo moderno doba bunilo se cijelo njegovo biće. On bijaše ličnost od formata, izrazita individualnost, preosjetljiv na svaki pokušaj sputavanja osobnog duha u njegovu usponu prema nedostižnim visinama. Bijaše spreman živjeti zajedno i u zajednici pridonositi svoj obol za ostvarenje zajedničkih ciljeva i zadataka, ali uvijek budno pažljiv da ne budu potisnute osebujne razlike pojedinaca i pojedinih društvenih skupina. Kritičan prema sebi i drugima, uzdrhtao bi od uzbuđenja pri susretu s istinskim vrijednostima drugih stvaralaca. I sad ga vidim kako u mojoj sobi stoji pred slikama F. Šimunovića, Z. Šulentića, S. Šohaja i kako neusiljeno izražava svoje priznanje tim istinskim majstorima našeg slikarstva. Pokazujući jednom prilikom sliku Lj. Ivančića rekao mi je: »Vidiš, ovo nema dodirnica s mojim slikarstvom, ali je izvrsno naslikano!«.

A za slikara M. Stančića ponavljao je: »On je tako dobar crtač da je premalo reći kako je M. Stančić najbolji crtač u Jugoslaviji!«

Na mene je ipak najsnažniji dojam ostavljao Ivo Dulčić svojim čovjekoljubljem. Za njega se zaista može reći da je volio čovjeka, volio je ljude. Posebice je volio malog čovjeka — običnog radnika, čistača ulica, kočijaša, konobara. S tim malim ljudima on je rado razgovarao, poklanjao im pažnju i njihove neznatne usluge bogato nagrađivao. Sjećam se jedne zgode s našeg susreta u Banjoj Luci. Zajedno smo bili u Kotor Varošu, gdje je Ivo postavljao svoj netom dovršeni Put križa, pa smo na povratku zastali u Banjoj Luci i večerali u jednom hotelu. Za vrijeme večere Ivo se malo našalio s mladim konobarom, a onda ga, na kraju večere, bogato nagradio. Mladić je bio veoma uljudan. Zbunio se kad je vidio koliku je napojnicu dobio i skromno je rekao: »Gospodine, previše je to!«. »Nije, bio si fin«, odgovorio je Ivo i nastavio razgovor kao da se sve to samo po sebi razumije. Broj takvih primjera u njegovu životu neprestano se povećavao. Za vrijeme jednog susreta u Dubrovniku bijasmo s Ivom za stolom nas četvorica franjevaca iz Bosne. Unaprijed sam upozorio gvardijana iz Guče Gore, fra Dragu Kolara da bude oprezan i da plati ručak kako ga Ivo ne bi pretekao i sam platio. Međutim, Ivo nas je »pročitao« i naš dogovor nije uspio. Nakon toga upitao sam Ivu: »A što bi se dogodilo da je fra Drago ipak uspio u svojoj namjeri i platio objed?!«. On se tiho osmjehnuo i šaljivo rekao: »E, onda bi bilo po-vraćanja!«. Takav je bio uvijek. Rado je pozivao u goste znance i prijatelje, ali je račun redovito sam plaćao.

Takva nesebičnost dolazila je do izražaja i u drugim vidovima njegove suradnje s ljudima. Tako je on svojim suradnicima i pomoćnicima pošteno plaćao svaku uslugu, posve neovisno o tome, koliki je bio njegov honorar. Budući je najviše velikih radova izvodio u crkvama za vrlo skromnu cijenu, nekad u bescjenje, njemu je od svega zaista ostajalo malo, katkad nimalo. Kao primjer može poslužiti fresko-slika Ivana Zlatoustog u Sarajevu koju je Ivo izradio 1970. Na naše pitanje koliko mu dugujemo, on je stidljivo upitao: »Je li vam mnogo petsto tisuća (starih dinara)?« A on je za izvedbu te slike slao čovjeka na Brač da pronađe dobro vapno, skupo platio podlogu i, dakako, sav potrebni materijal.

Širokogrudan je bio i prema pojedincima, ljubiteljima likovne umjetnosti i njegova slikarstva. Kako je bio izuzetno pametan, pronicljiv i visoko naobražen čovjek, znao je on dobro kakve su vrijednosti njegovih slika i zbog toga se katkad teško odvajao od njih. Nije se veselio otuđivanju svojih slika, ali cijene nije nikad nabijao. I pred svoju smrt davao je prave bisere za nevjerojatno malu svotu novca. Prijateljima je rado darivao svoja djela. Tako je podijelio svih četrnaest nacrta za Križni put što ga je izveo u mozaiku za crkvu u Kotor Varošu, premda su to bile prekrasne tempere, sve jedna ljepša od druge. Uz taj događaj vezana je i jedna dirljiva zanimljivost. Kad mi je povjeravao zadatak da razdijelim te slike, primijetio sam da nisu potpisane. Bilo je to 23. srpnja 1974. u Dubrovniku. Ivo je ležao teško bolestan i upravo u tom trenutku primao infuziju u desnu ruku, a ja sam tužno zastao u nedoumici što da učinim: da mu kažem da tempere nisu potpisane ili da to prešutim. Ipak sam mu to rekao. On se poput Gogolja nasmiješio gorkim smiješkom, uzeo kist u lijevu ruku i lijevom se rukom potpisao na svih četrnaest tempera. Bijaše dirljivo to potpisivanje i duboko mi se usjeklo u sjećanje.

Ne samo da je Ivo Dulčić znao pravu vrijednost svojih slika nego je, štoviše, slutio kako će poslije njegove smrti nastupiti preprodavanje njegovih djela. Jednom mi je zgodom o tom otvoreno govorio, a ja sam primjećivao

da ga to ponekad ozbiljno smeta. Pa ipak, on se nije dao zbuniti. Ostao je otvoren, širokogrudan i uvijek skromnih zahtjeva u pogledu honorara. Takav je bio sve do smrti. Bilo mu je, međutim, vrlo drago kad su mu fra Anto Jurič i fra Mijo Bosankić, u vrijeme njegova bolovanja, dali primjeran honorar za njegova djela »Posljednja večera« u mozaiku i »Posljednja večera« u ulju. Shvatio je to kao njihov znak pažnje i pomoći u njegovoj bolesti kad su prestali njegovi prihodi (on je bio profesionalac — slikar) a rashodi se prekomjerno povećali. Dirnula ga je ta pažnja, radovao se i više mi puta spominjao kako im je zahvalan.

Premda radeći za crkve nije imao nikakve financijske računice, radovao se takvim narudžbama. Smatrao je to svojim doprinosom općem dobru svoga naroda. Običavao bi isticati kako su crkve zahvalan prostor: pristup je svima otvoren, a špekulacije, misleći na mogućnost preprodavanja, zauvijek isključene. Možda je kod njega postojalo i neko nagnuće prema katoličkom kleru, nešto što se inače zapaža kod hrvatskih intelektualaca u povećanom broju, ali, ako je tako nešto kod njega i postojalo, prevladavala je želja da što više dobra učini za svoj narod. U tom se Dulčić nije vezao isključivo uz kler i crkvu nego je bio spreman da radi za narod i pomogne njegovu napretku gdje god mu se za to ukaže prilika. Siguran sam da mu u tom smjeru nikakva žrtva nije bila teška. Trebalo je samo doživjeti s kakvom je strpljivošću podnosio neprilike oko nabavke mozaika za školu na Lapadu i s kakvim je žarom radio taj mozaik. Tko je to doživio, mogao se samo diviti njegovu rodoljublju. Slično bi se moglo reći i o njegovu zalaganju za sakupljanje priloga za izgradnju Plave magistrale, autoputa Zagreb — Split. Tada su brojni umjetnici darivali svoja djela kao svoj prilog za izgradnju te velike prometnice pa je priređena javna dražba, najprije u Zagrebu, a zatim u Splitu i Dubrovniku. Budući je Ivina slika prodana u Zagrebu, on je za dražbu u Splitu dao drugu, a kad je i ta prodana, za dražbu u Dubrovniku dao je treću. I ne samo to! On je i svoje kolege, čija su djela prodana na prvoj dražbi u Zagrebu, nagovarao da učine isto što i on.

Doživljavajući nepatvoreno i snažno bilo svoga naroda, Ivu Dulčića je teško pogađalo raseljavanje hrvatskog naroda. Seobe u prekomorske krajeve, preseljavanje iz Bosne u Hrvatsku, odlazak na rad u inozemstvo, doživljavao je on kao gašenje ognjišta i ugrožavanje obitelji, što je za njega bilo isto što i biološko i kulturno samoubojstvo. »To je čupanje utrobe živu čovjeku. A bez utrobe nema života!«, govorio je potresen. O tom vidu njegova sudjelovanja u sudbini naroda rječito govore neke njegove slike koje se samo u tom kontekstu mogu pravo razumjeti. Takve su njegove varijacije na temu »Bijeg u Egipat«. O tome jednako snažno, samo na drugi način, govori i njegova osobna dilema. Ivo je dobivao zamamne ponude iz inozemstva, iz Italije i Sjedinjenih Američkih Država, da dođe i ondje se trajno nastani. To je za njega doista bila dilema. Na trenutke je izgledalo kao da se s njom hrve i još se ne zna kakav će biti ishod, ali je na kraju uvijek prevladala njegova nerazdvojna sraslost s narodom. Čini mi se da je pri tome važnu ulogu igrala još jedna činjenica. Ivo Dulčić je bio umjetnik koji je radio punim nabojem, slikao s najvećom koncentracijom, iz petnih žila, i, dakako, trošio se. Površno gledano, tko bi promatrao kako on zna brzo i vješto riješiti slikarski zadatak mogao bi pomisliti da Dulčić slika olako. Vremenski je to zaista bilo možda brzo, ali to nije isto što i jednostavno i olako. Zato treba ponoviti: slikajući Ivo se trošio. On je bio toga svjestan pa bi isticao kako je potrebno hraniti se ili bi se zamišljeno požalio: »Nevolja je u tome, kako dalje?« U tom smislu spominjao mi je u razgovoru primjer našeg najvećeg kipara Ivana Meštrovića. Razgovarali smo o pojedinim Meštrovićevim djelima što ih je on

radio u Americi, a glas se širio da ona po snazi likovnog izraza zaostaju za djelima što ih je načinio u domovini. Ivo je tada govorio kako je Meštrović bio nerazdvojno povezan sa svojim narodom i kako se hranio crpeći snagu iz korijena životnog stabla svog naroda. U Americi, uza sve pogodnosti, on se osjećao odsječenim od tog životvornog korijena i, jasno, to se na pojedinim djelima moralo odraziti. Vjerujem da je ta ista sraslost s narodom, doživljavanje životnog bila naroda u neposrednim zbivanjima ovdje i sada, bila ne samo jedan od uzroka koji su djelovali na Dulčića da nadvlada kušnju i ne ode u tuđi svijet nego i izvor trajna nadahnuća za njegovo stvaralaštvo.

Budući da je radio velika djela po crkvama, posebice u mozaiku, Dulčiću nije preostajalo dovoljno vremena za slikanje u svom ateljeu. To ga je neprestano mučilo i on se je u razgovorima žalio na to. Pod utjecajem tih razgovora, a još više pod dojmom što ga je na mene ostavljala njegova tjelesna krhkost — izgledao mi je svakim danom sve prozirniji i slabiji, počeo sam ga nagovarati da za velike radove u crkvama i javnim ustanovama potraži sebi suradnike i pomoćnike. Ivo se tomu nije protivio, dapače činilo se kao da se slaže, ali nekako bezvoljno, s nedoumicom što prikriva mnoštvo neriješenih pitanja. No ja sam bio uporan. Jednoga dana Ivo mi je predstavio svog suradnika. Bio je to neki mladi Talijan. Nažalost, ta je suradnja kratko trajala, a ja sam konačno shvatio: Ivi Dulčiću zapravo nitko ne može pomoći! On je jedan jedini, neponovljiv umjetnik — čisti stvaralac.

Brojni susreti što sam ih tijekom osam godina imao s Ivom Dulčićem za mene su prava dragocijenost. Zbog svoje zanimljivosti ovdje bih mogao izdvojiti tri susreta.

Na povratku iz Kreševa, 5. prosinca 1971, svratili smo u hotel »Bristol«, u Sarajevu i duže vrijeme se zadržali u razgovoru. Ivo je bio neraspoložen, utučen. S jedne strane, bio je ponesen željom da nešto uradi, a s druge, osjećajan i osjetljiv, nije mogao podnijeti hladan prijem na koji je naišao kod franjevaca u Kreševu. Pokušavao sam mu pojasniti naše stanje i upozoriti ga na upornost fra Vjeke Šunjića, za koju sam vjerovao da će konačno odlučiti hoće li Ivo Dulčić raditi mozaik u Kreševu ili neće. No razgovor je ubrzo krenuo drugim smjerom. Ivo je govorio o prijateljstvu. Melankolično su zvučale njegove riječi: »Možda ću poživjeti još petnaestak godina. I to će brzo proći. Za mene je sada najvažnije da njegujem ovo malo prijateljstva što imam i da pokušam još nešto uraditi.« Rekao je »možda« i tu sam riječ dobro zapamtio. Živio je jedva nešto malo više od tri godine. Prije nego su se javili prvi znaci opake bolesti, prijatelju Jozi Dujmiću rekao je: »Valja misliti na odlazak. Meni se bliži pedeset osma godina, a to je dob u kojoj je umro moj otac. Da, valja misliti na odlazak!« Međutim, ovaj put obzorje se razvedrilo i razgovor je živo tekao. Meni se tako pružila prilika da mu izložim jednu zamisao koju sam odavno nosio u sebi, vrebajući zgodu da mu je prenesem. Još kao dječak bio sam silno uzbuđen kad sam pročitao što je Matoš napisao povodom smrti pjesnika A. Harambašića. Napisao je kako ga je ubilo to što je htio živjeti od rada za narod u narodu koji mu to nije mogao osigurati. »To vrijedi i danas«, govorio sam Ivi. »Mi smo malen narod i ne možemo dostojno nagraditi svoje zaslužne ljude. Oni moraju biti toga svjesni i darivati svoj narod, investirati u njega kako bi rastao i iznutra se bogatio te jednoga dana dosegao i tu, za sada nedostižnu, razinu svojih mogućnosti. Mislim posve konkretno. Nitko Vama neće podići spomenik! Vi ga morate sami sebi podići! Još određenije: morate mnogo raditi i svoja najbolja ostvarenja ostavljati na stranu — za svoju galeriju. Našem je narodu radi buđenja njegove samosvijesti, zdrava ponosa i duhovnog sazrijevanja potrebna

Galerija slika Ive Dulčića!« Bio sam dobrano zanesen, dok sam ovo govorio, i nisam mogao pratiti kako on to prima, ali je ipak kod mene ostao nepodijeljen dojam da je on bio istog mišljenja. To se kasnije potvrdilo i u njegovoj oporuci.

Dulčić je dugi niz godina prijateljevao s profesoricom Mirom Buljan. Bijaše to prijateljstvo s naizmjeničnim razdobljima proplamsjaja i utihnuća. Ali, prolazeći kroz krize to je prijateljstvo trajalo i nije se nikad posve ugasilo. Jedna kriza izbila je neposredno prije navale Ivine teške bolesti. U dugim trenucima svoga teškog bolovanja Ivo je sazrijevao. Koliko god je živo čeznuo za ozdravljenjem i iz te silne želje katkada pokazivao znakove neshvaćanja kako to da liječenje ne pomaže, on je ipak slutio svu ozbiljnost svoga stanja. Unatoč sve nepovoljnijem razvoju bolesti, postajao je sve smireniji i strpljiviji, plemenitiji i produhovljeniji, pažljiviji i zahvalniji prema svojoj okolini, znancima, rodbini i prijateljima, koji su ga zaista vjerno pazili i prema svojim mogućnostima pomagali. Ivo je tada razmišljao i o Miri. Što da radi? Savjetovao se i sa svojim prijateljima. Pitao je i mene. Bio sam svjestan složenosti tog pitanja, ali sam mu odgovorio onako kako sam osjećao. Rekao sam mu kako je među njima postojalo višegodišnje istinsko prijateljstvo, premda nije bilo bez svoje opore strane, pa je bolje da se sada potvrdi nego da se raskine. Kad se to dogodilo, razgovarao sam i s Mirom. Bila je svjesna da se nalazi pred dva teška ispita, jedan u odnosu na Ivu, a drugi u odnosu na Ivinu ulogu i mjesto u narodu i povijesti. Nitko, naime, nije unaprijed znao koliko će Ivina bolest trajati i kakav će tok imati. Valja izdržati i najteže trenutke poklanjajući Ivi svu pažnju i svu potrebnu njegu. Ali, ni druga obaveza nije bila manja. Valjalo se boriti i izboriti da se sačuva Ivina ostavština — njegove slike, kako bi, makar u obliku skromne galerije, bile djelotvoran činilac u kulturnom životu našeg naroda. Sa zadovoljstvom se može istaknuti da je Mira oba ispita uspješno položila. Treba, dakako, reći da je, kad je riječ o Ivinoj galeriji, Mira više-manje prepuštena samoj sebi, gotovo bespomoćna, ali ona ipak nije klonula duhom nego se upire i nada da će jednoga dana ta zamisao postati zbilja.

Za vrijeme Ivina bolovanja posjećivao sam ga kad god sam mogao. Sjećam se da sam kod njega bio 27. prosinca 1974, te da mi se Ivo učinio veoma slabim. Vjerojatno je to bio razlog da je naš razgovor, premda srdačan kao i uvijek, bio natopljen teškom sjetom. Uzajamno smo jedan drugom zahvaljivali za dar prijateljstva. Rastajući se spomenuo sam mu kako je on u životu naslikao više raspeća, ali da sada slika ono najteže; svako od njih naslikao je izvrsno pa vjerujem da će tako biti i s ovim najtežim. »Da, rekao je, »čašu žuči valja ispiti do kraja!«

Nekoliko puta Ivo mi je pričao kako je prijateljevao sa slikarom Jozom Kljakovićem. Jednom zgodom opširno mi je pripovijedao kako ga je portretirao i kako je taj portret prešao dug put dok se naposljetku smirio u njegovu, autorovu, stanu. S udivljenjem sam gledao portret i uvijek sam poželio da ga još jednom vidim. No taj me portret podsjeća na jedan moj propust. Ivo me više puta pozivao da dođem i da mu poziram. Želio je i mene portretirati. Ja sam nekako uzmicao i odgađao svoj dolazak. Bilo mi je neugodno, premda ne znam zašto. I tako je, eto, ta mogućnost otišla u nepovrat. Međutim, s tim u vezi ostala mi je jedna lijepa uspomena. U listopadu 1974. sarajevski slikar Ljubo Lah izradio mi je, prema jednoj fotografiji, portret Ive Dulčića. Kad su Ivini rođaci i prijatelji bili kod mene u Sarajevu i vidjeli taj portret, svidio im se i oni su s oduševljenjem pričali Ivi o njemu. Kad sam 9. prosinca 1974. posjetio Ivu u Zagrebu, pitao me za njega. Bilo je vidljivo da mu je drago što sam napravio taj potez.

Ta slika, portret prijatelja Ive Dulčića, zauzima i danas počasno mjesto u mojoj sobi. Navikao sam da je često promatram i tiho se radujem što me s nje gledaju Ivine divne oči, samo je njegov pogled, pronicljiv i smiren, zastao. Neumorni tragač u potrazi za ljepotom konačno se našao licem u lice s LJEPOTOM za kojom je cijeloga života čeznuo i u njoj prepoznao PRIJATELJA s kojim se razgovor nikad neće prekinuti.

S. Marija od Presvetog Srca

Moram se izdignuti...

Moram se izdignuti:
Da vidim more,
Da vidim daljine,
Da obuhvatim sve horizonte...
Da srce svoje —
Tebi približim.

Danica BARTULOVIĆ

U nebeski urastam svijet

Jedna po jedna latica
postajem cvijet
kroz vatru
kroz vodu
kroz zemlju
kroz zrak
kroz dušu svoju
u nebeski urastam svijet.

Stanislav SODAN

Oprosti, trenu moje tjeskobe, Gospodaru!

Bijaše nekoć u zemlji Kratus čovjek po imenu Krat. Bio je to čovjek pošten i pravedan: bojao se Boga i klonio zla.

Nije imao nikoga osim sebe. Skromno je i tiho živio. Vrijeme ga nije doticalo; pored njega je prolazilo. Okolini je bio čudan. Uvijek je bio nekako samo svoj. Dok se Okolina pokoravala kojekakvim trendovima, Krat je ostajao poput temeljca na kojem su sve novine počivale. Nije se dao ničim namamiti! Bio je hrid o koju su se svi valovi razbijali. Jer znao je on dobro da svaki val na kraju mora pljusnuti.

Otkriti nutrinu i pronaći vlastito kraljevstvo mira bio je njegov zadatak. Na padinama njegovih mirnih prostranstava svi zanosi mogli su se samo otkotrljati. A na vrhu kraljevao je, u svom intimnom miru, on — Krat.

Okolina je bila previše znatiželjna. Parala je njezino strpljenje Kratova smirenost. Nije se dalo izdržati! Trebalo je u Kratov mir zaviriti!

Nalog je dobila Provokacija. Morala je ispipati bilo Kratova smiraja.

Otkrila mu se je u svoj svojoj golotinji. Ljepotom ga je ošinula. Stao je dah Kratu. Osjećao je lom. Ali samo na tren. Tajni glas mu je došapnuo izlaz. I Krat je izišao. Provokaciji su vrata zalupljena. Ostala je u svojoj golotinji, a huk vjetra natjerao ju je na kašalj.

Pao je Krat na koljena. Njegovi zazivi išli su do Neba: »Oprosti, trenu moje tjeskobe, Gospodaru!«

Okoliš je bio razočaran. Krat nije pao na kušnji.

Stručnjaci se dadoše na posao. Zadatak dobi Karijera. Znala je ona za Kratovo siromaštvo. Kosti su mu pobolijevale. Računi su pristizali.

Čekala je trenutak Kratove krize i obasula ga svojim čarima. Iznenađenje je bilo veliko. Krat je vidio da se ponovo nalazi na kušnji. Svi njegovi smiraji bili su na ispitu. Karijera nije navalila golotinjom, ali se topila od slatkorječivosti. Obećanja su prštala. Sve je račune mogao srediti. Zaliječiti kosti. Ponuda je bila pred njim, a niz čelo klizio je znoj.

U njemu je bio rat. Sačekao je pobjednika i odlučio. Ponovo je bio na koljenima i jecao: »Oprosti, trenu moje tjeskobe, Gospodaru!«

Gromovi su orgijali Okolinom. Oluje su njihale brda, a u Kratu se stišavao nemir. Bio je opet sa svojim smirajem.

Ovoga puta šale nije bilo! Okoliš je divljao. Stvar je preuzeo Tijek.

— Nisi u Tijeku! — vikao je — Opasan si! Promijeni se ili ćeš biti kažnjen!

I završi Krat među hladnim zidovima. Bol u kostima se javi. Vlaga mu je tamanila utrobu. Misao je bila na kušnji. Muke su bile teške.

Tijek ga je kroz prozor promatrao i nudio. Samo jedno — da, sve bi riješilo. Nije bilo lako Kratu!

Tijek je čekao. Znao je da Krat propada.

Ali i Krat je čekao. Trunuo je, ali zidovi nisu čuli njegov glas. Pobijedio je Tijekovu strpljivost i Tijek je bio prisiljen zaviriti. Posjetiti pogledom hladne zidove, vlagu i Krata. Kad je vidio Krata na koljenima shvatio je poraz. Naslonio je uho na vrata i čuo: »Oprosti, trenu moje tjeskobe, Gospodaru!«

Tomislav DOROTIĆ

Sve ove dane

sve ove noći samovanja
i čekanja duga
sabrat ću u jednu zimu
s okovima leda

i poklonit ću je suncu
kad proljetne padnu kiše
ljubavi moja

Joja RICOV

Smiraj u drazi

Sjeli su
lahori i sunce

drijemnuli
davno već
leptiri

Kraljujući dolom
draguljá večernjicu

kos.

Stjepan DŽALTO

Zagudi, medeno moje!

— Ponesi gusle i Kačića pa kada bude tribalo zaguditi, zagudi, zagudi, medeno moje! — rekao je otac prije samog polaska na svinjokoljsku večeru kod komšije Stipana, dok me je putem savjetovao kako se tom prigodom trebam vladati.

— Nejma tu mista dječurliji, ali ti si baška. Znaš čitati, znaš uz gusle junačke pisme pivati, znaš fala Bogu i guditi, pa imaš mista. Jopet se sčuli u budžak kraj vrata i šuti dok Stipan ne zatraži da zagudiš. Ko zna hoće li i zatražiti. Teška su vrimena, a i on je mučan čovik. I tuafli. Malo mu fali. A i nejma ništa. Sirotinja uboga. Jedva za Božić ispeče pogaču od šenice. Vazda zobov, jali ječmeni kruv. Nejma se, nejma. Pa i taj otkup. Otira država i zadnji zalogaj.

— I puše se on, ćaća — rekoh ocu samo da ne nabraja vazda o toj neimaštini koja mi već tada, kao dječaku, bi navrh glave.

— Ko i ostala sirotinja. Puše se da ga gazde ne otpunu, a ne što je u duši o'ol. Eno, gazda Nikola neće ni da ga pogleda, a kamoli s njim razgovara. Zato i on njemu lani za Božić uz nos. Iznio taze pogaču i stao ga dozivati i izivati. Dozva ga, a čim gazda iz kuće, on uzdignu pogaču iznad glave i stade vikati kako njegova pogača gazdinu dušu povraća. I zovnu ga na pogaču, jer i gazda se samo na Božić okusi pogače. Ovaj je sirotinja tilom, a gazda dušom. Jitiz je, hasija. Škrtac. Žali od svojih usta, a oteo bi ti iz očiju. Eto, i taj otkup ne daje. Navalilo na jadnu sirotinju, a on se samo smijucka. E, da hoće jednom pristati i taj otkup da se dušom dane — uzdahne otac i stane nasred puta koji je vodio Stipanovoj kući. Stadoh i ja, jer sam išao iza njega pa nisam mogao mimo njega. Uskom stazom jedva jedan koraca.

— Kome ide taj otkup, ćaća? — upitao sam oca.

— Državi, sine, državi.

— A što je to, ćaća?

— Otkud ja znam, sine. I ne pitaj svašta! — brecnu se otac i pruži korak.

— Zar se ne smije pitati svašta? — pitam dok skakućem za ocem.

— Ne smi ništa. Jezik za zube i muči. Od vajkada je seljak slušo i stenjo, davo i služio. I to će biti tako do konca svita. Nego misli što ćeš zaguditi, balavo moje.

— A što ću zaguditi, ćaća? De, ti kaži. Ti znaš bolje od mene. Ti si me i naučio — stao sam umiljato s ocem, pokoj mu njegovoj plemenitoj duši.

— Zagudi, medeno moje, neku našu rvacku junačku. Bio si kod pratara u najmu, čuo si i vidio što oni rade, pa tako i ti. Pametno i razborito. Zagudi gromko i zvonko, onako ko pratar na oltaru. Tako, tako, balavo moje — blago me savjetuje otac, a onda opet stade, ovaj put naglo i okrenu se meni. Izvadio je lulu iz torbaka, puni je duhanom i gleda me. Šuti i gleda, a onda mi reče kako će me opet dati u pratre. Reče to onako polako i oprezno.

— Neću, ćaća, neću! — stadoh se ja derati.

— Nećeš više čuvati krmad kod pratara. Učit ćeš škole i postat ćeš pratar, medeno moje — stade me otac miriti, ali ja se ne dam. Nedam i ne dam. Vičem ja još jače i glasnije.

— A što nećeš? — pita otac blago, još blaže nego malo prije.

— Nas učitelj uči da su oni lopovi. I da nas paklom plaše da ugrabe što je naše — ja ocu, a on me uze za ruku, stavi mi je na čelo i tiho šapnu: — Prikrsti se, sine, prikrsti. Zar te i to uči taj tvoj učitelj? Zar?

— Uči, ćaća, uči. I uči me da popovi ništa ne rade, samo svijet pljačkaju.

— Ne kaže se popovi, već pratri ili svećenici, medeno moje. A to što te tvoj učitelj uči, de se još jednoć prikrsti da nečastivi pobigne od tebe. Ti ideš u crkvu i kada si čuo da koji pratar kaže sa oltara: laži, kradi, ubij, mrzi, otimaj, tuci, izmlati, namlati, kome glavu skrati? Jok, već sve obrnuto. I rade, medeno moje. Ako ne oru i ne kopaju, uče svit poštenju, ljubavi, slozi i svemu što valja. — Sve to otac polako i razgovjetno, a ja slušam.

— A što onda tolika vika na njih, ćaća? — pitam oca s rukom u njegovoj krupnoj šaci.

— Nek viču. Svakog čuda tri dana dosta. Pristati će. I neko će se stiditi toga. Već miči se. Opanci ti poderani, ozebst ćeš. Vidi, vide ti se prsti kroz njih. De malo skakući da se zagriješ. I poitimo. Zakasnit ćemo na večeru. I ne pitaj više ništa, pogotovo svašta. Sve je to skupa puno rupa, balavo moje. Sve nećeš shvatiti ni kad budeš velik. Ni kad ostariš. Balav si ti još, balavo moje. I dok te svit dobro ne usekne, vazda ćeš baliti, balavo moje — raspričao se otac, savjetovao me i bodrio idući blatnjavim puteljkom prema Stipanovoj kući. Otac ide sporim, ali dugim korakom, lijepi mu se blato za poderane opanke kao posna pita za suho grlo. Otresa blato, ali ono ne otpada, dok ja skakućem za njim. Nema ni on više snage kao što je imao. Zbog teškog životnog bremena ostario prije vremena. Tek mu je pedeset, a misliš sedamdeset. U nogama olovo, u leđima još gore, a po licu bore duge i duboke kao brazde. Kako neće ostariti! Sedmero djece, a ni odjeće ni obuće. Bar da usta imaju što žvaknuti! Svaki zalogaj za otkup. Sve se davalo osim rakije. Što nije i nju? Zlo otkup, ona još veće. Ljudi razočarani, pa udri po rakiji, a rakija bez meze dušu truje, a tijelo ubija. Tako i moj pokojni otac, pokoj mu njegovoj plemenitoj duši, udri po rakiji. Ne zbog potrebe, već zbog muke. A kad se napije pomodri i pozeleni, iz onih bora stotinu boja, puno lice duga kao uvala poslije tople, ljetne kiše.

— Manje rakije i sikirancije, a više pouzdanja u dragog Boga — učila ga pokojna mati, govorila mu o providnosti Božjoj, vazda mu govorila, ali on se nekako više uzdao u se nego, Bože mi oprosti, u Boga i njegovo proviđenje.

— Samo ti sklopi ruke i čekaj to Božje proviđenje — odbrusio bi materi i nastavio od muke piti sve do jednom. Jednom, kao izvan sebe, zagrli mater, stade je ljubiti a nije bio pijan i stade vikati da je onako kako ona kaže, da ima Božje proviđenje, da ima Bog, da je On jači od nekog Firdusa i sve tako. Od tada prestade piti. Postade smiren i bi mu svejedno orilo-gorilo. Zna dobri Bog što će i kako će. To se s njim dogodilo poslije ove večere na nekoliko mjeseci. I tada se pomladi i osnaži. Poslije toga živio je još dvadeset i jednu godinu, vazda zdrav i vedar. Eto, umro je prošle godine, a tada mu je bilo jedva pedeset i tri, za vrijeme tog otkupa. Ali pustimo to. Priča je o Stipanovoj svinjokoljskoj večeri.

Skakućem ja za ocem i o tome što otac priča razmišljam. Razmišljam i o tome otkupu, o učitelju, pratrima i o svemu. Frcaju misli kao varnice. Sve mi se smrsilo i pomrsilo. I sada ti gudi! Kome gudi, kako gudi, što gudi i gdje gudi? Frcaju pitanja u mojoj glavi i tada, čini mi se, osjetih da sam odrastao. Ne po godinama, jer tek mi je trinaest, nego po čudnom i uzavrelom vremenu,

a to nije dobro jer tko brzo raste brzo i stari. Tresem glavom da se oslobodim tih misli, ali ne ide. I tek kad podigoh pogled prema nebu, sve mi iz glave iščeznu. Najednom me zaokupi zvjezdano nebo. Titrale su zvijezde iznad planine Raduše i rasule se kao ovce po zelenoj livadi. I sve vidim kako mi namiguju, kako me dozivaju k sebi. I osjetih silnu čežnju da se vinem gore. Čežnja je to za nepoznatim i neshvatljivim, za ljepšim i uzvišenijim, za pravdom, za nekim drugim životom, gdje je sve kako treba, kako Bog želi i zapovijeda. Tako mi se tog časa učinilo. I ne primijetih kad stigosmo pred Stipanovu kuću. Samo mi je jedno u glavi odzvanjalo: kako do tih zvijezda, kako do tog plavog neba?

Pred Stipanovom kućom otresosmo noge i uđosmo. Malo smo zakasnili. Već su ljudi bili za sofrom i čekali. Njih desetak. Otac odmah sjede za sofru, a ja u kut do vrata. Poče molitva prije večere. Moli domaćin Stipan Boga za blagoslov. Moli jasno, glasno i pouzdano kao da će mu On sam staviti večeru na sofru. Moli starac za vola i težaka, skrušeno i pouzdano. Tek sam tada prvi puta shvatio što znači molitva i koliko je uzvišen taj Očenaš.

— Kruh naš svagdanji daj nam danas... — nastaviše Očenaš ljudi oko sinije. I oni skrušeno i pouzdano, a ja tada spoznah i drugu istinu. Spoznah kako je slab čovjek i njegovo davanje ako se usporedi s darežljivom rukom Oca iz toga Očenaša kojeg ovi ozbiljni ljudi zazivaju u pomoć. I poče večera. Blaguju ljudi uz blagu rakiju, smireno i polako, bez pohlepe i proždrljivosti. Blaguju iz iste zdjele kupusnu čorbu, iz iste tepsije burek pitu, iz iste posude meso a sve to domaćin Stipan začinja Božjim blagoslovom.

— Nije bogzna kakva večera, nema se, ali ima Božji blagoslov — ispričava se domaćin i nudi rakiju iz jedne čaše, ali po redu.

— Aj, živio!

— Bog te poživio!

— Aj, živio!

— Bog te poživio! — Dodaju ljudi čašu iz ruke u ruku, nazdravljaju, odzdravljaju i što čaša češće kola oko sofre sve im se brci više smiju.

Uh, da mi je sada zaguditi. Samo da mi je sada jednu o Mijatu Tomiću i Malom Marjanu, uze me neka silna želja pa i ne pomišljam na burek, iako sam gladan. I odjednom otac poviče da zagudim, kao da je osjetio moju silnu želju.

— Neka dičak najprije malo založi! — uzvikne domaćin i naloži domaćici da mi donese komad pite na krilo, ili da se primaknem siniji.

— Nije dječurliji mjesto za sinijom — spomene otac i ja ostadoh u kutu. Uzeh gusle i počeh tiho i polagano.

— Pričekaj dok ne prizalogajiš. Gladan Očenaš ne vadi vragu očiju! — zavika netko od ljudi i ja stadoh.

— Gusle su melem duši. One su duša, bolan. Druga duša, koja ovu u nama mekša i sladi. I kad je ova u nama gladna i jadna, tužna i žalosna, ova u dičakovim rukama vraća joj volju za život — raspričao se moj otac o guslama dok ja slatko jedem burek iz sahana kojeg držim na krilu.

— Jesi li, medeno moje? Požuri, požuri s pitom, gusle u ruke! — dovikuje otac, a ja odmah stadoh guditi kao nikad u životu. Sad brzo, kao da razgonim tugu, sad opet lagano i tiho kao da dozivam umornu dušu. Klizilo je gudalo po strunama i odzvanjalo sad tanko i glasovito, sad tupo i jezovito, onako kako pjesma kazuje:

Orah, kopah, tanke gusle moje
Orah, kopah, ne dadoše Turci,
Ovce pasoh, poklaše ih vuci
Drva sikoh, zaboliše ruke,
Lati pušku, odoh u hajduke...

Budile su gusle stara hajdučka i uskočka vremena. Vremena opora, teška i mukotrpna, ali i junačka, kad je moj narod kao jedno srce i jedna duša u ognju plamtio za krst časni i slobodu zlatnu. Buktilo je srce tog naroda i izgaralo u tom vremenu kad je trebalo ginuti da se u ropstvu ne živi. Oh, davna i slavna vremena roda moga! Dozivam ih i usnama i guslama, dozivam ih u žaru, u zanosu, iz sve duše. Odjekuje pjesma, cvili gudalo i mami suze oko sinije. Tada sam prvi put vidio oca da plače. Plakao je tiho i prigušeno kao da je želio uskladiti plač sa strunama i pomoći gudalu dozivati ta davna vremena u kojima se molitvom i guslama sačuvala sloboda više nego sabljom i puškom.

Čim sam stigao s ocem kući, uvukao sam se u postelju i stao razmišljati o ocu koji me naučio gusliti i koji mi je predao gusle u amanet. Sjećam se dobro i dandanas kako mi je u zimskim večerima uz petrolejku i pucketanje vatre iz peći pričao priče o vukodlacima i kazivao junačke pjesme iz Kačića. Onako po turski naslonjen na skemliju, na jagnjećoj kožici, pričao bi pričao, a onda guslio i guslio, nekad sve do »prvi' pivaca«. Ah, kako je lijepo i toplo pričao. ah, kako je tanko i glasovito guslio, ah! Mnogo je znao priča, a još više junačkih pjesama. Dok bi baka kunjala, a majka prela kudjelju on bi ili pričao ili uz gusle pjevao. Ja bih sjedio kraj bake i slušao. Srce mi se punilo tim pričama, a posebno pjesmama. Eh, kako je tada u mojim očima bilo puno sunca, a u duši silne želje da sve to od oca doznam i naučim. Neke pjesme naučio sam na pamet prije nego sam pošao u školu i pjevao ih svojim drugovima kod ovaca. Uz gusle ili bez gusala. Umjesto gusala gudio bih štapom po štapu, a kroz nos oponašao gusle. A kad sam naučio čitati uzeo sam Kačića pa uz gusle pjevao i o Mijatu Tomiću, banu Derenčinu, Berislaviću, Frankopanu, Senjkoviću Ivi i Tadiji... Pjevao sam o kaštelanskim vitezovima Ivančeviću, Rajevcu, Zavoroviću, Rotindiću... »koje su dičila koljena od zlata, jer bijahu dika od Hrvata«. Priznajem da nisam volio ni jednu toliko kao onu o »Franji Matijeviću i paši od Požege«. I sada znam na pamet stihove:

Zakukale ptice kukavice
U po zime kad im nije vrime;
To ne bile ptice kukavice,
Već to bile ucviljene majke.
Silni paša od Požege grada
Oteo im prela i preslice;
Nije pobro prela i preslice,
Već kćeri, žalosna im majka!
Sve djevojke od dvaest godina,
Sve djevojke paša pokupio
I požeško polje ucvilio.
Još i to bi kojekako bilo,
I to bi se, pobro, pregorilo,
Ali paša, ujela ga guja,
Ali paša stade momke kupit.
On ne kupi kljaste ni ćorave,
Već on kupi momke od mejdana.
Nakupio tri stotine duša,
Opustio sve polje požeško;
Šalje djecu do Stambula grada,
Šalje djecu caru čestitome.
Tko se krije sa psima ga traži,
A tko neće, u tamnicu meće...

Žalovito bih te stihove pjevao, gotovo suznim očima. Sve dok se u pjesmi ne bi pojavio Franjo Matijević koji uz pomoć vile ubija pašu, a roblje vraća u domovinu. Tada bih se radovao iskreno i neizrecivo, ne pašinoj smrti nego spašavanju. Tako je to tada bilo. Više nije tako. Tople očeve priče i pjesme skoro sam zaboravio. Sad mi je duša ispunjena životnim pričama i pjesmama koje su ponajviše hladne i tužne. Ma, to i nisu priče, a pogotovo pjesme. A što se tiče gusala, eno ih, vise. Nitko na njih ne gudi. Umjesto njih kriči gramofon, blebeće televizor i brblja radio. Ponajviše se čuje strana priča i tuđa pjesma. Sve neki tvistovi, medisoni, čamba, bamba, ča-ča-ča i sve tako.

I tako zvrši svoju priču Ivo Voljičkin, sin pokojnog Mate Paločkina, profesor matematike u poodmaklim godinama.

Svevlad SLAMNIG

Novela o prevođenju

— Mojoj potpunoj sreći već na ovom svijetu stoji na putu samo jedna mala grižnja savjesti. Imam osjećaj da nisam koristan.

— Ali dragi Pokrovitelju, kako možete tako što reći? Vaše rezultate u lingvistici citira cijela Evropa.

— Nisam siguran da je lingvistika korisna.

— Lingvistika? Princeza suvremenih humanističkih znanosti?

— Nisam siguran da je znanost korisna. Možda smo mi znanstvenici i umjetnici jedino priznato plemstvo potkraj dvadesetog stoljeća. Nametnici, paraziti, dekoracija. Logički raspon ideja koje žvačemo počevši od starih Grka do danas uvijek je isti. Jedna epoha naglašava ovaj, druga onaj aspekt, izdaju se knjige, financiraju akademije, instituti, fakulteti pretežno iz džepa onih koji s time nemaju nikakve veze osim što su naše žrtve. Ali pustimo mene, što stoji na putu vašoj sreći, Svevlade moj?

— Baš ništa.

— Kako ništa? Sami ste mi rekli jučer kako ne znate da li je ijedan vaš pothvat ikad donio ikakva ploda osim umirenja vaše vlastite savjesti.

— Moji su pothvati moje molitve.

— Ne razumijem.

— Što koristi čovjeku ako čitav svijet zadobije a dušu svoju izgubi? Iz toga slijedi i ovo: ako dušu ne izgubim, nema i nikakve štete ako ništa drugo ne postignem. Neka i Bog nešto napravi, nije valjda na nama ljudima da sve napravimo.

— Blago vama jer osjećate Boga, jer znate što je živjeti u skladu ili neskladu s njim. Ja nemam ni problem Boga ni sreću što je daje osjećaj za Boga.

Kad je Pokrovitelj izgovorio te riječi, na obali se pojavila djevojka dotad neviđena. U grupi brojnih šetača obučenih u haljine pastelnih proljetnih modnih boja, njena se crna pojava doimala nestvarno. Kao da ju je u sekundi rodio jakim suncem oplođeni zrak. Budući da je to suprotno razumu, jedino je tumačenje da je bila u čamcu koji je, nevidljiv s restoranske terase, pristao pri dnu visoke obale. Od dna obalnog zida vode nama nevidljive stepenice u živu kamenu do šetališta. Pokrovitelj problijedi i ukoči se, oči mu izgube sjaj. Pomislio sam da ga je udarila kap. I konobar, jedan od onih koji je servirao uzvanicima

na nedavnoj proslavi Pokroviteljeva jubileja i očito zapamtio Pokroviteljev lik, primijetio je promjenu u Pokrovitelja, iako je stajao daleko. Dotrčao je:

— Profesore, je li vam zlo?

— Kako mi ne bi bilo zlo kad ovdje sjedim pola sata i nitko me ne »abada«.

— Oprostite, mislili smo da se odmarate. Izvolite, molim, naručiti! — Pokrovitelj me pogleda. Oči su mu bile bistre, žive, ironične i sretne kao čas prije. Naručismo pelinkovce.

Djevojka u crnini činila mi se vrlo nalik nedavno pristigloj njemačkoj lektorici, koja je u naš turistički i sveučilišni centar poslana u okviru međunarodne kulturne razmjene. Ali odakle Pokroviteljev šok?

— Profesore, znate li onu ženu u crnini?

— Ne. Ne mislim da sam je ikada vidio.

Gledao sam prema djevojci, pogledi nam se sudariše. Prema svome običaju smiješku podah previše srdačnosti, što se pokazalo fatalnim. Dama se je »od-smiješila« i (ni pet ni šest) krenula prema nama. Ja ustadoh i zaletjeh se u njemački jezik. Već sam izgovorio barem petnaest riječi ljubazne »pretkomunikacije«, a i ona je meni (nama) na daleko boljem njemačkom nego što je moj (s još većim brojem riječi) odvratila, kad opazih da ona nije lektorica, da zapravo ne liči na nju, ali da mi je na neki tajanstveni način *poznata* (nekako, kao da sam joj slike gledao u nekom albumu možda još u djetinjstvu). Nisam se usudio predstaviti se, a zaista ne bi ni trebalo, jer mi se obratila mojim prezimenom i odmah sam shvatio da je to neka znanica koju sam zaboravio, ali joj taj zaborav ni za živu glavu ne smijem priznati. Ako mi je znanica, kako to da je više nego upola mlađa od mene? Da li da Pokrovitelja kao muškarca predstavim njoj (iako joj može biti djed ili pradjed) ili da nju kao puno mlađu predstavim njemu. Dok sam se kolebao, ona učini nešto čudno. Stavi iznad grudi dlan na dlan, a onda oba dlana odrešitom gestom razmakne govoreći:

— Došla sam, Pokrovitelju.

Starac ju je ignorirao gledajući u nepopijeni pelinkovac, a ja je upitah što izvoli, pokazah joj treću stolicu. Sjede i reče: »Crno, ako smijem, samo crno, jer sam crna...« Rekla je to hrvatski. Tako nastavismo. Ja se obratih konobaru:

— Šime, molim vas jedno crno vino za gospodičnu.

Ona se obrati neposredno Šimi: »Ne, ne, ne. Nema crnog vina. Vino je crveno, roza, bijelo.«

Šime je shvatio da treba donijeti crnu kavu, što je i učinio.

— Željela bih prevoditi s njemačkog za neku izdavačku kuću. Možete li mi možda pomoći?

— Na kakvu tematiku mislite?

— Vjersku, teološku, crkvenu.

— Dobili ste, znači, vjersku naobrazbu. Vrlo mi je drago. Ne srećem tako često mlade ljude danas s poznavanjem vjeronauka.

— Oprostite, krivo ste shvatili. Nemam nikakva iskustva s vjeronaukom.

— Onda niste prikladni. Znate njemački savršeno, ali tu su ustaljeni izrazi koje treba stručno reći, nisu zamjenljivi nikakvim sinonimima. Moramo ih prevesti korelativnim hrvatskim terminom, koji vi ne možete odrediti.

— O, naučila bih. Meni je samo do učenja, samo do rada, sve bih svladala, ja ne znam za odmor. Najnesretnija sam kad se odmaram.

— Znači: u ovom trenutku ste veoma nesretni.

— Ha, ha, ha. Vrlo sam sretna. Vi ste dobar učitelj. Biti s vama za mene je veliko, veliko učenje, ne odmor.

Terasa se prepunila. Osjećao sam se kriv pred konobarima. Zauzimamo skupocjeni stol, sad u vrijeme uskrsne navale turista, sprečavajući strane parajlije da dadu svoj obilati obol kasi ovog hotela. Slično je mislio i Pokrovitelj. Obojica smo neprestano nešto naručivali, on iz ponosa, ja iz osjećaja manje vrijednosti. Činilo nam se da ćemo prsnuti, dok se na njoj ništa nije vidjelo kao da nije ni dirnula bezbrojne crne kave. Molio sam se u sebi da se dama oprosti i pusti nas same. Ili da je pozovem u šetnju? Ali obavezan sam uglednom profesoru s kojim sam došao ovdje da malo predahnemo od jutrošnjih ispita. On sad sjedi i ne znam što misli. A ne umijem i neću biti neugodan prema djevojci. Čini se, ni Pokrovitelj. Otjerati je ne možemo, pa ćemo je malo izolirati.

— Šime, malo papira.

Iz vremena kad sam bio bogoslov (išli smo tri-četiri puta na »studijski boravak« u Mariazell) imao sam u glavi neke njemačke (austrijske) formule i molitve. Napisah nešto od toga i pružih djevojci da prevede na hrvatski. Radila je s velikom koncentracijom, izolirala se, nas dvojica, nastavismo razgovarati svoje.

— Pokrovitelju, što planirate za ostatak dana?

— Ne planiram ništa ni za ostatak ovog dana, ni za ostatak života. Shvatio sam da je sve što sam radio isprazno, to jest, da vlastitim djelovanjem i vlastitim umovanjem ne mogu utažiti svoju duhovnu žeđ.

— Nisam vas znao kao tolikog pesimista.

— Nisam pesimist. Imam plan. Budući da postoji žeđ, mora postojati napitak. Budući da do napitka ne mogu doći djelovanjem i umovanjem, možda ću ga doseći nedjelovanjem i neumovanjem. Od danas mirujem i otvaram se. Ništa ne radim po sebi. Čekam i osluškujem. Postojimo Prostor i ja. Hoću dati Prostoru priliku da mi se obrati. On to ne može ako ja stalno galamim i jurim amo-tamo.

Bez riječi pokazujem jedva primjetnim trzajem desnog ramena na damu, a on reče: »I nju primam. Ona je prvi dar. Već su počeli stizati darovi čim sam ušutio i otvorio se. Neka je blagoslovljena.«

Crna podiže glavu, izvadi kemijsku olovku iz usta ne učinivši nikakav ispravak u svom prijevodu, pruži mi ga i otpije malo kave.

— Što vam je »čisto začeće«?

— »Unbefleckte Empfängnis« u originalu. Mogla sam prevesti i »neokaljano začeće« ili »neoskvrnuto«, ali sam se odlučila za »čisto«, jer ta riječ precizno izražava taj entitet.

— Kosa mi se diže. Vidim da bez vjeronauka ne ide prijevod vjerskih izraza. Ne mogu vas preporučiti »Vrelu života«. Za taj termin postoji u hrvatskom odavno »Bezgrešno Začeće«. Na nj su navikli potencijalni čitatelji, samo *on* može funkcionirati u knjizi i u komunikaciji.

— Ali taj izraz ne valja.

— Valjao ne valjao, on je tu. Stekao je zavičajno pravo u jeziku, na nj su navikli svi, njega očekuju svi. Da vidimo dalje vaš prijevod...

Pokrovitelj pažljivo sluša ovaj razgovor i prekida me. Moli me da dopustim Crnoj da ona objasni zašto termin »Bezgrešno Začeće« ne valja.

— Ako to začeće izdvajamo kao bezgrešno, po logici sva ostala su grešna. Ako pak začeće kojim je nastala Bogorodica nazovemo čistim ili neokaljanim ili neoskvrnutim, onda su ostala začeća samo bez pretenzija na punu čistoću i ništa više. Njihova je potpunost, vrijednost, valjanost samo nečim zasjenjena, nečim narušena. Čistoća začeća pripadnika ljudskog roda nakon praroditeljskog grijeha samo je biološki inferiorna u odnosu na čin postanka prvog ljudskog para. Grijeh praroditelja uzrokovao je samo izvjesnu »makulu«, »fleku«, mrlju na psihofizičkoj strukturi ljudskog bića, koja se očituje kao hereditarna opterećenost...

— I vi nam kažete da niste nikad bili na vjeronauku.

— Nisam. Nisam. Ovo znam... iz drugog izvora. Nastavljam. Ta hereditarna opterećenost uzrokovana biološkim »crossing overom« (koji je jedan od posljedica praroditeljskog grijeha) nije *etičke* naravi, nema u njoj ničeg grešnog ili bezgrešnog. Ne radi se o grijehu potomaka nego o određenoj psihofizičkoj posljedici praroditeljskog grijeha, koja se hereditarno reproducira na potomcima: trošnost organizma, hranjenje životinjskim mesom, fizička i psihička patnja, rad ne nužno kao radost (sjetite se, naprotiv, metafore njegovanja divnog edenskog vrta!) nego — ako treba — i kao nužda, muka; libido, umnožavanje kopulacijom, smrt...

— I što sad? Da stavimo gore u tekst »čisto začeće« a dolje u fusnoti ovo vaše predavanje? Što smo dobili time? Ništa, jer ljudi mogu dobro poimati određeni entitet makar on bio nespretno ili neprecizno izražen u jeziku.

— Ne, Svevlade. Riječ može zavesti. Mene je zavela. Ovaj je razgovor apogej moga života. On me vraća na moju dječju nevinost prije don Kuzmina vjeronauka... Ah, kad biste znali...

Starac je impulzivno i ozareno ustao od hotelskog stola i krenuo prema moru. Već se pomalo mračilo. Šetači su se prorijedili. Crna mu je hodala s desne, ja s lijeve strane.

— Znao sam i bez don Kuzme da je Bog savršen u svemu, u dobroti i pravednosti. Osjećao sam da sam kao čovjek nesavršen i da ne mogu pojmiti savršenost, ali mi moja nesavršenost nije davala pravo da vjerujem u protivrječja. A baš to je mom dječjem mozgu i nehotice nametao ubogi don Kuzma. Kriv si, grešnik si po tuđem grijehu... Napokon mi se javila dilema: ludilo ili prihvaćanje don Kuzmine pre-

šutne teze da vječna pravednost može biti i nepravedna, da savršena dobrota može biti i nedobra. Nisam više mogao živjeti s Bogom u sebi. Pred užasom pobjegao sam u pijanstvo učenja; da me čama ne sprži, skočio sam u ocean znanosti... Ubogi don Kuzma! Samo je pričao o raju i paklu, kao da možeš Boga duboko ljubiti, jer ti pruža priliku za sreću i jer te paklom tjera da mu vršiš zapovijedi. Ja tebi, ti meni. Ha, ha, ha. Koliko je to daleko od prave ljubavi prema Bogu kao za ljubav najdostojnijem Biću, bez obzira na raj ili pakao. Ali čemu kriviti ubogog don Kuzmu, koji je djelovao najbolje kako je mogao. *Oh, Bože, nemoj smanjiti moje kajanje, ne vjeruj isprikama mojim.* Bože blagi, dobro mi došao. Dobro došao u moj život.

Bljesnuše večernja svjetla preko puta golemog morskog kanala, na otoku Ugljanu. Pokroviteljeve zanosne riječi prelazile su u neki beskrajno radosni, nasmiješeni šapat. Veselio sam se njegovoj sreći, ali nešto nije bilo u redu. Krenulo je i svjetlo u starinskom svjetioniku na kraju keja, kamo smo upravo bili došli. Pet metara dijelilo nas je od klupe, kamo je trebalo posjesti onemoćalog Pokrovitelja, ali on nije mogao ili nije htio dalje.

— Svevlade, sretan sam, ne zavidim ti više...

U očima mu je bila sreća, ali nekako izvan svih kriterija, ako mogu tako reći. Puls sam mu jedva osjetio. Jurio je munjevito. Pridržah ga i uz pomoć Crne dovedoh ga do klupe. Ozarena je lica gledao u večernje more kao da nekog vidi.

— Molim vas, budite uz profesora. Neka malo prilegne na klupu. Idem, trčim u hotel telefonirati po taksi... odnosno, po kola hitne pomoći.

Šime je napuštao službu, išao kući. Zaustavih ga kao u groznici.

— Molim vas, starom je profesoru slabo. Eno ga tamo na klupi kod svjetionika. Budite i vi tamo, a ja jurim po kola hitne pomoći.

Ali prije nego sam došao do hotela i mogao ući u portirnicu, naišao je kolega u prostranu autu, između hotela i fakulteta. Pomislio sam da je bolje da starca odmah odvezemo u bolnicu. Digoh ruku i rekoh u dvije riječi o čemu se radi. Sjedoh do vozača i začas priđosmo svjetioniku. Šime je ogrnuo Pokrovitelja svojim kaputom i držao mu ruku na čelu. Opipah Pokrovitelju puls, nije ga bilo.

— Gdje je djevojka, Šime?

— Koja djevojka?

Mišljenja i reagiranja

»Slavenske legende« nisu povijesni izvori prvog reda

U »Vjesnikovoj« rubrici »Čitaonica« od 11. ožujka 1985. tiskana je bilješka J. Pavičića o upravo izašloj knjizi Stjepana Damjanovića »Tragom jezika hrvatskih glagoljaša«. J. Pavičić kaže da je to »prava knjiga u pravo vrijeme« i malo dalje nastavlja isto mišljenje »kad je osjetljivo područje (početaka) slavenske pismenosti bilo toliko kontaminirano raznoraznim neodrživim tezama, tendencioznim *reinterpretacijama* i neznanstvenim nerijetko političkim spekulacijama da je normalna orjentacija gotovo onemogućena«.

Stvarno sam napravio »reinterpretaciju« Šegvićevog članka »Jeronimska tradicija u djelu Hrabana Maura« povezujući ga sa zaključkom Lj. Karamana o franačkom utjecaju u izradi lika sv. Jurja na reljefu u Plominu. Članak je objavljen u časopisu »Marulić«, 5/1985.

Šegvićev članak sam pregledao u svim pojedinostima i našao sam samo jednu pogrešku u neslaganju faksimila Aetikovog alfabeta i glagoljice. Neke druge pogreške u tom članku nisam pronašao, pa ostavljam drugima i samom J. Pavičiću da ih *pronađu i objave.*

Da »slavenske legende« nisu povijesni izvori prvog reda i da se samo na temelju njih ne može objektivno pisati povijest bilo je poznato već *F. Šišiću,* koji kaže »i to zbog oskudice *izvora prvog reda*« (Pregled povijesti hrv. naroda, Zagreb 1962. str. 106). To je ujedno glavni uzrok neznanstvenosti knjige »Tragom jezika hrvatskih glagoljaša.«

J. Pavičić i S. Damjanović sakrivaju od javnosti činjenicu da Taylor-Jagićeva teorija o postanku glagoljice ne može objasniti proturječnosti:

1. arhaičnost u razvitku velikih i malih slova.
2. višak slova (zelo, iže, ot i jeri) koja nisu potrebna za slavenske jezike.
3. predćirilovsko doba postanka Plominskog reljefa.
4. predćirilovsku starost psaltira nadbiskupa Teodora.
5. predćirilovsku starost glagoljskog teksta »Život Justinianov«, koji je pisan »ilirskim slovima«.

Neka kritičari Šegvićevog i mojeg članka objektivno i znanstveno objasne navedene proturječnosti Jagićeve teorije pa ću je i ja prihvatiti, ali trenutno to ne mogu, dok na Filozofskom fakultetu ne naprave znanstvene definicije pojmova književne znanosti. Po zadnjim podacima kojima raspolažem došli su do »abecedara« pa su još vrlo daleko od pojma glagoljica, iako se i u novinskoj bilješci od 11. ožujka pozivaju na znanstvenost koja *nije definirana.*

Ivan Klasnić

Kritika mora biti humana

Svaki čovjek, a pogotovo kršćanin, zna da svako čovjekovo djelo a ne samo kritika mora nositi oznaku humanosti, to jest odliku poštovanja i ljubavi. Stoga je suvišno isticati kako »povijesna metodologija traži da kritika mora biti humana, a to znači bez vrijeđanja« (J. Buturac, Uz polemiku Buturac — Cvekan, Marulić, 6/1984, str. 706). Ta humanost povijesne metodologije u kritici obavezuje ne samo Cvekana nego i gospodina Buturca, zar ne?

Čitatelji »Marulića« (2/1984, str. 214—218) vrlo dobro znaju i mogu se uvjeriti da se gosp. Buturac u svome napisu »Neopravdani prigovori« nije služio takvom kritikom kao zahtjevom povijesne metodologije, jer je Cvekana onako s visoka i u ime svoje povjesničarske stručnosti i obrazovanja nazvao subdiletantom, publicistom, nesposobnim da valjano prepričava neke povijesne događaje. Istakao je da on kao »stručnjak i znanstvenik« ne piše svoj osvrt na Cvekanovo pisanje u uvodu svoje monografije »Velika i njena bogata prošlost« zato što bi se »priznati povjesničari« osvrtali na pisanje publicistike, »takvu čast ona ne zaslužuje«, on će to učiniti »jedino zbog svojih čestitih zemljaka« (o. c. str. 215). U tome osvrtu Buturac kaže: »Subdiletanti in historicis jesu neznalice, naivnjaci, ali i drski kritikanti«. I dalje: »Međutim je istina da povijesne monografije često pišu nestručnjaci, publicisti, diletanti; oni lakše dođu do novčanih sredstava, ukrašuju knjige slikama, stječu prijatelje kod neupućenih i lakovjernih osoba« (o. c. str. 217). Buturac tvrdi: »O zamršenim i nejasnim povijesnim pitanjima može povjesničar razgovarati samo sa sebi ravnim stručnjacima, a subdiletantima kazat će: Iš, ne praši! Naklivo tojan!« (o. c. 2/1984, str. 218).

Ako ovo nisu uvrede o poštenom radu jednoga čovjeka koji u povijesnim znanostima nije Golijat (a takvim se stvarno prikazuje gosp. Buturac, diplomirani doktor i stručnjak u svim pomoćnim naukama) nego samo dobronamjerni David, što bi se onda u kritici moglo nazvati nehumanim — to jest vrijeđanjem? I dok traži da kritika mora biti humana, Buturac u osvrtu (Uz polemiku Buturac — Cvekan) doslovno piše: »7. Ovakvo vrijeđanje je običaj kod neke publicistike, pa se zato povijesni stručnjaci moraju braniti *protiv nekih publicista* (potcrtao sam ja)...« I dalje navodi usporedbu »liječnik — bolničarka« i ovako zaključuje: »Svakome svoje: bolničarka može u svom poslu biti hvale vrijedna, kao i publicista, ali ne može biti nadriliječnik, kao što ni nadripisar nije pravnik« (»Marulić« 6/1984, str. 708).

Morao bih biti senilno bolestan a da ne bih shvatio, čemu ovakvo pisanje u »jednoj humanoj kritici«! Sva omalovažavanja i vrijeđanja u pisanju gosp. Buturca dovoljno svjedoče objektivnim ljudima tko se ogrešuje o humanost kritike i piše pamflet a ne kritički osvrt, pa bilo to i o subdiletantu i publicisti. Časopis »Marulić« opravdano i pošteno postupa, kada i subdiletantu daje priliku da se slobodno brani »od humane kritike« koja nije nipošto humana i dostojna jednoga povjesničara, koji »prema podacima kartoteke Nacionalne i sveučilišne

knjižnice u Zagrebu bilježi 40 različitih radova, od kojih je pet objavila JAZU« (»Marulić« 6/1984, str. 707).

Buturčeva kritika svjedoči da prašine ne bi bilo, kad o. Paškal Cvekan ne bi bio franjevac, a to je u ovoj polemici Buturac — Cvekan glavna stvar. I upravo ovaj po J. Buturcu započeti rat, jer polemika izvorno i dolazi od grčkog »polemos«, ne bi ni postojao. Čudim se da gosp. J. Buturac ne vidi, kako u oba svoja napisa uporno tvrdi da ni Waddingus, ni bilo koji od povjesničara franjevaca, nisu pouzdani povjesničari.

»Golijat je Davidu nametnuo nejednaku borbu i bio je pobijeđen njegovim vlastitim oružjem jer je onaj imao bistrije oko i čisto srce.« Ako je Cvekan u ovome broju ispao David, Golijat Buturac treba znati, da se David — diletant — ipak ne predaje.

1. Neka gosp. J. Buturac dokaže da je 1520. g. u Pleternici redovita crkvena hijerarhija sa svojim određenim župnikom. Franjevci od Opsluživanja nisu mogli obnoviti župnu crkvu 1520. O. Grga Čevapović, povjesničar, ne laže kad pismeno tvrdi da je osobno pročitao na kamenu iz pleterničke župne crkve tekst uzidan u zidu sakristije: *»Hanc Ecclesiam renovarunt Fratres Minores de Observantia«* (Catalogus Prov. S. Joan, a Cap, Budae 1823, str. 331).

2. Gospodin J. Buturac, povjesničar-stručnjak, trebao bi znati da je Irac Luka Wadding bar toliko povjesničar-stručnjak kao i Buturac, jer su mu pape Grgur XV. i Urban VIII. dopustili da slobodno radi u arhivima Vatikana, a Waddingu su bili dostupni i arhivi Reda i štošta drugo. Kad Wadding donosi da su u popisu provincija i samostana u njima 1587. poznati i samostani Provincije Sveti Kristofor kod Velike (Annales Minorum, t XXII, str. 123. izdanje 1934), zar je to Wadding izmislio ili možda Franjevci Bosne Srebrene nisu znali da imaju takav samostan? Godina 1660. godina je Izvještaja generalnog vikara o. Petra Nikolića, koji je 28. svibnja te godine napisao zagrebačkom biskupu Petru Petretiću iz Našica opširni pregled cijelog područja Slavonije i Požeštine. Taj se rukopis čuva u Akademiji a donosi ga doslovno Tadej Smičiklas u djelu »Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije«, drugi dio, str. 8, a jednako i Acta Bosnae, E. Fermendžina (Zgb. 1892, pov MCCCCXXXV, str. 492—498). Ondje piše: — *In pago dicto Poglianska est ecclesia dirruta et monasterium nostri ordinis ut aiunt fuisse, et est sub monte prope Strasemanium, manent ibi Turcae, nec celebratur ibi.* (U selu Poljanska zvanom ruševna je crkva i samostan našega reda kao što kažu da je bio, i jest pod brdom Stražemana, ondje su Turci; ne slavi se ondje (misa).

Spomenutim Nikolićevim Izvještajem iz 1660. g. obilno se služio dr. J. Buturac, pa će stoga i spomenuta tvrdnja Nikolićeva o selu Poljanskoj biti istinita. Odnosno o. P. Nikolić je kao rođeni Požežanin znao za Poljansku kod Stražemana. Dakle, nije izmišljena kako to Buturac u svome osvrtu tvrdi za neke druge lokalitete.

Postoji i objavljeni popis »Gospoštine Velike kraj Požege, iz godine 1702 (1709), XXVII« a tiskana je u T. Smičiklas, o. c. str. 146—147), kako slijedi: *Pagus Pollyanska — Item monasterium unum amplum habetur muratum, sed totaliter ferme ruinatum, praeter ecclesiam, cuius muri adhunc extant* — Zatim postoji jedan prostran samostan, zidan, ali gotovo ruševan »osim crkve, čiji zidovi još stoje«.

Ovo svjedočanstvo službene ispitne komisije 1702. u cijelosti daje pravo o. Petru Nikoliću iz 1660. godine. Zar je i to izmišljotina? A konačno savjesni, ugledni, sposobni i poznati arhivist o. Euzebije Fermendžić, franjevac, doduše, kojemu su vatikanski arhivi bili otvoreni kao i dr. J. Buturcu, a k tomu još i arhivi Reda i mnogih provincija kao i njegove provincije sv. Ivana Kapistrana, napisao je i objelodanio »Chronicon observantis Provintiae Bosnae Argentinae, ordinis s. Francisci Seraphici (Starine, JAZU, Knjiga XXII, Zagreb 1890) u kojoj na stranici 1, a u bilješci 1, doslovno piše: »Jedan Registar iz XVI. st. biskupijske knjižnice u erdeljskom Beogradu pod brojem 133. donosi: Samostani su ovi: Vijlak (Ilok), Atya (Šarengrad), Pereczke (Berak), Diaco (Đakovo), Alsany (Alšanj), Atyna (Vočin) *Polyancz* (Poljanska), Zent Laszlo (Daruvar), Varalia (Varalja), Petrocz (Petrijevci), Remetinecz (Remetinec kod Varaždina), Ivancz (Kloštar Ivanić), Gyergi«. Sve su to bili samostani na području Slavonije i pripadali su Provinciji Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Gyöngyösu u Ugarskoj.

Samostan Franjevaca u Poljanskoj, dakle, nije izmislio o. Paškal Cvekan jer se i danas zna gdje je postojao — nedaleko Stražemana.

3. Paškal Cvekan je ispravno napisao da su Nadbratovštine i Bratovštine od pojasa sv. Franje Asiškog u stvari Treći Red. Vigilije Greiderer, franjevac, u svojoj knjizi »Germania franciscana, t II, str. 101, Oeniponte 1777, piše za trsatski samostan: »Duhovnu korist duša u ovome samostanu pribavlja Treći Red, to jest Nadbratovština svetog oca Franje u kapeli sv. Franje podignuta.« Treba li piscu XVIII. st., kad se po našim samostanima spominju Bratovštine od pojasa (kordice) sv. Franje i postoje njihovi »cimeri« (vidi sliku u franjevačkom samostanu sv. Franje na Kaptolu), poznatom i priznatom povjesničaru Vigiliju Greidereru više vjerovati nego Buturčevim nenaznačenim prijateljima koji su mu, navodno, rekli da »confraternitas cordigerorom« nije ni glazbeno društvo,... a ni Treći Red za svjetovne osobe!?

Paškal Cvekan

PREMINULA JE VELIKA OPERNA UMJETNICA

Kraj 1984. godine nam donosi cijeli niz tužnih trenutaka jer iz naše glazbene sredine nestaju mnogi glazbeni umjetnici koji su svojim djelovanjem označili našu glazbenu epohu. Jedan od takvih umjetnika bila je i prvakinja Zagrebačke opere, mezzosopranistica *Majda Radić* koja nas je nesretnim slučajem napustila krajem 1984. godine.

Prelistavam svoje stare glazbene kritike i nailazim na prikaz Mozartovog »Figarovog pira« u »Studentskom listu« od 27. svibnja 1957. godine, u Operi Hrvatskog narodnog kazališta. Tada su studenti Muzičke akademije pod vodstvom uvaženog dirigenta i svojeg profesora Jovana Šajnovića izveli šarmantnu predstavu te Mozartove opere pred punim gledalištem, a Majda Radić je tada tumačila ulogu Cherubina i, kao što kažem u svojoj kritici, dobila veliki aplauz nakon svoje dvije poznate arije. Još i danas mi je u sjećanju izvedba tog opernog djela koja je dala naslutiti da će Opera HNK-a u *Majdi Radić* dobiti pouzdanog i vjernog tumača opernih uloga domaćeg i stranog opernog repertoara. To se i dogodilo. Tijekom svoje operne karijere u kojoj je ova muzikalna umjetnica kreirala gotove sve mezzosopranske i altovske partije uvijek su dolazile do izražaja njezine interpretativne i glasovne mogućnosti. Ona nas je mogla oduševiti i kao princeza Eboli u Verdijevu »Don Carlosu« i kao suzdržana Carmen u istoimenoj Bizetovoj operi ili kao Amneris u Verdijevoj »Aidi«. Čini se da određeni prekid djelovanja na sceni Zagrebačke opere zbog odlaska u Sjedinjene Američke Države nije bio osobito sretan za daljnji slijed njezine operne karijere, pa smo se zato svi veselili njezinu povratku u Zagreb. Ali, kako ni kod nas mnogo toga u Operi HNK nije bilo u redu, tako je i ova izvrsna umjetnica godinama bila na platnom spisku, a manje na opernoj pozornici. Moram reći da je jedno cijelo desetljeće značilo zapravo prekid u radu te izrazito operne kreatorke. Njezin nastup u dvije predstave Bellinijeve »Norme«, u kojoj je s Milom Kirinčić pjevala Adalgisu, potvrdio je godinu dana prije nesretne smrti činjenicu da je Majda Radić i u to vrijeme bila još i te kako dobro došla sila na sceni Opere HNK-a. Ali, teško je bilo djelovati u jednoj kući u kojoj se više raspravljalo o bodovima, a manje o umjetničkim dometima, tako da je nakon tih nekoliko nastupa ponovo nastalo zatišje u daljnjoj karijeri umjetnice. Da joj je uprava HNK-a baš u to vrijeme povratka pružila više angažmana, vjerujem da ne bi ni došlo do tako drastičnog i preranog odlaska ove umjetnice s operne i životne scene. U lijepoj plejadi naših mezzosoprana i altova od Anke Horvat, Marte Pospišl, Anke Jelačić, Marijane Radev, Vjekice Marušić, Nade Puttar-Gold i još nekih umjetnica, zauzimala je *Majda Radić* istaknuto i časno mjesto.

Siniša Hrestak

JOŠ TRI PREMIJERE

1. UZALUDNA BORBA?

U književnosti je oduvijek bilo djela inspiriranih kakvim stvarnim (ponajviše šokantnim ili izuzetnim) događajem. Tako se i suvremeni češki književnik (izvan domovine) *Pavel Kohout* (već otprije poznat zagrebačkoj publici) u svojoj drami MARIJA SE BORI S ANĐELIMA »poslužio« slučajem poznate češke glumice Vlaste Hramostove koja je 1965. g. proglašena zaslužnom umjetnicom a kasnije joj zabraniše nastupanje. I Kohoutovu glumicu Mariju izbaciše iz kazališta, živčano je stradala, muž joj je kao »nepoželjan« ostao bez namještenja, i ona sprema solo-nastup za uski krug rodbine i prijatelja... A tko su »anđeli« s kojima se — uz punu suprugovu podršku — bori? Svi koji iz osobnog interesa, gramzljivosti, osvetoljubivosti, kukavičluka, sadizma (i drugih patoloških pobuda) pomažu Nevidljivome obespravljivati, maltretirati i terorizirati proskribirane.

Djelo je od zaista duboka dojma. A što je i predstava u *Dramskom kazalištu »Gavella«* bila takva, zaslužan je u velikoj mjeri redatelj *Jakov Sedlar*. Tekst je »pročitao« inteligentno i zrelo, glumce i publiku svojom je koncepcijom izvedbe uputio na bitno a atmosferu je »nabio« ledenom jezom. Od »vanjskih« se efekata vrlo promišljeno poslužio samo s dva: zvučnim pojačanjem kad pukovnik razgovara s Marijom i zvučno-svjetlosnim »udarom« u finalu.

Najzahvalnije uloge imali su *Semka Sokolović-Bertok* i *Boris Miholjević*. Oboje su u punoj mjeri iskoristili šansu: ona je Marijin lik nenametljivo, duboko proživljeno i snažno dojmljivo prožela elementima neokaljana poštenja, neslomljive karakternosti, tople ljudskosti i istinske tragičnosti; on je pak svakom od tri svoja »anđela« znao dati određene vjerne karakteristike: predstavniku vlasti u liječničkoj komisiji — sirovu surovost, kazališnom ravnatelju — licemjernu ljubeznost, pukovniku sigurnosti — bezdušnu ciničnost. I *Mirko Vojković* — također u tri »anđeoska« lika — uspješno je dočarao strašljiva liječnika, dodvorljiva glumca beskičmenjaka i osorna detektiva. Ulogu Marijina muža valjalo je povjeriti glumcu po životnoj dobi prikladnijem od *Zorana Gogića*. Simpatičan i talentiran ovaj glumac pod izvrsnom se maskom svojski trudio dočarati trpke i bolne spoznaje čovjeka zrele muževnosti kojega gone i ne daju mu raditi, no svoju mladost ipak nije uspio »sakriti«. Ostali su interpreti — po naravi uloga — slikovito dopunili osnovno zbivanje: *Ljubica Mikuličić* kao zaplašena susjeda koja je ipak pripremna pomoći, *Vjera Žagar-Nardelli* kao čestita (no snalažljiva) Marijina sestra, *Lana Golob* kao ogorčena supruga zatvorenog književnika i *Biserka Ipša* kao priglupa strana novinarka.

Kostime i dekor izabrao je (iz postojećeg fundusa?) *Zvonko Šuler, Sonja Kožarić* posebno je kreativno »maskirala« Borisa Miholjevića i Biserku Ipšu (a rekoh već: i Zorana Gogića), jezik prijevoda *Renate Ulmanski* uglavnom je korektan, suradnja lektorice *Đurđe Šakić* s glumcima — od očite koristi.

2. VRZINO KOLO

Književnik *Ivica Ivanac* svoju je jednu negdašnju radio-igru preradio za scenu i *Teatar ITD* izveo je tu preradu pod naslovom RADNIČKI MUSICAL, BEZ RADNIKA I MUZIKE potkraj veljače o. g. Ovu duhovitu — s izrazitom satiričnom notom — persiflažu prilika u našim »firmama« rado će i s užitkom gledati svi prijatelji smijeha i »zafrkancije«, svi koji ne bježe od istine (ma kako neugodna bila), koji o pojavama sude bez predrasuda i koji razmišljaju izvan unaprijed stvorenih šablona. Neće se pak, dakako, dopasti mrzovoljnim tipovima i svima s bilo kakvim »putrom na glavi«...

Redatelj *Ladislav Vindakijević* spretno je i zapleo i otpleo autorovo vrzino kolo oko kaputa kojim je ugašena vatra te nepogrešivo točno oblikovao tekstom tako vjerno pogođene i uspjelo karikirane svagdašnje situacije u našim radnim sredinama — od banalnog držanja alkohola u ormariću prve pomoći, tekućih uobičajenih prostota, ljubakanja i ljubavi do zamazivanja očiju postocima koji ništa ne kazuju, samovoljnog ponašanja direktora svjesnog da mu nitko ništa ne može i do sekretarova »poznavanja« ljudi i njihovih problema (pa Peru naziva čas Andrijom, čas opet Antunom)...

Glumci su se bez teškoća i od srca uklopili u zbivanje i prezentirali živu, ponesenu i do detalja usklađenu igru. *Otokar Levaj* kao Pero bio je pravi naivni dobričina »bedaček«, *Vera Zima* kao njegova djevojka Ela unijela je u grube riječi svoga očitovanja ljubavi mnogo ljupkosti i šarma te tako ostvarila jednu od najboljih kreacija predstave, vječno pijani Mirko zvani Mucek *Pere Juričića* potpuno je odgovarao stvarnosti, primitivni Jura *Žarka Savića* živo nas je podsjetio na vječne i neuništive diskutante parolaše koji blebeću »bez veze« a sekretar *Dževada Alibegovića* na brojne »rufijane« koji se prihvatiše »politike« jer ni za što drugo nisu sposobni, *Marija Sekelez* kao direktorova sekretarica uzbuđeno ga je tražila s tabletom što je on mora na vrijeme uzeti, *Dragoljub Lazarov* i *Darko Janeš* kao električari uvjerljivo su se »motali« po tvornici (»ja tamo a ti ovamo«) i »prčkali« oko uređaja, *Željko Mavrović* umješno je odigrao flegmatičnog vatrogasca liječinu (»no, no, biti dobar!«), *Tonko Lonza* (direktor) i *Ljubica Jović* (šefica privredno-računskog sektora) izvrsno su se snašli u ulogama u kakvima ih inače ne viđamo dok je *Josip Marotti* kao senilni Šime »Stručnjak« (koji se ne sjeća je li se to i to dogodilo jučer ili 1957. godine i kojemu je »pravac kretanja« šank, odnosno šljivovica) zasluženo pozdravljen na otvorenoj sceni pljeskom.

Zvonko Šuler kreirao je prostor koji je ne samo u cijelosti odgovarao ambijentu radnje nego i omogućio zahuktalu jurnjavu gore-dolje i desno-lijevo te uvelike pomogao naglasiti u završnici gorak osjećaj apsurdnosti. Kostimografkinja *Ruta Knežević* s uspjehom je obavila svoj posao, glazbena suradnja *Pere Gotovca* bila je također na visini a prokušani majstori tona i svjetla — *Branko Vodeničar* i *Livo Marečić* — nisu ni ovaj put zakazali.

3. SMIJEH DO SUZA

Zbog duhovitih dijaloga, vještih zapleta, izrazite sceničnosti i vjerne slike gluposti i drugih ljudskih slabosti kazališta širom svijeta uvijek iznova rado posežu za vodviljima *Georgesa Feydeaua* (koji su često na granici lascivnosti, što redatelji obično potenciraju); izvedbama njegovih djela ne uzmanjka nikad ni publike, željne smijeha i razonode. *Satiričko kazalište »Jazavac«* u Zagrebu stavilo je na svoj ovosezonski repertoar BU-BU U UHU, jedan od čuvenih komada toga spretnog Francuza.

Režija ove predstave povjerena je po zlu i dobru glasovitom *Ljubiši Ristiću*. Cjelokupni ansambl izvođača on je radosno razigrao, zavrzlame i iznenađenja bez odaha se izmjenjivahu, »gužve« su tekle prirodno i na

zapravo malom prostoru začudno precizno i glatko, publika se izvrsno zabavljala (smijeh se orio iz punih grla) i razišla se razdraganih srdaca. Bilo je, doduše, i ponešto pretjeranosti i grubog lakrdijašenja a i inače je nedostajalo tipične francuske finese. Ristić je izvršio i »scensku adaptaciju« teksta. Bez originala u ruci nemoguće je o tom dijelu njegova posla dati konačan sud. No kako Feydeau, naravno, nije pisac Molièreova ili Shakespeareova kalibra, ne zamjeramo adaptatoru ni krupnije promjene koje je izvršio: sve što smo čuli i vidjeli bilo je »s glavom i repom«, smisleno i logično.

Žarko Potočnjak (kao gost) nastupio je u ulozi Victora Emanuela Chandebisea, direktora osiguravajućeg društva, i njegova dvojnika Pochea, pijanice i portira u hotelu »Vragoljasta maca«. I dok se u prvoj ulozi nije dovinuo do pune sigurnosti, samosvijesti i manira bogata poslovnog čovjeka, u drugoj je bio potpuno u svom elementu i — unatoč mjestimičnom pretjerivanju — osvojio simpatije prepunog gledališta. Posebno pak priznanje zavređuje za znalački izvedena brojna i naporna »prebacivanja« iz jednog lika u drugi. »Junak večeri« u jednakoj je mjeri bio i *Željko Königsknecht:* njegovo nenametljivo, nepogrešivo i s izrazitim smislom za komiku uživljavanje u govornu manu Chandebiseova nećaka publika je također oduševljeno pozdravila. *Antun Tudić* uspješno je (i gologlav i u šeširu) prezentirao umišljenost osvajača žena, tj. knjigovođe Tournela, *Bane Petrović* unio je u dostojanstvo i ljubomoru »toreadora« Homeenidesa de Histangue potrebnu dozu smiješnosti, *Rade Špicmiler* i fizički se preobrazio u mizeriju koja za plaću izigrava hotelskog »bolesnika«, *Zoran Čirić* vješto je istaknuo početno iznenađenje i čuđenje gosta stranca koji se, međutim, uskoro naglavce »baca« u metež a *Ivo Rogulja* (kao liječnik) i *Mladen Crnobrnja* (kao batler kod Chandebisea) sasvim su izbjegli svako forsiranje te bez traženih efekata postigli pun uspjeh. *Nina Erak* u ulozi uvriježene madame Chandebise uvjerljivo je dočarala »patnje« dokone bogatašice, *Kostadinka Velkovska* (gospođa de Histangua) s mnogo je šarma nosila atraktivni kostim i zdušno ulijetala u pustolovine dok su *Vanja Matujec* i *Ankica Dobrić* u ulogama »šarenih« sobarica na zadovoljstvo riješile svoj zadatak. Ugledna gošća *Zdenka Heršak* poznatom je svojom neposrednošću uglavnom nadvladala nametnutu joj koncepciju suviše karikiranog lika vlasnice sumnjivog hotela (u čemu su redateljevu zamisao slijedile i kostimografkinja i maskerka) i uspjela ostvariti srdačan kontakt s publikom.

Kostimi su bili iz našeg vremena i *Doris Kristić* kreirala ih je s očitim smislom za karakterizaciju lica i slikovitost. Scenografkinja *Dinka Jeričević* i opet je potvrdila svoje iskustvo i dovitljivost: njezina radnji potpuno primjerena scenska oprema adekvatnih boja omogućila je da se zbivanje moglo bez zastoja »premjestiti« iz salona Chandebiseovih u hotel i »vratiti« u njihov salon. I maskerka *Zorica Kopi* dala je zapažen prinos uspjehu predstave. Posao redateljeve pomoćnice obavila je *Nada Kokotović.*

Mirko Petravić

I KAJ_2O JE O.K.

Nedavno je u »Komediji« prikazana premijera mjuzikla KAJ_2O. Predstava je bila na nivou svojeg žanra. Tome je, bez sumnje, pridonijela umješnost redatelja *Vlade Štefančića,* autorâ libreta *Mujičića, Senkere* i *Škrabe,* kao i autora glazbe *Stipice Kalogjere* i dirigenta *Pere Gotovca.*

Svakako, mjuziklu »Kaj_2O« ne treba pripisivati pretenzije koje on i nema na razini i u okvirima svojega žanra, pa onda pričati kako nas je taj »galimatijas« zapravo razočarao. Ne, »koktel« je dobro umiješan, a »zmešarija« je u stilu Štefančićeve rutine i osjećaja za tu vrst zabave. Glumci se trude da nasmiju publiku, i to im uspijeva, a to je već mnogo kad imamo na pameti kako neki redatelji svojim mučnim eksperimentima i dosadnim »porukama« znaju tu publiku zagnjaviti ili uspavati. Ovdje nam, da se nasmijemo i zabavimo, zaista nije bilo potrebno nekakvo »originalno« hermeneutsko »iščitavanje« starih ni posebni senzibilitet za shvaćanje novih autora.

Mjuzikl započinje gromkim zvucima orkestra i zbora kao »udarcima sudbine« u čast korumpiranog Čikaga iz vremena stare ali dobre prohibicije. Uz najbolju volju ne možeš zadrijemati! Tko je blizu, možda mu i previše udara u bubnjiće taj Čikago. A Čikago je Amerika sa svim onim na što nas podsjećaju priče našega djetinjstva i mladosti, dakle ne samo s prohibicijom, nego i sa svojim gangsterskim panoptikumom i mafijašima koji šuruju s novinarima i jedu »pizzu« (Pizza nostra!) ili makarone uz pjevanje poznatih opernih arija (uzgred rečeno, dobro otpjevanih).

Detektivski par vinske braće dao je velik prilog općoj smijuriji, koja je katkada i nešto »prekričava«. *Martin Sagner* i *Boris Pavlenić* odigrali su svoje uloge zaista, kako bi se kritičarskim jezikom reklo, »decentno« i »korektno«, drugim riječima »nepristojnim« ali »familijarnim« zagrebačko-zagorskim slangom »univerzalnog« dometa. Njihovi »štosovi« i »kalamburi« djeluju katkada naivno, ali zar i sami autori nisu svoj mjuzikl nazvali »djetinjastim vodviljem«?

Eto, tako imamo istodobno na TV-u »ozbiljnu« »Gangstersku kroniku« i njezin smiješni pandan u »Komediji«. Što je »konstruktivnije«, prosudite sami! Uostalom, zar »Kaj_2O« nema i svoju poruku, koju može imati svaka parodija, pogotovo ako prelazi u satiru? Finiš predstave najbolje o tom govori: »finis prohibitiae«, ženski polismeni na rolšuama, parodija poprima konture burleske, a »udarci sudbine« i opet odzvanjaju gromko i zaglušno: Čikago!!!

Uz svu silu dobrih glumaca, baletana i statista valja posebno istaknuti besmrtnoga *Đanija Šeginu* i *Lili Čaki.* S obzirom na »O' Kaj« ovaj »Kaj_2O« možda je i ponešto »razvodnjen«, ali zar i to nisu htjeli autori? Vino + H_2O = bevanda, a neki to vole i vruće i hladno, neki čak pretpostavljaju bevandu »cijelom« vinu i viskiju. Sve u svemu, kao i »O' Kaj« i »Kaj_2O« potpuno je O. K!

R. G.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA)

11. IV. 85. — Drago Antin: Fra Didak Buntić...
18. IV. 85. — prof. Vladimir Dumbović: Zapažanja iz Senegala
25. IV. 85. — inž. Krešimir Tičić: Scensko stvaralaštvo kao oblik laičkog apostolata
9. V. 85. — dr. Josip Kribl: Rezultat nevjere u »Demonima« F. M. Dostojevskog
23. V. 85. — Roman Škrgatić: Zapažanja iz Kanade
30. V. 85. — Tomislav Antunović: Tuga, otuđenje, tuđina

Izložbe

IVO DULČIĆ — iluminirana nostalgija ljeta

Umjetnosti nije potrebna sigurnost. Njoj su potrebni ljudi sposobni da se uzdignu na vrhunac svoje ličnosti i da upravljaju vulkanskim snagama koje prijete njihovom integritetu — a takvih će ličnosti uvijek biti.

(Friedrich Nietzsche)

Na poticaj prijatelja, zaljubljenika slikarskog djela Ive Dulčića u ožujku ove godine otvorena je u Galeriji umjetnina u Splitu izložba umjetnika koji je svojom osebujnošću ostavio neizbrisiv trag u hrvatskoj i europskoj likovnosti. Šezdesetak slika (ulja, tempere, akvareli) skromna su prezentacija stvaralaštva autora, ali dostatna da se osjeti njegov likovni univerzum. S njegovih slika zastrujala je posebna tankoćutna ljepota, razlio se njemu tako svojstven intimizam, ostvaren senzibilnim i delikatnim koloritom, prepun kapriciozne fantazije — Dulčić tako prepoznatljiv i drag. Pred nama su bili rani radovi s onom mekoćom linije i profinjenim tonalitetima. Zatim tu je i Dulčić kod kojega se zbog unutrašnje napetosti sve kreće, treperi, spoj apstraktnog i figurativnog, za mnoge vrlo delikatan, ali za Dulčića nužnost razvoja njegove osobe i palete. Htjela bih ukratko izreći onaj trag koji njegovo djelo ostavlja prelamajući se u meni.

U živoj mi je uspomeni jedno jutro u Rimu kad sam se u Galeriji moderne religiozne umjetnosti susrela s Dulčićevom slikom »Put u Egipat« (1967. godine, tempera na papiru, 125 x 241).

Rim je za mene oduvijek (a posljednjih godina naročito) grad koji mi se nameće kao jedini odgovor na najbolnije i najmučnije pitanje srca koje se pita gdje bi se moglo osjećati kao kod kuće. Ali...

Sjećam se da je kišilo. To su ona jutra kad nas i u najljepšim galerijama počnu mučiti besciljne nostalgije. U takvom raspoloženju dogodio se i moj susret s tom Dulčićevom slikom.

Dulčić je svojom širinom gledanja i snažnom individualnošću razbio obruče regionalnog i progovorio jezikom svijeta. Akcentirao je uvijek ono najvažnije, općeljudsko. Na toj slici, zabrinutost Svete Obitelji pred neizvjesnošću puta osjećamo naprosto kao svoju bol. Po svojoj profinjenosti, Madona se može usporediti s Modiglianijevim portretima. No tog jutra je ta slika za mene bila most prema zavičaju. Na njoj sam vidjela onaj prepoznatljivi Dulčićev Hvar. Bio je to slikarev, ali i moj Hvar. Kuće, tihi navještaj borova, krovovi, a u daljini akvamarin vala. U svakom kamenu i žbunu javljalo se sjećanje na otok moje mladosti.

To je taj znani nam Dulčić, za koga neki kažu da je »univerzalni regionalist« što nas magijom svoga raskošnog kolorita vraća na drage nam predjele. Jer nakon svih putovanja i lutanja Dulčić se najradije vraćao poetskoj viziji svoje mladosti, viziji »baštine« u sunčanom sjaju, tako karakterističnom za njega. Naime, nije to plein-air u smislu impresionista, nego sjaj koji je obavijen izmagličastim velom sjete.

U jednom razgovoru, njegov kolega i dugogodišnji prijatelj, slikar Ivo Vojdić (također tvorac izuzetno profinjene manire u slikarstvu), pričao mi je kako je Dulčić mjeseca kolovoza 1956. otišao na Hvar i tamo doživio čudesnu transformaciju u svom načinu slikanja. U tišini pitoresknog sela Brusje, u mjesecima provedenim na tom prekrasnom otoku u meditaciji i radu, nastaju remek-djela »začuđujuća po svojoj ljepoti«. Modrilo »Hvarskih uvala« naprosto pršti od boja. Paleta mu je razigrana, proširena i obogaćena. To je prava koloristička harmonija. Tada nastaju i slike »Seoska procesija« sa svojom mističnom snagom i »Dubrovačko ljeto«, zanimljivo po svom ritmičkom pokretu.

Ta djela potvrđuju da je te godine (tog hvarskog ljeta) Dulčić, slijedom svoje unutarnje potrebe, prekinuo s bonnardovskim načinom slikanja. Ona su dokaz njegova nadasve samosvojna individualiteta.

Dulčić se u jesen svog života (u jesen, ne zbog starosti nego zbog tragičnosti) svojim načinom slikanja vratio u sebi duboko zapretenom svijetu i njemu, čini se, najbližem načinu izražavanja. Tada nastaju slike »Oslići« i »Uha svetoga Petra« koje ponovo podsjećaju na Bonnarda. Te su slike prepune fine, intimne atmosfere i iluminirane nostalgije ljeta pa podsjećaju na njegove prve izložbe koje su uvijek zračile autentičnim umjetničkim doživljajem.

Maja Galić

Vijesti

2. III. 1985. održana je u franjevačkoj crkvi na Kaptolu zadušnica za hrvatskog slikara *Ivu Dulčića* prigodom 10. obljetnice njegove smrti. Prigodnu propovijed izrekao je biskup dr. *Đuro Kokša*. Pokojnik, koji se ubraja među najveće suvremene hrvatske slikare, bio je član HKD sv. Ćirila i Metoda i ilustrator ćirilometodskih izdanja.

* * *

»Oko« od 14. III. 1985. donosi članak *Zoraide Demori—Stančić* o velikom hrvatskom znanstveniku *don Frani Buliću* pod naslovom »U temeljima kulture«. U članku se govori o izložbi što ju je u čast don Frane povodom 50. obljetnice njegove smrti priredio Arheološki muzej u Splitu.

Duško Kečkemet u »Vjesniku« od 18. III. 1985. piše o trodnevnoj izložbi radova *Ive Dulčića* u Splitu pod naslovom »Kapi sjete u moru vedrine«.

* * *

Dominique Lapierre snimat će za C.B.S. film o *majci Tereziji*, koju će igrati engleska glumica *Glenda Jackson*.

* * *

»Mogućnosti«, br. 12/85, objavljuju »Juditu« *Marka Marulića* Splićanina u adaptaciji teksta *Tonka Marojevića* i u scenskoj obradi *Marina Carića*.

Od 18. do 21. II. 1985. održan je na Papinskom sveučilištu Urbaniana u Rimu međunarodni kongres o evangelizaciji 20 godina nakon Koncila. Zapažena su predavanja kardinala *Königa, André Frossarda* i kardinala *Willebrandta*.

* * *

Kod »Cerfa« je izašla knjiga *Bernarda Plongerona »La Piété populaire en France«* (Pučka pobožnost u Francuskoj), bibliografski pregled te tematike od srednjeg vijeka do naših dana. Francois Criterion i Olivier Clément priredili su za francusku publiku spise *Gleba Jakunjina* pod naslovom *»Un prêtre seul au pays des Soviets«* (Jedan svećenik sam u zemlji Sovjeta). Kod »Centuriona« objavljena je knjiga katoličkog laika *Alexandrea Fairiea »Les laics aux origines de l' Eglise«* (Laici u počecima Crkve) gdje je obrađen položaj laika u prvim stoljećima Crkve.

* * *

U toku su pripreme za proslavu 100. obljetnice rođenja *Françoisa Mauriaca* i 30. obljetnice smrti *Teilhard de Chardina*.

* * *

»Osservatore romano« od 2. IV. 1985. donosi članak o *Papinijevu* obraćenju što ga je napisao *Pompeo Giannantonio* (Il lungo cammino della conversione).

* * *

U prostorijama JAZU održana je 5. IV. 1985. sjednica Organizacionog odbora za pripremu *1100. obljetnice smrti sv. Metoda*. Sjednici je predsjedavao akademik *Andre Mohorovičić*.

* * *

U Engleskoj je izašao novi roman *Grahama Greenea* »Deseti čovjek«.

* * *

U povodu 300-godišnjice rođenja G. F. Händela u HGZ je 13. I. 1985. bio izveden njegov oratorij *»Mesija«*. Nastupio je mješoviti zbor muzičke omladine pri Centru za upravu i pravosuđe, vokalni ansambl »Lisinski« i društveni orkestar HGZ. Vokalni solisti: *Z. Zabčić, C. Car, J. Novosel i V. Ružđak*. Dirigirao je *I. Gjadrov*. Na sveopći zahtjev izvođači su ponovili veličanstveni »Aleluja«. (v.d.)

* * *

»Osservatore romano« od 17. III. 1985. donosi članak *G. Battiste Gandolfa »Il romanzo d'oggi invita a una scelta: rassegnazione o speranza«* (Današnji roman poziva na izbor: rezignacija ili nada).

* * *

Prigodom 70. obljetnice rođenja Thomasa Mertona *Benedetta Papasogli* piše u listu »Osservatore romano« od 26. II. 1985. članak pod naslovom *»Thomas Merton: la poesia nasce dall'eremo«*.

* * *

»Die Furche« od 13. III. 1985. objavljuje intervju s *Eugeneom Ionescom*, gdje ovaj poznati dramski pisac, između ostaloga, govori o tom kako onaj tko ne vjeruje u Boga ne može vjerovati ni u umjetnost i kako je on uvjeren u svemoć Božju i u nemoć materije.

* * *

Kod »Seuila« je izašla nova knjiga *Jeana Cayrola »Poèmes Clefs«, »L'aventure spirituelle de Mere Teresa« Edouarda Le Jollyja* i *»Les ennemis de Jésus« France Quéré*.

HGZ u suradnji s Muzičkom akademijom u Zagrebu priredio je 25. II. 1985. koncert pod naslovom »Stara hrvatska muzika«. Na programu su, među ostalima, bile i skladbe »Pater noster« *J. Skjavetića* i »Sacrae cantiones« *I. Lukačića* (v.d.)

* * *

U povodu Evropske godine glazbe, mješoviti pjevački zbor »Jože Vlahović« iz Zagreba priredio je 1. III. 1985. u HGZ koncert duhovnih skladbi. Na programu su bile kompozicije: »Jesu, meine Freude« *J. S. Bacha*, »Venite populi« *W. A. Mozarta*, tri moteta »Ave Maria«, »Filiae Jeruzalem« i »Aleluja« *E. Cossetta*, i »Misa Criola« (Kyrie i Gloria) na južnoameričke ritmove *A. Ramireza*. Dirigirao je *Emil Cossetto* (v.d.)

* * *

8. III. 1985. u Gradskoj knjižnici u Zagrebu održano je predavanje o *A. Fortisu* u vezi s izdanjem prijevoda njegove knjige »Put po Dalmaciji 1774«. Govorili su *J. Bratulić* i prevodilac *M. Maras*. Fortis je donio i baladu »Hasanaginica«, koja je odmah stekla svjetsku popularnost. O tom je pisao i naš časopis »Marulić« broj 1/1981., str. 87—89 (v.d.)

* * *

18. III. 1985. Muzička akademija u Zagrebu priredila je u HGZ koncert na kojem je kao treća točka bila izvedena kantata »Ich hatte viel Bemerknis«, u povodu 300. godišnjice rođenja skladatelja *J. S. Bacha*. Nastupio je mješoviti zbor i simfonijski orkestar spomenute Akademije. Dirigirala je Ruža Dada, kojoj je to bio diplomski koncert (v.d.)

* * *

28. III. 1985. u zagrebačkoj koncertnoj dvorani »Vatroslav Lisinski« mješoviti zbor i simfonijski orkestar RTVB izveli su »Misu u H-molu« za solo, zbor i orkestar s orguljama, u povodu 300. godišnjice rođenja skladatelja *J. S. Bacha*. Dirigirao je *M. Jagušt*. (v.d.)

* * *

U Zagrebu je 1. IV. 1985. umro u 72. godini života naš poznati prevodilac i lingvistički stručnjak, prof. *Stjepan Hosu*, koji je bio član našeg uredništva i neko vrijeme potpredsjednik HKD-a.

* * *

Prema anketi francuskih izdavača, provedenoj među čitateljima, za najvećega francuskog pisca današnjice proglašen je *Hervé Bazin*. Po broju glasova za njim slijede *Henri Troyat, Bernard Clavel, Julien Green* i drugi. Za najčitanijeg stranog pisca proglašen je *Solženjicin*, iza kojega slijede *G. Greene, S. Beckett* i dr.

* * *

Kod DDB-a u Parizu objavljena je knjiga *Jeana Guittona »L'absurde et le mystere«* u kojoj on nastoji pokazati kako ga besmislenost apsurda dovodi do tajne.

* * *

«Oko« od 28. III. 1985. donosi dva članka s ćirilometodskom tematikom: *Jože Pogačnik »Ćirilometodska inicijativa«* i *Stjepan Damjanović »Općeslavenski književni jezik«*.

* * *

Povodom evropske godine glazbe u Sarajevu je 30. I. 1985. u kazalištu izveden Verdijev *»Requiem«*. Solisti su bili: *Lj. Molnar-Talajić, M. Tomik, V. Bušljeta i F. Petrušanec*. Dirigirao je *M. Homen*. (v. d.)

U povodu 300. godišnjice rođenja J. S. Bacha simfonijski orkestar i mješoviti zbor Muzičkog obrazovnog centra u Zagrebu izveli su 17. I. 1985. Bachove skladbe. Posljednja točka bio je oratorij *»Magnificat«*. Nastupili su vokalni solisti: *V. Pavlović, R. Pospiš—Baldani, B. Robinšak i F. Petrušanec.* Na orguljama: *Lj. Očić-Turkulin.* Dirigirao je *M. Selak* (v. d.)

* * *

Zagrebački simfoničari su 14. II. 1985. u koncertnoj dvorani »V. Lisinski« kao posljednju točku izveli psalam *»Dixit Dominus«* G. F. Händela. Nastupili su mješoviti zbor RTVZ pojačan zborom Centra za upravu i pravosuđe i kvintet solista: *B. Beretovac, V. Pavlović, D. Zubović, Z. Sočo i M. Jurišić.* Dirigirao je *I. Kuljerić* (v.d.)

* * *

22. II. 1985. u Gradskoj knjižnici u Zagrebu održano je predavanje *»Antun Gustav Matoš — posrednik među kulturama«*, povodom simpozija »Pariz i Evropa u djelima A. G. Matoša«, održanog u Parizu (prosinac 1984). Simpozijem u Parizu obilježena je 70. godišnjica Matoševe smrti (1914—1984). Govorili su *P. Pavličić, A. Stamać i M. Tomasović* (v.d.)

21, 22. i 23. II. 1985. Apostolat molitve u Zagrebu priredio je konferenciju o *Srcu Isusovom* u dvorani Palmotićeva 31, pri bazilici Srca Isusova. Kao predavači nastupili su: *R. Brajčić, I. Dugandžić, S. Kos, F. Pšeničnjak, A. Schneider, M. Steiner, D. Šimundža* i *M. Zovkić* (v.d.)

* * *

23. I. 1985. kardinal Kuharić priredio je oproštajno veče od dosadašnjeg apostolskog nuncija u Beogradu, nadbiskupa *Michelea Cecchinija.* HKD je zastupao tajnik Društva dr. *Stanko Vitković.*

* * *

Dr. *Stanko Vitković,* tajnik HKD-a, održao je 24. I. 1985. u okviru pastoralno-teološkog tjedna predavanje »Susret Crkve i kulture u Hrvatskoj na prijelomu 19. i 20. stoljeća.«

* * *

NIN od 14. IV. 1985. donosi članak o *Miri Glavurtiću,* suradniku »Marulića«, iz pera *Mila Gligorijevića,* koji govori o njemu kao o jednom od osnivača »Medijale« i jednom od najboljih živih jugoslavenskih crtača.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (40) 289
***Ante Jakšić:** Mlaz večernjih vodopada 295
***Stanislava Adamić:** Jakovljeve ljestve 296
Ivan Mužić: Popis masona u Hrvatskoj između dva rata 297
***Radovan Grgec:** Ave rima! 322
***Ante Jakšić:** Namjernik 323
Mladen Jurčić: T. S. Eliot ili vivisekcija stoljeća 324
***Stanislava Adamić:** Maranatha 329
Rajmund Kupareo: Unosna šala 330
***Pavao Despot:** Dan kada je umrla moja mater 334
Mirko Petravić: Razgovor s Amandom Alligerom 335
Mladen Jurčić: Svjedok 344
***Antun Šimunić:** Rukovet žita na reveru Subotice 350
T. J. H. Mar: Tihi noćni lavež 351
***Joja Ricov:** Pod mjesečevim srpom 352
***Joja Ricov:** Orguljaju slavuji 352
Jakov Ivaštinović: Književna praksa 353
***Tomislav Maretić:** Proljeće 375
***Danica Bartulović:** Ljepoto 376
A. V. Mihičić: Ivo Dulčić 377
***Tomislav Dorotić:** Vrijeme sjećanja 383
Vjeko-Božo Jarak: Sjećanje na slikara Ivu Dulčića 384
***S. Marija od Presvetog Srca:** Moram se izdignuti 389
***Danica Bartulović:** U nebeski urastam svijet 389
Stanislav Šodan: Oprosti, trenu moje tjeskobe, Gospodaru! 390
***Tomislav Dorotić:** Sve ove dane 391
Stjepan Džalto: Zagudi, medeno moje! 392
Svevlad Slamnig: Novela o prevođenju 396

Mišljenja i reagiranja

Ivan Klasnić: »Slavenske legende« nisu povijesni izvori prvog reda . . . 401
Paškal Cvekan: Kritika mora biti humana 402

Mozaik

Siniša Hrestak: Preminula je velika operna umjetnica 405
Mirko Petravić: Još tri premijere 406
R. G.: I KAJ_2O je O. K. 408

Izložbe

Maja Galić: Ivo Dulčić — iluminirana nostalgija ljeta 410

Vijesti

Iz domovine i svijeta 411

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec